

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ПОЛІЦЕЙСЬКА ДЕОНТОЛОГІЯ

Навчальний посібник

Колектив авторів

Дніпро
2022

УДК 159.99+174+340.114.5+351.74
П 50

*Рекомендовано науково-методичною радою
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
протокол № 7 від 24.03.2022,*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

доктор юридичних наук, доцент **Сергій Перепьолкін** – завідувач кафедри міжнародного права ННІ права та міжнародно-правових відносин Університету митної справи та фінансів;

кандидат юридичних наук **Валентин Бідняк** – старший оперуповноважений Управління стратегічних розслідувань в Дніпропетровській області Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України, підполковник поліції.

П 50 Поліцейська деонтологія : навч. посібник / кол. авт. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 144 с.

ISBN 978-617-8032-90-6

У навчальному посібнику, який підготовлено згідно з програмою навчальної дисципліни «Поліцейська деонтологія», висвітлено міжнародні та вітчизняні деонтологічні засади професійної діяльності поліції, розкрито ключові питання кожної з тем.

Для викладачів та здобувачів вищої освіти ЗВО системи МВС України.

ISBN 978-617-8032-90-6

АВТОРИ НАВЧАЛЬНОГО ПОСІБНИКА

(кафедра теорії та історії держави і права факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ):

БОНЯК Валентина Олексіївна – завідувач кафедри, доктор юридичних наук, професор (розділ 5);

ЖЕГЛІНСЬКА Тетяна Олегівна – старший викладач кафедри (розділ 3);

ЗАВГОРОДНЯ Юлія Степанівна – доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент (розділ 6);

ОЛІЙНИК Юлія Володимирівна – викладач кафедри (розділ 5);

САКСОНОВ Владислав Борисович – доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент (розділ 2);

СЕЛІХОВ Дмитро Анатолійович – професор кафедри, доктор юридичних наук, доцент (розділи 1, 4).

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	6
Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІЗНАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ПОЛІЦЕЙСЬКА ДЕОНТОЛОГІЯ»	7
1.1. Становлення поліцейської деонтології як науки	7
1.2. Поняття поліцейської деонтології	9
1.3. Завдання, принципи і функції поліцейської деонтології	16
1.4. Методологія поліцейської деонтології.....	21
<i>Контрольні питання за розділом.....</i>	<i>27</i>
Розділ 2. МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ДЕОНТОЛОГІЧНІ СТАНДАРТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ.....	28
2.1. Міжнародні та європейські етичні стандарти правоохоронної діяльності.....	28
2.2. Деонтологічні стандарти організації та діяльності Національної поліції України.....	36
2.3. Морально-етичні стандарти професійної діяльності поліції окремих іноземних держав.....	39
<i>Контрольні питання за розділом.....</i>	<i>42</i>
Розділ 3. ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА, МОРАЛЬНА КУЛЬТУРА ТА СЛУЖБОВИЙ ЕТИКЕТ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО	43
3.1. Професійна етика в діяльності поліції	43
3.2. Службовий етикет поліцейського.....	49
3.3. Моральна культура поліцейського: поняття та структура, культура моральної свідомості та культура моральної поведінки поліцейського.....	53
3.4. Присяга, дисциплінарний статут, правила етичної поведінки поліцейських і службовий етикет як регулятори діяльності поліції.....	60
<i>Контрольні питання за розділом.....</i>	<i>67</i>
Розділ 4. ЕСТЕТИЧНА КУЛЬТУРА ПОЛІЦЕЙСЬКОГО	68
4.1. Поняття естетичної культури поліцейського.	68
4.2. Принципи естетичної культури поліцейського.	73
4.3. Структура та функції естетичної культури поліцейського.	75
4.4. Форми прояву естетичної культури поліцейського.	
Зовнішній вигляд (дрес-код) поліцейського.....	80
<i>Контрольні питання за розділом.....</i>	<i>92</i>

Розділ 5. ПСИХОЛОГІЧНА ТА КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ПОЛІЦЕЙСЬКОГО. ЕФЕКТИВНА КОМУНІКАЦІЯ.....	93
5.1. Психологічна культура поліцейського: поняття, структура, види та рівні	93
5.2. Психічні властивості особи (темперамент, здатності, характер, спрямованість)	102
5.3. Психіка поліцейського та її склад (інтелект, почуття (емоції), воля)	110
5.4. Комунікативна культура поліцейського: загальна характеристика.....	113
5.5. Конфлікти в діяльності поліції: поняття, види та способи їх вирішення.	118
<i>Контрольні питання за розділом</i>	121
Розділ 6. ПРАВОВА СВІДОМІСТЬ І ПРАВОВА КУЛЬТУРА ПОЛІЦЕЙСЬКОГО	122
6.1. Правова свідомість поліцейського	122
6.2. Правова культура поліцейського.....	128
6.3. Професійна деформація правосвідомості поліцейського: причини, форми прояву та профілактика.	130
<i>Контрольні питання за розділом</i>	136
СПИСОК ОСНОВНОЇ РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	137

ПЕРЕДМОВА

Поліцейська деонтологія є професійно орієнтованою навчальною дисципліною, ознайомлення з якою закладає у майбутніх поліцейських загальні уявлення про теоретичні, практичні та деонтологічні аспекти їх діяльності, особисті якості працівника Національної поліції як фахівця, а також сприяє формуванню вмінь і навичок використовувати здобуті знання на практиці.

Поліцейська деонтологія традиційно належить до циклу професійно орієнтованих навчальних дисциплін, опанування якою вимагає звернення як до нормативних джерел, так і наукових праць та навчальних видань.

Одним із таких є пропонований навчальний посібник «Поліцейська деонтологія», що підготовлений відповідно до стандартів вищої професійної освіти в Україні. Він складається з шести розділів, у яких розкрито завдання, принципи і функції поліцейської деонтології, міжнародні етичні стандарти правоохоронної діяльності та деонтологічні стандарти організації та діяльності Національної поліції України; приділено увагу професійній етиці, моральній культурі та службовому етикету, естетичній, психологічній й комунікативній культурі поліцейського, його правовій свідомості та ін.

Кожний розділ містить перелік основних понять, термінів та категорій, що підлягають засвоєнню, а також контрольні питання до розділу. Такий підхід дозволяє ознайомити майбутніх правоохоронців з вимогами, що пред'являються до поліцейського в рамках його професійної діяльності, окреслити коло ціннісних установок, на яких базується діяльність працівника Національної поліції України, акцентувати увагу на тих знаннях і навичках, якими він повинен володіти для того, щоб відповідати принципам професійної діяльності та очікуванням суспільства.

Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІЗНАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ПОЛІЦЕЙСЬКА ДЕОНТОЛОГІЯ»

- 1.1. Становлення поліцейської деонтології як науки.
- 1.2. Поняття поліцейської деонтології.
- 1.3. Завдання, принципи і функції поліцейської деонтології.
- 1.4. Методологія поліцейської деонтології.

Основні поняття, терміни та категорії, що підлягають засвоєнню: етика, професійна етика, принципи поліцейської деонтології, завдання поліцейської деонтології, структура поліцейської деонтології, функції поліцейської деонтології, юридична деонтологія, поліцейська деонтологія.

1.1. Становлення поліцейської деонтології як науки

Однією з основних потреб людини виступає безпека у всіх сферах її життєдіяльності, необхідність забезпечення в першу чергу права на отримання професійно якісної медичної допомоги, гуманного поводження та поважного ставлення до неї під час відправлення правосуддя та правового захисту, що і стало передумовою виникнення деонтології лікаря та юриста, яким людина ввіряє своє «життя», усвідомлюючи залежність своєї долі від їх професіоналізму.

Вперше термін «деонтологія» застосував англійський соціолог, філософ, юрист Ієремія Бентам (1748-1832 рр.). У своїй праці 1834 року «Деонтологія, або наука про мораль» («Deontology, or the Science of Morality») він визначив фактично новий розділ етики, що досліджував проблеми співвідношення моралі та права, проблеми обов'язку, моральних вимог та нормативів в цілому, належності, як специфічної для моральності форми прояву соціальної необхідності. І. Бентам основним завданням деонтології вважав глибоке дослідження певної проблеми, лише після цього можливо все зважити, а потім вже використовуючи аналіз та синтез вивести низку загальнозначущих положень та теорій.

Упродовж тривалого часу у вузькому розумінні деонтологією називали професійну етику медиків – як систему етичних норм

виконання медичними працівниками своїх службових обов'язків. У медицині було сформовано особливе вчення – медичну деонтологію.

Система юридичних деонтологічних знань склалася значно пізніше, ніж у медицині.

У 70-ті роки ХХ ст. в юридичних закладах освіти викладався спеціальний курс «Вступ до юридичної спеціальності», метою якого була підготовка студентів до включення їх у процес навчання та інформація про майбутню професійну діяльність. Пізніше було видано відомий широкому колу спеціалістів підручник С. Алексєєва (1976 р.), який став першим кроком на шляху до створення нової юридичної науки, хоча у той час термін «юридична деонтологія» ще не використовувався. Автором підручника досліджено і викладено важливі аспекти проблеми щодо осмислення юридичної науки та юридичної практики, наближення до розуміння професійної юридичної діяльності.

У другій половині 1980-х років на юридичних факультетах була запропонована для вивчення навчальна дисципліна «Юридична деонтологія», початківцем якої був професор В. Горшенєв.

Сучасна дослідниця О. Скакун зазначає, що юридична деонтологія – це галузь юридичної науки і навчальна дисципліна, яка є узагальненою системою знань про юридичну практичну діяльність і кодекс професійної поведінки юриста, тобто про оптимальний збір правил дозволяючого, зобов'язуючого і рекомендаційного характеру, якими повинен оволодіти юрист і користуватися ними у відносинах що викликають при виконанні службових повноважень.

С. Гусарєв, О. Тихомиров вважають, що юридична деонтологія розкриває зміст та взаємозв'язок таких соціальних явищ, як юридична наука та юридична практика, визначає її функції, виходячи з норм та принципів суспільної моралі, формує систему вимог професійного та особистого порядку, висвітлює етичний бік діяльності юриста, враховуючи спеціалізацію юридичної професії¹. Юридичною деонтологією вивчаються система, форми, методи та засоби підготовки висококваліфікованих юристів-професіоналів².

С. Сливка визначає юридичну деонтологію як науку про внутрішній імператив службового обов'язку, що створює передумови та мотиви

¹ Гусарєв С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності) : навч. посібник. 3-є вид., перероб. і доп. Київ, 2008.

² Пендюра М. М., Старицька О. О. Поліцейська деонтологія : навч. посібник. Київ, 2020.

вибору юристом норм поведінки у практичній діяльності про формування власних норм для кожної ситуації зокрема¹.

В. Горшенєв стверджує, що юридична деонтологія – це галузь юридичної науки, що узагальнює систему знань про мудрість спілкування та мистецтво прийняття вірного рішення у юридичній практиці, тобто наука про пошук атмосфери досягнення необхідного, істинного результату в спілкуванні юриста як з колегами, так і з тими, кому він надає свої професійні послуги та кого повинне обслуговувати правовими засобами в процесі реалізації ними свого правового статусу.

Отже, деонтологія формується як система норм, вимог та принципів належної професійної поведінки. З плином часу вже як наука вона формує систему наукових знань про обов'язок та норми належної поведінки людей у реальній суспільній практиці. Професійна деонтологія, навіть якщо вона оформлена у конкретну систему знань, не є вченням абсолютним і таким, що складається з усталених правил, пунктів, параграфів. Тобто специфіка даної науки полягає в тому, що вона пов'язує етику та право. Лише у деяких професіях існують деонтологічні норми, принципи, кодекси (медична деонтологія, юридична деонтологія, поліцейська деонтологія тощо)².

1.2. Поняття поліцейської деонтології

У сучасних юридичних словниках поняття «деонтології» трактується наступним чином – деонтологія (з грецької *deon* – обов'язок та *logos* – наука, вчення, знання) – розділ етики, що розглядає проблеми належної поведінки та моральних обов'язків медичних працівників по відношенню до хворого.

У наш час з'явилося декілька цікавих підходів до визначення «деонтологія». Так, професори О. Бандурка та О. Скакун пропонують наступні визначення деонтології: Деонтологія загальна – розглядає особливості юридичної практичної діяльності і визначає основні нормативи культури юриста, що відповідають стандарту його професіоналізму.

Деонтологія загальна формує систему вимог, що пред'являються до юриста – як особи (психологічна структура), учасника політичного життя (ідейно-політична сутність), спеціаліста (професійно-правовий зміст), носія високих моральних принципів (моральна основа) та стійких

¹ Поліцейська деонтологія : навч. посібник ; за заг. ред. В. Я. Марковського. Львів, 2020.

² Пендюра М. М., Старицька О. О. Зазнач. твір. С. 14-15.

естетичних смаків (розуміння прекрасного) та інше. Ці вимоги складають професійну культуру юриста. Хоча професійна культура багато в чому збігається з поняттям правової культури, зумовленої правовою сферою професійної діяльності юриста, їх не можна ототожнювати.

Для здійснення своїх професійних обов'язків юрист повинен володіти не лише знаннями в галузі права та основами ділового спілкування, а й орієнтуватися в політичних проблемах суспільства, дотримуватися професійної таємниці, вміти логічно викладати власні думки. Йому потрібно мати більше якостей, ніж того вимагає правова культура. У загальній деонтології з урахуванням особливостей кожної юридичної професії дається їх опис (професіограми юридичних професій).

Деонтологія нормативна визначає й обґрунтовує соціальні нормативні приписи – моральні, правові, політичні, естетичні та інші рекомендації, дозволи, заборони й зобов'язання (веління, імперативи), запропоновані для юриста будь-якого фаху (щодо правил поведінки, норм спілкування, тактики взаємодії як з колегами, так і з клієнтами тощо). Нормативи культури є основним способом регуляції професійної поведінки юриста, що містяться в нормативно-правових актах держави, етичних і деонтологічних правилах, розроблених і прийнятих різними національними і міжнародними юридичними співтовариствами (нотаріусів, адвокатів, суддів та ін.).

Деонтологія спеціальна вивчає специфічні аспекти належної поведінки певних юридичних професій і фахів – прокурора, слідчого, адвоката, нотаріуса або працівника певного відомства (деонтологія адвоката, судді, нотаріуса, поліцейського, працівника прокуратури, державного виконавця та ін.).

Представник будь-якої професії, який замислюється над своєю поведінкою, вчинками та наслідками діяльності, рано чи пізно сам усвідомлює необхідність дотримання ряду професійних норм або ж запозичує їх у більш досвідчених колег. Саме так у медицині до цього дійшов Гіппократ (бл. 460 р. до н. е. – бл. 370 р. до н. е), в середні віки – Ібн-Сіна (980-1037 рр.), епоха Відродження – Т. Парацельс (справжнє ім'я і прізвище – Філіп Ареол Теофраст 1493-1832 рр.), в 50-х роках ХХ ст. професор М. Петров, Л. Лещинський, В. Матвєєв, а у юриспруденції – Гай, Ульпіан, Модестин, в ХІХ столітті – І. Бентам, в 60-80-х роках ХХ ст. С. Алексєєв, В. Горшенєв, В. Комаров, І. Бенедик, О. Коні, В. Сокурєнко, В. Кукушин, кінець ХХ-початок ХХІ ст. – О. Бандурка, І. Бризгалов, С. Гусарєв, О. Тихомиров, Ю. Римарєнко, О. Карпов,

М. Орзих, М. Пендюра, О. Скакун, П. Біленчук, С. Сливка, О. Шмоткін, Є. Гіда та ін.

Юрист О. Коні розкрив та обґрунтував основні деонтологічні принципи, етичні засади діяльності адвокатури, суду, прокуратури, моральні норми правника. У своїй праці він пише – юрист (судовий працівник) усім своїм характером вчинків щодо людей, до діянь до яких він повинен прикласти свій розум, працю та владу, має прагнути до здійснення морального закону, вести себе у всіх ситуаціях таким чином, щоб при здійсненні правосуддя відчувався смак, почуття міри і тактовність. Саме тому, юристу теж необхідні знання деонтологічних норм, а девізом його діяльності мають слугувати – істина та справедливість¹.

У сучасних умовах державотворення активне впровадження у національну юридичну теорію та практику міжнародних стандартів прав людини, що визнала і закріпила Україна в своїй Конституції та законах, потребують не тільки створення відповідного юридичного механізму, а й підготовки фахових професіоналів-правників нової генерації, для яких права людини, її життєдіяльність є найвищою соціальною цінністю. Не менш важливим є також усвідомлення того, що втілення прав людини у життя, їх захист можливий лише у громадянському суспільстві за умови суворого дотримання законності та правопорядку.

Глибокі трансформаційні процеси, реформи, що проводяться в Україні, сприйняття суспільством традиційних стандартів демократії та впровадження їх у всі сфері громадянського суспільства, вимагає від кожного її представника усвідомленого, відповідального ставлення та виконання конституційних обов'язків. Цей аспект особливо стосується осіб, які залучені до державницьких процесів побудови демократичної, правової соціальної держави.

Виділення системи специфічних наукових деонтологічних знань про обов'язок і норми належної професійної поведінки поліцейських (поліцейська деонтологія) спричинено посиленою увагою до професійних морально-етичних норм в сфері правопорядку².

Вченими та практиками поліцейська деонтологія розглядається як наука, що вивчає всю сукупність організаційно-управлінських, професійно-етичних та соціальних норм, принципів належної поведінки працівників поліції при виконанні ними службових обов'язків. Переважна частина науковців, які займалися дослідженням науки

¹ Юридична деонтологія : підруч. / С. П. Погребняк, О. О. Уварова, Г. О. Христова та ін.; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків, 2014.

² Пендюра М. М., Старицька О. О. Зазнач. твір. С. 15-19.

поліцейська деонтологія, схилилися до того, що вона має міжгалузевий характер і знаходиться на стику двох наук – етики та соціології.

Із урахуванням вищевикладеного поліцейську деонтологію можна розглядати:

– як галузь знань про виникнення, формування, розвиток та функціонування в професійній групі працівників поліції особливої системи норм належної професійної поведінки, загально визнаних стандартів, що базуються на правах, свободах людини і громадянина та моральних принципах;

– як теорію професійного обов'язку, належної чи морально обов'язкової поведінки працівників поліції;

– як науку, що вивчає міжнародні, національні та регіональні системи вимог до поведінки працівників поліції, що дозволить надати їх поведінці та діям певної мотиваційної аргументованості, запровадити в їх групі загальнолюдські та групові цінності;

– як наукову та навчальну дисципліну, що слід викладати при підготовці кадрів, при професійно-орієнтаційній роботі, вихованню молодих працівників, визначенні рівня професійної деформованості того чи іншого «старого працівника».

Поліцейська деонтологія орієнтована на врегулювання професійної поведінки працівників поліції безпосередньо в межах їх служби чи підрозділу, а також поза ними під час взаємодії зі законотворчими громадянами або з правопорушниками.

Отже, зазначимо, що поліцейська деонтологія дає загальні уявлення про належну поведінку працівників поліції, що, в свою чергу, використовуються галузевими та іншими юридичними науками, як вихідні пункти для досліджень та дозволяє їм уникнути односторонності при вирішенні галузевих наукових проблем.

Поліцейська деонтологія є фундаментом для роз'яснення працівникам поліції (тим, які вже працюють і тим, які навчаються для отримання цієї професії) уявлення про високі моральні і професійні стандарти бажаної поведінки та проведення тих чи інших алгоритмізованих дій з його боку в певній життєвій ситуації. Знання стандартів та позитивного досвіду дозволяє впроваджувати у практику більш дієві методи роботи.

Отже, поліцейську деонтологію розглядають у двох аспектах:

– як складну, комплексну, міждисциплінарну науку про професійні стандарти (еталони) належної поведінки поліцейських, що базуються на високих моральних засадах;

– є розділом юридичної деонтології та соціології управління, і досліджує проблеми реалізації норм посадового обов'язку, функціонування нормативно-орієнтаційних інститутів, дає знання про глибокий зміст норм, що закріплені деонтологічними кодексами (етичні кодекси та кодекси честі) поліцейських.

Тобто, поліцейська деонтологія вивчає як проблеми належної, моральної поведінки та діяльності працівників поліції, так і соціальне регулювання професійної поведінки, особливості функціонування (впливу) деонтологічних норм як нормативно-орієнтуючих інститутів.

Виходячи з вищевикладеного, під поліцейською деонтологією розуміється фундаментально-професійна, міждисциплінарна юридична наука, що вивчає універсальні (національні) стандарти належної поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (поліцейських), що засновані на високих моральних засадах (принципах) та спрямовані на забезпечення прав і основоположних свобод людини та громадянина, а також особливості реалізації цих стандартів в їх практичній діяльності.

Об'єктом поліцейської деонтології є реальні суспільні відносини, виникаючих у сфері правоохоронної діяльності поліцейських.

Предметом поліцейської деонтології є реально функціонуюча система норм належної професійної поведінки поліцейських, що є соціальним регулятором та нормативно-орієнтуючим інститутом при забезпеченні прав і основоположних свобод людини та громадянина.

Мета поліцейської деонтології – дати працівникові поліції уявлення про алгоритмізовані стандарти поведінки в тій чи іншій ситуації під час здійснення ними своїх повноважень та виконання службових обов'язків.

Норми поліцейської деонтології утворюють нормативно-орієнтуючий соціальний інститут. Цей інститут складається з наступних елементів:

– деонтологічних норм поведінки поліцейських, що оформлені у вигляді кодексів чи інших нормативних документів (наказів), в комплексі з організаційною системою впровадження цих норм у практику;

– комплексної, багаторівневої системи професійної підготовки (нормативна, організуюча, психологічна, медична, бойова) та виховання поліцейських;

– сукупності санкцій за порушення деонтологічних норм;

– спеціальних органів (суди честі, комісії з етики тощо);

– механізмів морально-етичної орієнтації та регуляції поведінки поліцейських.

Такі норми допомагають поліцейському, який тільки заступив на службу, інтегруватися у професійну групу (колективи), оскільки вони є

гарантом стабілізації системи «особистість – середовище». Крім того, ці норми допомагають розвитку професійних якостей, шляхом передачі цій особі усього позитивного досвіду, накопиченого професійною групою до якої він належить, та поліцією в цілому.

Категоріальний апарат – основні категорії етики, соціології та теорії права. Зокрема використовуються такі поняття, як честь, гідність, обов'язок, мораль, моральність, професіоналізм, скромність, принциповість, чесність, неупередженість, об'єктивність, норма права, належна поведінка, позитивний імідж, правомірна поведінка, відповідальність тощо¹.

Роль та значення поліцейської деонтології в процесі підготовки майбутнього правоохоронця.

Удосконалення юридичної практики, розвиток теоретичної юриспруденції, вносять істотні корективи і зміни в поліцейську деонтологію, тому що вона виражає суспільні потреби, а не є набором формальних умовностей. Вона покликана розкривати причини виникнення й існування тих чи інших етичних, естетичних, правових та інших правил у правоохоронній діяльності працівників поліції, формувати систему забороненого, дозволеного, нормативів зобов'язального і рекомендаційного характеру для кожного службовця відповідно до досягнутого рівня соціальної культури суспільства. У цьому відношенні можливості поліцейської деонтології як наукової теорії професійного обов'язку працівника поліції значні і виражаються в тому, що:

– нормативність правоохоронної діяльності не суб'єктивуються, не відриваються від соціально-психологічних факторів. Надаючи правові послуги працівник поліції проводить профілактичну роботу в суспільстві, «оздоровлює» його, викорінює недоліки, допомагає людині в вирішенні життєвих проблем;

– деонтологічні нормативи культури працівника поліції орієнтують його професійну свідомість на причетність до долі іншої людини, на протидію правопорушенням з протиправними діями, за встановлення законності та правопорядку в суспільстві.

Поліцейська деонтологія, як гуманістична дисципліна, роз'яснює значення тих чи інших мотивів, дій, вчинків, характерних якостей працівників поліції; сприяє формуванню необхідних для даної професії морально-психологічних рис; запобігає появі деформацій, що стають можливими в результаті тривалого виконання специфічних професійних функцій.

¹ Там само. С. 15-19.

Поліцейська деонтологія покликана допомогти майбутньому правоохоронцю навчитися виважено аналізувати складні життєві ситуації, самостійно приймати рішення, спілкуватися з громадянами та колегами, керувати людьми, вдаватися до постійного самоаналізу й об'єктивної оцінки як своїх дій, так і дій оточуючих його людей, робити з негативного досвіду позитивні висновки.

Місце поліцейської деонтології в системі суспільних і юридичних наук.

У широкому розумінні поліцейська деонтологія тісно пов'язана із суспільними науками: етикою, естетикою, політологією, соціальною психологією та іншими, оскільки містить в собі елементи цих наук. Предметний зв'язок переважно простежується між юридичною деонтологією і такими прикладними науками, як правова етика, правова естетика, юридична психологія, юридична деонтологія тобто тими науками, що виникли на межі юриспруденції і зазначених вище суспільних наук. Місце юридичної деонтології серед інших юридичних і соціальних наук визначилося за десятиліття її розвитку. Маючи свій власний предмет, юридична деонтологія посіла конкретне місце в системі соціальних наук – як юридичних, так і неюридичних (психологія, політологія, етика, естетика, інформатика).

Віднесення поліцейської деонтології до теоретико-історичних наук пояснюється тим, що вона має стрижнем свого поглибленого вивчення професійно-правову поведінку працівників поліції, їх фахову культуру, гармонійно поєднану з етичною, естетичною, економічною, політичною, екологічною, психологічною та правовою культурою. Проблематику юридичної деонтології можна вважати головним чином теоретико-правовою, закономірно пов'язаною з правовою етикою, правовою політологією, юридичною психологією, правовою естетикою. Існують загальні закономірності формування деонтологічного кодексу працівників поліції, що виражаються в поєднанні психологічних, юридичних та інших соціальних (політичних, моральних, етичних, естетичних) механізмів, що тісно взаємодіють на основі найважливіших структурних зв'язків – правових принципів.

Виділяють три напрямки зв'язку поліцейської деонтології з іншими юридичними науками і навчальними дисциплінами:

– є вступною наукою і містить відомості, що необхідні для поглибленого розуміння закономірностей правоохоронної діяльності працівників поліції. У цьому значенні її можна назвати загальнопідготовчою наукою, вступом до правоохоронної діяльності;

– створює теоретичні основи для прикладних юридичних наук і навчальних дисциплін – юридичної психології, юридичної етики, юридичної конфліктології і т.п. У цьому змісті її можна вважати своєрідною узагальнюючою теоретичною наукою, загальною частиною прикладних юридичних наук;

– поповнює багаж юридичної науки і практики завдяки самостійному предмету дослідження; розвиває нові підходи, надає нову інформацію, почерпнуту з досягнень соціальних наук і тим самим збагачує як прикладну, так і теоретичну юриспруденцію. В цьому аспекті її можна вважати самостійною теоретико-юридичною наукою, що утворилася на стику юриспруденції та інших суспільних наук.

Отже, висновуємо, під поліцейською деонтологією розуміється фундаментально-професійна, міждисциплінарна юридична наука, що вивчає універсальні (національні) стандарти належної поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (поліцейських), що засновані на високих моральних засадах (принципах) та спрямовані на забезпечення прав і основоположних свобод людини та громадянина, а також особливості реалізації цих стандартів в їх практичній діяльності.

1.3. Завдання, принципи і функції поліцейської деонтології

Заклади (установи, центри) Національної поліції України, що здійснюють (забезпечують) підготовку поліцейських (далі – заклади) на замовлення Національної поліції України для забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави, публічної безпеки й порядку мають певну модель фахівця (поліцейського). Модель фахівця – це опис того, чого має бути гідним фахівець, до виконання яких функцій він підготовлений і якими якостями він повинен володіти. Моделі дозволяють відрізнити одного фахівця від іншого, а також рівні (якості) підготовки фахівців одного і того ж типу. Модель постає системоутворюючим фактором при формуванні освітніх програм, науково-методичному забезпеченні їх компонент та виборі форм організації освітнього процесу і видів навчальних занять¹.

Модель підготовки поліцейського можливо побудувати лише спираючись на професійний стандарт підготовки поліцейського та/або кваліфікаційні характеристики посад працівників Національної поліції. Адже кваліфікаційні характеристики посад забезпечують типовість у визначенні посадових обов'язків і кваліфікаційних вимог до певних

¹ Там само. С. 20-22.

категорій і посад працівників Національної поліції. Окрім цього кваліфікаційною характеристикою встановлюються вимоги до змісту професійної діяльності та рівня кваліфікації працівників Національної поліції.

Саме на поліцейську деонтологію, як міждисциплінарну юридичну науку, покладаються важливі завдання з формування в майбутніх правоохоронців професійних знань, умінь та навичок правового та культурного характеру і теоретико-методологічного спрямування щодо функціонування поліцейської діяльності за європейським зразком⁸.

Поліцейський повинен знати: Конституцію України, законодавство України, що регламентує діяльність Національної поліції України; міжнародні та національні стандарти забезпечення прав і основоположних свобод людини та громадянина; акти Верховної Ради України, акти Президента України та Кабінету Міністрів України; накази, статuti, що регламентують організацію діяльності стройових підрозділів Національної поліції України; основи правознавства; порядок несення служби в стройових підрозділах; тактико-технічні характеристики зброї, спорядження, спеціальних технічних засобів, що закріплені за підрозділом; правила зберігання та застосування табельної зброї; правові підстави, тактичні прийоми застосування фізичного впливу та спеціальних засобів під час затримання громадян і застосування до них заходів примусу; правила внутрішнього трудового розпорядку; державну (українську) ділову мову; іноземну (професійну) мову; правила ділового етикету та професійної етики (естетики); правила й норми охорони праці, правила надання першої (домедичної) допомоги; техніки безпеки та протипожежного захисту.

З урахуванням та на підставі чинного законодавства, міжнародних і національних професійних стандартів, задля сприяння становленню сучасного, свідомомотивованого, висококваліфікованого працівника Національної поліції України, до основних завдань поліцейської деонтології треба віднести:

– вивчення обумовлених соціальною практикою проблем необхідної поведінки працівників поліції, представників окремих професійних груп, виявлення основоположних принципів, норм їх поведінки в різних системах відносин (щодо об'єкта діяльності, суспільства, держави, власної професійної групи, закону) з метою підвищення ефективності результатів діяльності, зростання авторитету правоохоронних органів на основі дотримання деонтологічних норм;

– виявлення несприятливих моральних та інших факторів, що знижують ефективність роботи окремих працівників або професійних

мікрогруп через невинувачену напругу, викликану недотриманням поліцейськими службовцями загальнолюдських, макрогрупових або групових професійних норм чи кодексів поведінки у взаємовідносинах з об'єктом діяльності (підозрюваними або затриманими особами, правопорушниками, злочинцями, громадськістю і законотримачами громадянами);

– вивчення й оптимізація системи взаємовідносин у професійній групі між її окремими елементами (особистостями, колегами, групами, підпорядкованими особами, начальниками);

– усунення шкідливих наслідків професійних помилок, відхилень від норм необхідної поведінки, запобігання фактам неповноцінної професійної діяльності;

– запровадження міжнародних норм поліцейської деонтології, прогресивних принципів службової етики і правил у повсякденну службову діяльність та поведінку працівників поліції шляхом реалізації наукових розробок, створення науково-методичної бази, вивчення і творчого осмислення вітчизняного та зарубіжного досвіду деонтологічної підготовки кадрів, їх професійного розвитку, ефективного вирішення проблем роботи з персоналом служб та підрозділів поліції.

Очікуваними результатами вивчення поліцейської деонтології стануть:

– у здобувачів вищої освіти умінь теоретичного аналізу поняття та особливостей методологічного спрямування поліцейської діяльності;

– у здобувачів вищої освіти сформується науково обґрунтовані сучасні форми і методи роботи засновані на принципі верховенства права щодо особливостей практичної діяльності поліцейських;

– стійкого сприйняття національних та міжнародних правових документів як універсального регулятора суспільних відносин за допомогою якого потрібно розв'язувати складні соціальні конфлікти, досягати компромісу, забезпечувати права і основоположні свободи людини та громадянина;

– високої професійної правової свідомості та правової культури поліцейського, стимулювання їх активної правомірної поведінки у багатонаціональному громадянському суспільстві;

– науково обґрунтованих та практичних механізмів реалізації прав людини та громадянина, ефективних методик правового виховання населення і подолання професійної деформації.

Якісні і ґрунтовні знання основних положень поліцейської деонтології дозволить працівникам Національної поліції в практичній

площині правильно та обґрунтовано давати оцінку складним державно-правовим явищам суспільного життя, розуміти їх соціальне призначення й приймати самостійно важливі, відповідальні рішення¹.

Принципи поліцейської деонтології – тобто ті вимоги (керівні засади), що висуваються до професійного формування (здобувача вищої освіти) та самої діяльності поліцейського та орієнтують його на фундаментальні цінності суспільства при здійсненні ним своїх повноважень та виконанні обов'язків.

До основних принципів поліцейської деонтології слід віднести:

– принцип верховенства права (означає панування права у суспільстві, його визначальна роль у відносинах між суб'єктами суспільного життя, діяльності державних та недержавних організацій, спільнот, об'єднань);

– законність (при формуванні власних норм поведінки працівник поліції зобов'язаний керуватися принципами (роби саме так, як передбачає закон), що закріплені у чинному законодавстві);

– гуманізм (ставлення з повагою до конкретної людини з урахуванням тих індивідуальних властивостей, що притаманні лише їй);

– неупередженість (працівник поліції повинен підходити до виконання своїх обов'язків з однаковою відповідальністю незалежно від обставин справи та особи, яка до неї причетна);

– справедливість (встановлення відповідності між вчинком та покаранням, цілями та засобами їх досягнення, заслугами та їх визнанням);

– плюралізм (розгляд всіх позицій та думок);

– сумлінність (ретельне встановлення всіх обставин справи);

– істинність (встановлення достовірності інформації по справі);

– професійно-правова активність (реалізація своєї компетенції у межах правових норм, вміння виявляти розумну ініціативу, самостійність, взяти відповідальність на себе, здатність швидко, своєчасно і безпомилково прийняти законне, справедливе, обґрунтоване та доцільне рішення).

Функціями поліцейської деонтології є основні напрями її теоретичного і практичного призначення, що орієнтовані на якісне виконання майбутнім поліцейським свого професійного обов'язку на підставі морального та нормативного аспектів.

Можна виділити основні функції поліцейської деонтології:

¹ Там само. С. 23-24.

1) пізнавальна (інформаційна) (отримання здобувачем вищої освіти глибоких деонтологічних знань, пізнання сутності професійної діяльності, усвідомлення характеру професійної поведінки працівників поліції та стандартів, якими вони мають керуватися у своїй діяльності, ознайомлення з нормативно-правовими актами, що регламентують діяльність поліцейських);

2) евристична (полягає в поглибленому пізнанні юридичної теорії та практики і розкритті нових закономірностей професійної поведінки поліцейського, «нарощуванні» нових знань, постійному вдосконаленні моделі (стандарту) професії, нормативів культури поліцейського);

3) аксіологічна (виражається в оцінці людських відносин і явищ соціальної дійсності, в уявленні про те, що таке добро і зло, справедливість і несправедливість);

4) комунікативна (передбачає різні форми та засоби обміну і передавання інформації, завдяки яким стають можливими збагачення досвіду, нагромадження знань, оволодіння діяльністю, узгодження дій та взаєморозуміння працівників поліції з громадянами та між собою);

5) мотиваційна (вироблення фундаментальних ідей щодо норм поведінки, шляхів удосконалення практичної діяльності працівників поліції, усвідомлення норм, що містять дозволи, заборони, рекомендації та вимоги, а також всієї правової політики держави, яку вони повинні захищати у своїй діяльності);

6) оціночна (осмислення закономірностей професійної поведінки працівника поліції, накопичення знань, удосконалення стандартів поведінки, нормативів культури);

7) орієнтуюча (розробка перспектив розвитку стандартів поведінки працівників поліції на основі об'єктивних закономірностей функціонування держави і права, а також соціальної культури суспільства);

8) виховна (виховання та самовиховання працівника поліції у відповідності із деонтологічними нормами та нормами його професійної культури);

9) регулятивна (регламентація поведінки працівників поліції та їх спільна діяльність, що визначають два види взаємодії: а) співробітництво (кооперація); б) суперництво або конкуренція);

10) прикладна (полягає в аналізі вчинків поліцейського, їх адекватності професійному обов'язку в ході практичної діяльності, включаючи ступінь впливу різних видів стимулювання на його

професійну практичну активність; у розробці практичних рекомендацій для вирішення проблемних ситуацій в професійній діяльності та ін.)¹.

Отже, принципи поліцейської деонтології – тобто ті вимоги (керівні засади), що висуваються до професійного формування (здобувача вищої освіти) та самої діяльності поліцейського та орієнтують його на фундаментальні цінності суспільства при здійсненні ним своїх повноважень та виконанні обов'язків.

До основних принципів відносяться: принцип верховенства права, законність, гуманізм, неупередженість, справедливість, сумлінність, істинність, плюралізм, професійно-правова активність.

Під функціями поліцейської деонтології розуміються основні напрями її теоретичного і практичного призначення, що орієнтовані на якісне виконання здобувачем вищої освіти (курсантом, слухачем) поліцейським на підставі морального та нормативного аспектів свого професійного обов'язку. Основні функції поліцейської деонтології: пізнавальна (інформаційна), евристична, аксіологічна, оціночна, комунікативна, мотиваційна, орієнтуюча, виховна, регулятивна, прикладна.

1.4. Методологія поліцейської деонтології

Метод поліцейської деонтології – це сукупність логічних прийомів і конкретних засобів обґрунтування системи знань про теоретичне розуміння і практичне застосування деонтологічних нормативів, тобто нормативів правової, політичної, етичної, естетичної та інших культур працівника поліції.

Методи поліцейської деонтології :

- загальні – метод філософської діалектики (матеріалістичної й ідеалістичної) є головним;
- приватні (конкретні) – використовуються поліцейською деонтологією як основні;
- спеціальні – використовуються поліцейською деонтологією як допоміжні.

Основні приватні (конкретні) методи поліцейської деонтології:

- *системно-структурний метод*. Припускає, що всі явища поліцейської деонтології являють собою систему і структурно взаємозалежні. Зв'язок простежується між культурами юриста:

¹ Там само. С. 24-26.

психологічною, правовою, політичною, етичною, естетичною та ін. Ці культури розглядаються як структурні підрозділи єдиної системи (юридичної практики), що, у свою чергу, є системою в більш широкій системі (правовій системі суспільства). Юридична практична діяльність визначається системою норм дозвільного, заборонного, зобов'язуючого і рекомендаційного характеру. Професіограми посад працівників служб та підрозділів МВС України аналізуються через систему сторін діяльності юриста: соціальну, комунікативну, реконструктивну, пошукову, організаційну, посвідчувану;

– *психологічний метод*. Використовується під час вивчення психофізіологічних властивостей працівника поліції як особи, його характеру, темпераменту, психічних установок;

– *соціологічний метод*. Припускає дослідження фахової діяльності працівника поліції, упорядкування професіограм посад працівників служб та підрозділів МВС України не на рівні абстрактних категорій, а на базі конкретних соціальних фактів;

– *порівняльно-правовий метод*. Припускає зіставлення однопорядкових юридичних понять, явищ і процесів і з'ясування подібностей і розходжень між ними. Наприклад, порівняння престижу професії поліцейського в різних країнах світу або порівняння особливостей правоохоронної діяльності;

– *історико-політичний метод*. Допомогає вивчити специфіку політичної культури працівника поліції, конкретно-історичні політичні умови практичної правоохоронної діяльності, політико-ідеологічні стандарти, якими покликаний керуватися працівник поліції під час виконання свого професійного обов'язку. Наприклад, коли конституційно проголошено принцип політичного плюралізму, такими стандартами стали загальновизнані у світі права та свободи людини;

– *статистичний метод*. Використовується для встановлення статистичних даних про предмет вивчення (наприклад, про кількість працівників різних служб та підрозділів поліції).

Спеціальні методи засновані на досягненнях кібернетики, математики та інших наук.

З метою різностороннього пізнання поліцейської деонтології доцільно використовувати зазначені вище методи в сукупності.

Методологія поліцейської деонтології – це сукупність логічних прийомів, способів і конкретних засобів обґрунтування системи знань про теоретичне розуміння і практичне застосування деонтологічних еталонів, тобто нормативів етичної, естетичної, правової, політичної та інших культур працівника поліції в їх професійній діяльності.

Формування деонтологічних принципів та норм у сфері права є однією з теоретичних проблем теорії та філософії права. У цій парадигмі процес формування деонтологічних принципів і норм, завданням яких є регулювання поведінки фахівців у сфері правоохоронної діяльності) є об'єктом дослідження поліцейської деонтології в контексті формування професійної правової свідомості правоохоронців, зокрема, поліцейських.

Розглядаючи питання про розвиток науки «поліцейська деонтологія» ми зважили на існуючі дослідження. Серед таких досліджень, що правили нам за методологічні настанови є статті в енциклопедичному виданні під назвою «Міжнародна поліцейська енциклопедія». Метою видання цієї енциклопедії стало формування теоретичних знань про особливості поліцейської діяльності як важливу складову правоохоронної функції держави. Як зазначено у вступі до цього видання (автори: Я. Кондратьєв, Ю. Римаренко, Ю. Соловей), перший том енциклопедії висвітлює теоретико-методологічні і концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології, зокрема, основна увага присвячена осмисленню деонтологічних вимог, що висуваються до професії поліцейського. Серед праць, які варто використовувати є статті Ю. Римаренка, С. Сливки, Я. Кондратьєва, В. Кукушина.

Особливий методологічний інтерес для нас має наукова стаття Ю. Римаренка під назвою «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (морально-правовий аспект)» (II том Міжнародної поліцейської енциклопедії). На прикладі цього деонтологічного кодексу Ю. Римаренко спробував розкрити сутність і значення морально-етичних категорій у нормах подібних актів деонтологічного змісту. Науковець зазначив, що вказані акти деонтологічного змісту містять основні принципи і норми поліцейської деонтології.

У методологічному аспекті поліцейська деонтологія є прикладною наукою про належну професійну поведінку поліцейського, її норми і принципи. Здається очевидним, що деонтологія використовує власний спосіб правового регулювання, який повинен мати свої особливості, наприклад така галузь знань як цивілістика чи криміналістика. Тобто, задля регулювання професійної діяльності поліцейських застосовується особливий вид соціального регулювання, де поєднуються правові та моральні норми, що знов-таки є характерним для права загалом. Основний спосіб соціального регулювання тут є громадянський осуд, чи навпаки, громадянська підтримка тої чи іншої (належної/неналежної) поведінки правоохоронця.

Моральні вимоги до діяльності поліцейського спрямовані на протидію порушень прав і свобод людини самими поліцейськими. Указане стосується усіх правоохоронців без винятку і є імплементацією норм християнської моралі в систему правових принципів. Ми вже зазначали, що право формується на основі певних моральних норм домінуючих у суспільстві¹.

Формування в правосвідомості правоохоронця чіткого розуміння про невідчужуваність (невід'ємність) основних прав і свобод людини можна вважати деонтологічними основами правоохоронної діяльності, зокрема і поліцейської деонтології.

В. Савіщенко, здається не безпідставно, зазначає, що тривалий час українські суди, прокуратуру, адвокатуру, міліцію поповнювали кадри, підготовка яких здійснювалася за «зунівською» технологією, без урахування етичних стандартів професії. Формування лише юридичних знань призвело до неспроможності фахівців протистояти намаганням неправомірного впливу на їх професійну діяльність, проявів корупції, вияву зневаги до людей, грубості, зверхності та інших негативних якостей.

То ж виникає питання, на яке наразі не існує наукових розробок – йдеться про імплементацію деонтологічних норм в національне законодавство, чи деонтологічні кодекси, що могли би бути ефективним способом соціального регулювання професійної діяльності.

Вказана теза мала б слугувати обґрунтуванню необхідності імплементації у деонтологічні кодекси таких моральних норм як людяність, толерантність, і гуманізм, що мають бути в каталозі обов'язкових моральних стандартів правоохоронця (зокрема, поліцейського).

Виникає необхідність забезпечити формування належної професійної правової свідомості поліцейського в специфічних умовах. Специфіка наповнення персоналу підрозділів поліції означає особливість формування правил етичної поведінки поліцейського. Зазначене передбачає не тільки знання відповідної нормативної бази, але й вимагає усвідомлення поліцейського необхідності дотримання певних правил поведінки під час комунікації з громадянами (законослухняними чи правопорушниками), або як їх ще називають, стандартами професійної етики.

Що стосується використання інструментарію сучасної гуманітарної науки, то ми переконані, що без застосування історико-правового методу

¹ Поліцейська деонтологія : навч. посібник ; за заг. ред. В. Я. Марковського. Львів, 2020. С. 106-111.

у поліцейській деонтології не обійтися. Звернення до знань з історії права і держави може нам пояснити необхідність розвитку специфіки деонтологічних знань починаючи від І. Бентама, який є засновником цієї правової концепції. Однак навряд чи відбувся би інтенсивний розвиток деонтології, якби суспільство не почало вимагати від представників влади належного виконання своїх обов'язків, у межах наданих законом повноважень – фактично йдеться про контроль влади зі сторони громадянського суспільства (згідно з принципом – законність, основа держави).

Розвиток такої галузі міжнародного права як міжнародне право прав людини спричинило появу цілої низки актів міжнародного права, метою яких є захист прав і свобод людини. Вказана тенденція розвитку юридичної науки активізувалася після Другої світової війни, до і під час якої були скоєні такі злочини проти людства як Голокост і геноцид. Під час Нюрнберзького процесу нацистські злочинці для уникнення відповідальності часто прикривалися тим, що вони були лише виконавцями наказів, і тому, на їх думку необхідно було карати лише тих хто віддавав ці накази. Російсько-українська війна теж свідчить про використання незаконних засобів ведення війни, що призводять до величезних втрат та руйнації України. Тож, усі деонтологічні кодекси у сфері правоохоронної діяльності сьогодні містять норму-принцип згідно з яким жоден поліцейський не має права брати участі у масових страхах чи піддавати людей тортурам, чи іншому нелюдському поводженню. У цьому випадку поліцейський має відмовитися виконувати такий наказ, що вважається незаконним з погляду чинного міжнародного права – вказане є ще одним морально-етичним імперативом професійної діяльності поліцейського.

Лише розуміння вказаних історичних подій і їх співставлення з розвитком сучасної юриспруденції можна розуміти суть указаних деонтологічних норм-заборон, про що повторимося, є стандартними для усіх етичних (деонтологічних) кодексів у сфері правоохоронної діяльності. Вказаний приклад не вичерпує потенціал застосування історико-правового підходу, тому його застосування вбачається актуальним.

Професійна правова культура юристів чи правоохоронців створена інтелектуалами у галузі права. Однак саме деонтологія як наука, є основою для створення мотиваційних аспектів тої чи іншої професійної діяльності. Саме поліцейська деонтологія досліджує процес (чинники) формування внутрішніх переконань правоохоронця. Як зазначає відомий філософ права С. Сливка, онтологічні установки вирішує деонтологія і

реалізує онтологічні засади через обов'язок, який передбачає внутрішню настанову людини чинити, утримувати гармонію світу, що є добром, а деонтологія – це передусім обов'язок (обов'язок діяти певним чином).

Отже, поліцейська деонтологія – це наука про належне виконання свого обов'язку правоохоронцем, відповідно до сучасних етичних та правових стандартів – міжнародних, національних.

У процесі осмислення принципів та норм деонтологічних кодексів, необхідно здійснити тлумачення їхнього змісту низки нормативно-правових та правових актів, актів деонтологічного змісту, що відповідно, вимагало від нас застосування спеціального методу юридичної науки – методу тлумачення правових норм.

Аналізуючи міжнародні стандарти поліцейської етики ми використовуємо такі поняття як «акти деонтологічного змісту» (М. Пендюра), або деонтологічні кодекси (Є. Гіда, М. Маськовіта, О. Проневич). Вказані акти, разом із міжнародними стандартами прав людини, складають нормативну основу поліцейської деонтології, вважають автори. Одним із завдань поліцейської деонтології є з'ясування якісного рівня імплементації стандартів передбачених міжнародними деонтологічними кодексами в національне законодавство та їх використання в етичних кодексах українських правоохоронних органів, насамперед Національної поліції. Тож поліцейська деонтологія використовує порівняльно-правовий метод як спеціальний метод юридичної науки. Отже, поліцейська деонтологія є юридичною наукою, де застосовується методи пізнання властиві саме юриспруденції.

Сучасні науковці, які займаються дослідженням поліцейської деонтології зазначають, що Європейський кодекс поліцейської етики 2001 року є важливим досягненням формування деонтологічних стандартів професійної діяльності органів правопорядку. Доктор юридичних наук О. Проневич зазначав, що методологічною основою етичних кодексів поліції є стандартизовані базові положення актів *acquis communautaire* (доробок співдружності), де визначено зміст і спрямування професійної діяльності поліцейського. На його думку, Україні важливо забезпечити імплементацію (трансформацію) правових положень, «закріплених у резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи від 08.05.1979 № 690 «Декларація про поліцію», рекомендації Res (2001) Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики», резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи від 28.01.2014 № 1968 «Боротьба з расизмом в поліції» в національне законодавство.

Важливим пунктом методології поліцейської є теза про необхідність узгодження принципів та норм поліцейської етики на міжнародному рівні, і наступний крок, власне, імплементація норм та принципів, що містяться в Європейському кодексі поліцейської етики 2001 року в національне законодавство держав-учасниць Ради Європи.

Відправною точкою формування принципів і норм, що лягли в основу стандартів професійної етики службовців поліції держав-учасниць Ради Європи став Європейський кодекс поліцейської етики 2001 року. Методологічно це означає, що цей кодекс має доктринальне значення для формування етичних стандартів професійної діяльності поліцейських в Україні.

Отже, методологія поліцейської деонтології – це сукупність логічних прийомів, способів і конкретних засобів обґрунтування системи знань про теоретичне розуміння і практичне застосування деонтологічних еталонів, тобто нормативів етичної, естетичної, правової, політичної та інших культур працівника поліції в їх професійній діяльності.

Контрольні питання за розділом

1. Охарактеризуйте становлення поліцейської деонтології як науки.
2. Розкрийте зміст поняття «поліцейська деонтологія».
3. Розкрийте зміст принципів поліцейської деонтології.
4. Визначте завдання та функції поліцейської деонтології.
5. Охарактеризуйте методологію поліцейської деонтології.

Розділ 2

МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ДЕОНТОЛОГІЧНІ СТАНДАРТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ

2.1. Міжнародні та європейські етичні стандарти правоохоронної діяльності.

2.2. Деонтологічні стандарти організації та діяльності Національної поліції України.

2.3. Морально-етичні стандарти професійної діяльності поліції іноземних держав.

Основні поняття, терміни та категорії, що підлягають засвоєнню: правоохоронні органи, поліція, Національна поліція України, морально-етичні стандарти професійної діяльності правоохоронних органів, деонтологічні стандарти професійної діяльності поліції, міжнародні етичні стандарти професійної діяльності поліції, національні деонтологічні стандарти професійної діяльності поліції, поліцейська етика, поліцейська деонтологія, правила етичної поведінки поліцейського, деонтологічні акти (кодекси).

2.1. Міжнародні та європейські етичні стандарти правоохоронної діяльності

На сучасному етапі державотворення Україна обрала європейський вектор розвитку, визнані загальносвітові цивілізаційні цінності, безпекові гарантії, пріоритети демократії, лібералізму, верховенства права та законності. Цьому константному вибору повинна відповідати і національна правоохоронна система, враховуючи те, що світове співтовариство має значний напрацьований десятиріччями досвід стосовно ефективної діяльності поліції. Неабияку роль у цих процесах відіграють високі морально-етичні й деонтологічні міжнародні та європейські стандарти забезпечення правопорядку.

Враховуючи сучасні загальносвітову та регіональні тенденції глобалізації та уніфікації правових систем, доречно було би почати з

міжнародних і європейських етичних і деонтологічних стандартів правоохоронної діяльності.

Загалом слід зазначити, що міжнародне та європейське співробітництво у правоохоронній сфері на сучасному етапі сформувалася в певну систему відповідних актів та базується на загально визнаних деонтологічних й етичних стандартах¹.

Міжнародні акти є основоположним, вихідним і засадничим деонтологічним елементом правової системи професійної етики поліцейських. Частина із них була ратифікована іще за часів існування радянської України, але зобов'язання за ними перейшли до сучасної незалежної української держави шляхом правонаступництва, інші Україна підписала вже будучи суверенною країною.

В цілому, систему міжнародно-правових актів, що складають правову та деонтологічну основу професійної етики органів правопорядку, можна поділити на дві умовні групи.

Першу групу складають міжнародно-правові та європейські акти, що встановлюють права і свободи людини, в тому ж разі й такі, що можуть порушуватися через неправомірну та неетичну поведінку правоохоронців. Серед них можна відзначити наступні:

Загальну декларацію прав людини, прийняту і проголошену резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 10 грудня 1948 року;

Конвенцію про права людини та основоположні свободи, прийняту Радою Європи 4 листопада 1950 року (ратифіковану Україною у 1997 році);

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, прийнятий і відкритий для підписання, ратифікації та приєднання резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966 року (ратифікований Україною 19 жовтня 1973 року);

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, прийнятий і відкритий для підписання, ратифікації та приєднання резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966 року (також ратифікований Україною у 1973 році);

Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (ратифіковану Україною в повному обсязі в 1984 році);

Європейську конвенцію про попередження катувань та

¹ Кривов'яз О. В. Характеристика деонтологічних стандартів забезпечення правопорядку у Кодексі поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку. URL : http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=573%3A260613-10&catid=72%3A1-0613&Itemid=89&lang=

нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження і покарання, прийняту Радою Європи 26 листопада 1987 року;

Основні принципи поводження з в'язнями, прийняті Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 року;

Конвенція ООН проти корупції, прийнята 31 жовтня 2003 року тощо.

До *другої* групи входять міжнародно-правові та європейські правові, деонтологічні й етичні стандарти професійної діяльності правоохоронних органів, норми яких вказують на належну поведінку відповідних посадових осіб та службовців. До них слід віднести наступні:

Декларація про поліцію, прийнята Резолюцією Парламентської Асамблеї Ради Європи 8 травня 1979 року;

Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, прийнятий Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 17 грудня 1979 року;

Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб, прийнятий ООН 23 липня 1996 року;

Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку, прийняті восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поводження з порушниками 27 серпня – 7 вересня 1990 року;

Керівні принципи щодо ролі осіб, які здійснюють судове переслідування, прийняті восьмим Конгресом ООН із запобігання злочинності та поводженню з правопорушниками 27 серпня – 7 вересня 1990 року;

Рекомендація Комітету Міністрів державам – учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики», ухвалена 19 вересня 2001 року;

Рекомендації з питань поліцейської діяльності у багатонаціональному суспільстві. Верховний комісар ОБСЄ у справах національних меншин. Відень, 2006 р.;

Керівництво ОБСЄ із демократичних основ поліцейської діяльності, під редакцією Старшого поліцейського радника Генерального секретаря ОБСЄ. Відень, 2008 р.;

Найкраща практика побудови партнерства між поліцією і суспільством, під редакцією Старшого поліцейського радника Генерального секретаря ОБСЄ. Відень, 2008 р.;

Права людини і забезпечення правопорядку під час публічних зібрань. Керівництво Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ. Варшава, 2017 р. тощо.

Міжнародні та європейські акти, що включені до другої групи,

включають не тільки правові, а й деонтологічні та морально-етичні засади правоохоронної та поліцейської етики, оскільки вони містять, окрім правових, безпосередньо й деонтологічні та етичні норми, тобто норми належної поведінки посадових осіб і службовців органів правопорядку.

Одна з основних відмінностей між правовими актами цих двох груп полягає у тому, що норми міжнародних та європейських актів першої групи є обов'язковими для виконання, а норми правових актів другої групи мають рекомендаційний характер і спрямовані також на законодавця, який має враховувати ці норми у національному правотворенні, а їх головні приписи пропонується імплементувати у державне законодавство певних країн. Так, Кодекс поведінки посадових осіб у підтриманні правопорядку містить зауваження про те, що ефективна підтримка його норм серед посадових осіб по підтриманню правопорядку залежить від формування добре продуманої, загальноприйнятої і гуманної системи законів. В Основних принципах застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку прямо вказується, що зазначені принципи пропонується враховувати і дотримуватися їх в процесі побудови національного законодавства і практичній діяльності.

У висновку Венеціанської Комісії від 1 грудня 2014 року до Проекту Закону України «Про національну поліцію» серед іншого також зазначено, що в процесі реформування поліції, а також при підготовці цього законопроекту наполегливо рекомендується урахувувати такі акти як Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (1979 р.). Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку (1990 р.), ухвалені ООН; Європейський кодекс поліцейської етики (2001 р.)¹. Однак вказана вимога щодо узгодження стандартів поліцейської діяльності є не лише рекомендацією міжнародних інституцій, а доктринальним підходом реформування сучасних правоохоронних органів².

Усвідомлюючи важливе значення деонтологічних та етичних засад діяльності органів правопорядку, у громадських колах провідних країн світу, в другій половині ХХ століття відбувається обговорення на міжнародних форумах проблем відносин правоохоронної системи і громадянського суспільства. Результатом такого обговорення стало

¹ Висновок Венеціанської Комісії щодо законопроекту «Про національну поліцію» від 01.12.2014 (Висновок № GEN-UKR/260/2014 [AIC]) від 01.12.2014. Офіційний сайт ОБСЄ. URL : <https://www.osce.org/uk/odihr/131966?download=true>.

² Поліцейська деонтологія : навч. посібник ; за заг. ред. В. Я. Марковського. Львів, 2020. С. 254.

прийняття ряду документів, якими керуються у своїй діяльності правоохоронці світової спільноти. Зокрема, Парламентська Асамблея Ради Європи приймає Декларацію про поліцію, а Генеральна Асамблея ООН – Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку. Вони стали фундаментальними документами, на яких базуються акти з деонтологічної та морально-етичної поведінки правоохоронців. Так, у Декларації про поліцію зазначено: «реалізація прав людини та фундаментальних свобод розуміє під собою мирне суспільство, що характеризується порядком та громадською безпекою... тому, якщо поліціям країн-членів пропонуються деонтологічні правила, що враховують права людини та основоположні свободи, то європейська система захисту прав людини може бути лише укріплена». У Кодексі також акцентовано увагу на дотриманні прав людини, створенні низки бар'єрів, зокрема етичного, проти свавілля та зловживання посадовими повноваженнями посадовими особами з підтримки правопорядку.

Одним із фундаментальних міжнародно-правових актів, що закріплює деонтологічні засади діяльності правоохоронних органів, є Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, затверджений Резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї ООН 17 грудня 1979 року¹. Другим за значенням документом є Керівні принципи для ефективного застосування норм цього Кодексу (1989 р.).

Серед головних питань у цих документах є захист прав людини, а також встановлення запобіжників на шляху до свавільства та можливого зловживання владою з боку посадових осіб по підтриманню правопорядку. З позицій деонтології, Кодекс показує, що в такій професійній групі, як поліція, наріжним питанням є необхідність встановлення взаємозв'язку правових, деонтологічних і моральних норм. Крім того, у ньому підкреслена специфічність соціальної ролі, статусу, функцій працівника поліції, які зобов'язані поважати та захищати права та свободи людини і громадянина по відношенню до усіх осіб.

Основна увага зазначеного Кодексу зосереджена на питанні захисту прав людини та створення юридичних і моральних застережень від зловживання владою поліцейських чи інших службовців на яких покладено обов'язок підтримувати правопорядок. У Кодексі регламентується правоохоронна діяльність у контексті захисту прав людини, недопущення зловживання владою та неправомірного застосування сили, тортур, а також вчинення корупційних дій.

¹ Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку. Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН 17 грудня 1979 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282#Text.

Деонтологічні вимоги, викладені у цьому Кодексі, підкреслюють взаємозв'язок моральних та правових норм у системі соціальних норм професійної групи поліцейських¹.

На думку О. Кривов'яз Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку закріплює саме норми деонтологічного та рекомендаційного (нормативно-орієнтуючого) характеру. Цей Кодекс виступає методологічною основою і актом, який встановлює принципові положення, сутнісне трактування деонтологічних норм та стандартів у сфері забезпечення правопорядку².

Отже, Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку створений з метою використання його положень у національному законодавстві держав і для того, щоб ним могли керуватися всі посадові особи, що забезпечують правопорядок. Тобто йдеться про упровадження міжнародних стандартів поведінки правоохоронців в національну правову практику і це є надзвичайно важливо, адже положення цього документа були покладені в основу низки професійно-етичних кодексів поліції різних держав, зокрема, США, ФРН, Франції, Північної Ірландії (англійський домініон) інших західноєвропейських країн. Оскільки Україна підписала підсумковий документ Віденської зустрічі держав-учасниць Наради з безпеки та співробітництва в Європі 15 січня 1989 року, наша держава, відповідно до п. 23.3, взяла на себе обов'язок дотримуватися Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку 1979 року. Тобто, йдеться про необхідність імплементації його положень до деонтологічних кодексів правоохоронних органів України відповідно до принципу міжнародного права – *pacta sunt servanda* (договори потрібно виконувати)³.

Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку складається з 8-ми статей, що закріплюють положення про необхідність добросовісного та професійного виконання своїх обов'язків посадовими особами, які повинні підтримувати правопорядок.

Отже, деонтологічний кодекс встановлює підстави для моральної і правової підтримки правоохоронця, який готовий виступити проти порушень вимог професійної етики, серед яких діяння передбачені статтею 5 – катування чи жорстоке і нелюдське ставлення до людини, що

¹ Поліцейська деонтологія : навч. посібник ; за заг. ред. В. Я. Марковського. Львів, 2020. С. 273-274.

² Кривов'яз О. В. Зазнач. твір.

³ Поліцейська деонтологія : навч. посібник ; за заг. ред. В. Я. Марковського. Львів, 2020. С. 273-274.

принижує її гідність. Зрозуміло, щоб захистити таку моральну категорію як «гідність» треба її зрозуміти. Нетерпиме ставлення правоохоронця (зокрема, поліцейського) до таких протиправних діянь означає можливість невиконання наказу, що стосується їх вчинення (катування або жорстоке, нелюдське, або таке, що знижує гідність людини поводження або покарання). Здається, що вказівка на принцип (чи звернення до принципу) верховенства права та принцип законності, що є основоположними (загальними) правовими принципами сучасної юриспруденції, було би незайвим у деонтологічному кодексі задля пояснення обов'язку утриматися від виконання явно незаконного чи злочинного наказу. Вказана деонтологічна норма про невиконання явно злочинного наказу означає, що в разі отримання такого наказу чи здійснення таких дій, будь якою службовою особою, дає поліцейському моральне право і правовий обов'язок виступити проти і не допустити цього. Це також означає, що правоохоронець має повідомляти керівництво чи вищі інстанції про такі вчинки своїх колег, якщо вони мали місце. Вказане підтримується моральними нормами зокрема і не суперечить професійній етиці, а навпаки, виходить із неї¹.

Таким чином слід зазначити, що Кодекс поведінки є важливим міжнародним документом, що створений для всіх професійних груп працівників закладів по підтриманню правопорядку, в тому числі і на співробітників міліції має всі ознаки деонтологічного кодексу, оскільки містить три основні аспекти: 1) правовий, 2) морально-етичний та 3) організаційно-управлінський.

Деонтологічні норми поліції утворюють нормативно-орієнтуючий інститут, оскільки особа, яка буде ним керуватись, має визначений соціально-правовий статус, що дозволяє їй виконувати певні функції. Природно, що важливим джерелом ґрунтованого на цивілізованих засадах оновленого вітчизняного поліцейсько-деонтологічного стандарту мають стати акти *acquis communautaire* («надбаня Співтовариства»), що охоплює акти законодавства Європейського Союзу (однак не обмежується ними).

У II томі Міжнародної поліцейської енциклопедії, присвяченому «правозахисним аспектам діяльності поліції», в статті «Деонтологічні кодекси поліції» Ю. Римаренко зазначив, що відповідно до статті 63 Європейського кодексу поліцейської етики 2001 р. важливим є питання розроблення деонтологічних кодексів поліції в державах-учасницях Ради

¹ Там само. С. 276-277.

Європи. Такі кодекси мають бути засновані на цінностях, що лежать в основі Рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи¹.

Отже, йдеться про те, що положення Європейського кодексу поліцейської етики мають бути імплементовані у національні акти деонтологічного змісту. Крім Європейського кодексу поліцейської етики до таких деонтологічних актів у сфері діяльності поліції на думку науковців необхідно віднести і такі документи: «Декларація про поліцію» (Резолюції ПАРЄ № 690 від 08.05.1979), Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (17.12.1979), Звід правил захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню у будь-якій формі та інші².

На думку А. Берендєєвої вказані вище міжнародні документи можна назвати деонтологічними засадами поліцейської етики, оскільки вони містять, окрім іншого, безпосередньо етичні норми³.

Одним із перших документів, що містив поняття «правила поведінки поліцейського» і окремих розділ «Етика», який стосувався власне службовців поліції, стала Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи під назвою «Декларація про поліцію» № 690 від 08.05.1979 (далі – Декларація про поліцію 1979 р.)⁴. Декларація про поліцію 1979 року фактично є першою спробою встановлення систематизованих морально-етичних стандартів професійної діяльності поліцейського. Закономірно, що такий документ як Декларація про поліцію 1979 р. з'явився саме на Європейському континенті, з огляду на спроби об'єднати Європу з метою забезпечення права і свободи людини⁵.

¹ Римаренко Ю. Деонтологічні кодекси поліції. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10-и т. ; відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ, 2005. Т. 2. Права людини у контексті поліцейської діяльності.

² Поліцейська деонтологія : навч. посібник ; за заг. ред. В. Я. Марковського. Львів, 2020. С. 255.

³ Берендєєва А. І. Правова основа професійної етики працівників поліції. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 2. С. 87-91.

⁴ Декларація про поліцію: міжнародний документ від 08.05.1979: Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803#Text.

⁵ Європейський кодекс поліцейської етики: міжнародний документ. Рекомендація Rec. (2001)10. Прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 року. Офіційний сайт. URL : <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf>.

2.2. Деонтологічні стандарти організації та діяльності Національної поліції України

Сучасна Українська держава іде шляхом європейської інтеграції, що потребує оновлення існуючого законодавства, упровадження нових ефективних підходів здійснення правоохоронної діяльності. На виконання вимог і рекомендацій Ради Європи в незалежній Україні активізувалася діяльність з розробки і ухвалення деонтологічних (за назвою – етичних) правил для правоохоронців. Так упродовж 90-х років ХХ ст. та на початку ХХІ століття в Україні були прийняті керівні документи, що заклали основні засади для прийняття деонтологічних актів. Серед них можна виокремити ті, що безпосередньо стосуються діяльності поліції (до 2015 року – міліції)¹.

Правоохоронець – найчастіше представник національної поліції є публічним службовцем, який безпосередньо здійснює політику держави у сфері правоохоронної діяльності. Отже, морально-етичний аспект професійної діяльності органів правопорядку та їх посадових осіб набуває особливого значення. Тому після прийняття Закону України «Про Національну поліцію» Наказом Міністерства внутрішніх справ від 9 листопада 2016 р. № 1179 були затверджені «Правила етичної поведінки поліцейських», що містять деонтологічні вимоги до поліцейського та певні стандарти професійної етики².

Ці Правила є узагальненим зібранням професійно-етичних вимог щодо поведінки поліцейських на засадах етики і загальнолюдських цінностей, формування почуття відповідальності перед суспільством і законом за свої дії чи бездіяльність, зростання авторитету поліції та рівня довіри громадян до її представників.

Зазначені правила містять п'ять розділів, а саме:

- I. Загальні положення;
- II. Основні вимоги до поведінки поліцейського;
- III. Поводження поліції з затриманими особами;
- IV. Взаємодія поліції із громадськістю та іншими державними органами.
- V. Контроль керівників поліції за дотриманням етики поліцейськими.

Серед інших національних правових актів неабияке значення для

¹ Поліцейська деонтологія : навч. посібник ; за заг. ред. В. Я. Марковського. Львів, 2020. С. 295

² Там само. С. 304.

належного деонтологічного регулювання діяльності поліцейських мають Дисциплінарний статут Національної поліції України, затверджений Законом України від 15 березня 2018 року¹. Крім того, заслуговує на увагу й ще один акт загального характеру – Основні засади професійної етики юристів України, Затверджені V з'їздом Співки юристів України 16 травня 2001 р.².

Наступний – другий розділ Правил «Основні вимоги до поведінки поліцейського» Правил етичної поведінки складається з трьох підрозділів та закріплює коло обов'язків та заборон правоохоронця. Пункт 1 цього розділу «Під час виконання службових обов'язків поліцейський повинен» містить і правові, і моральні норми. Зокрема, чітко зазначено, що в своїй діяльності працівник поліції має неухильно дотримуватися положень Конституції України, законів України та Присяги поліцейського, здійснено перелік прав людини, які не може порушувати поліцейський (очевидно, що поліцейський взагалі не має права порушувати прав людини і дотримуватися принципу законності)³.

Правові норми, що мають заборонний характер містяться в 2-му пункті II Розділу «Під час виконання службових обов'язків поліцейському заборонено». Указані заборони мають нормативний зміст, тобто є підкріплені відповідними правовими нормами українського законодавства, а саме: Кримінальним кодексом України, Кримінальним процесуальним кодексом України, Законом України «Про національну поліцію», Дисциплінарним статутом Національної поліції України⁴.

3-й пункт містить вимогу до поліцейського щодо дотримання субординації у стосунках з колегами (зокрема між керівниками та підлеглими), ставитись з повагою до старших за віком. Вказана вимога міститься й у Дисциплінарному статуті Національної поліції України, а за її недотримання передбачено дисциплінарну відповідальність (статті 1 і 2)⁵.

Третій розділ Правил етичної поведінки поліцейського стосується поведінки поліції із затриманою особою⁶ і, як зазначає В. Марковський, фактично є класичним правилом Міранди (пояснення

¹ Дисциплінарний статут Національної поліції України : затв. законом України від 15.02.2018. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 29. Ст. 233.

² Основні засади професійної етики юристів України : затв. V з'їздом Співки юристів України 16.05.2001. *Юридичний вісник України*. 2001. № 23 (9-15 червня). С. 18-20.

³ Поліцейська деонтологія : навч. посібник ; за заг. ред. В. Я. Марковського. Львів, 2020.

⁴ Там само. С. 290.

⁵ Там само.

⁶ Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських : наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16>.

особі підстав затримання та прав затриманої особи). Вказане правило врегульовує права затриманої особи і вимоги щодо ставлення поліцейських до затриманих осіб. Пункт третій цього розділу стосується обов'язку поліцейського надати затриманому необхідну медичну допомогу. Вказаний обов'язок поліцейського щодо надання медичної допомоги міститься у більшості міжнародних кодексів професійної етики і спеціальних законодавчих актів що врегульовують поліцейську діяльність. Указана норма підкреслює гуманне ставлення правоохоронця до затриманого, подальшу долю якого і ступінь вини вирішуватиме суд, а не поліцейський. Спеціально для цього український правотворець використовує тут поняття «затриманий», що аж ніяк не означає підозрюваний, чи тим більше обвинувачений. Фактично третій розділ побудований на принципі презумпції невинуватості особи, ступінь вини якої визначає винятково суд, а поліцейський не має таких повноважень¹.

Четвертий розділ має назву «Взаємодія поліції із громадськістю та іншими державними органами»². І якщо в цілому зрозуміло про що йде мова, проте все ж таки формулювання його назви важко визнати коректним. Адже громадськість не є органом, тим більше державним.

Загалом, цей розділ регулює відносини поліцейських з державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями та окремими громадянами. Взаємодія між поліцією та громадянським суспільством має здійснюватися на основах партнерства. Правила етичної поведінки спрямовані не лише на регулювання стандартів професійної діяльності, наприклад, поліцейських, але й на усе громадянського суспільства, яке таким чином може здійснювати ефективний зовнішній контроль дотримання стандартів у сфері правоохоронної діяльності. Вказане повністю узгоджується із розділом VI «Відповідальність і контроль над поліцією» Європейського кодексу поліцейської етики 2001 р.³ та розділом VIII «Громадський контроль поліції» Закону України «Про Національну поліцію»⁴. Громадський контроль на рівні з іншими видами державного і міжнародного контролю є однією із форм контролюючої діяльності за діяльністю правоохоронних

¹ Поліцейська деонтологія : навч. посібник ; за заг. ред. В. Я. Марковського. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 316 с. С. 290-291.

² Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських : наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16>.

³ Європейський кодекс поліцейської етики: міжнародний документ. Рекомендація Rec. (2001)10. Прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 року. Офіційний сайт. URL : <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf>.

⁴ Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

органів. Новий український Закон про поліцію передбачає систему нових для вітчизняної практики форм контролю громадськості за роботою поліції¹.

Як небезпідставно зазначає В. Марковський, у положеннях пункту 5 четвертого розділу Правил висуваються доволі серйозні вимоги до поліцейського. Це вимагає високої підготовки, зокрема з психології. Проте центральною вимогою до поліцейського є його обов'язок дотримуватися норм професійної етики – див п. 3 четвертого розділу. Очевидно, що така вимога мала б міститися в загальних положеннях Правил етичної поведінки поліцейського, але її місце розташування в структурі четвертого розділу цього документа не применшує його значення².

П'ятий розділ Правил присвячений контролю керівників поліції за дотриманням етики поліцейськими.

Насамкінець зауважимо, що Правила етичної поведінки поліцейських мають неабияке значення для формування деонтологічних стандартів професійної діяльності вітчизняної поліції. Адже з прийняттям нового Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 р.³ постала необхідність повністю змінити погляд на статус правоохоронця, що потребувало зміни ставлення до нього з боку населення – насамперед йдеться про зростання довіри до цього правоохоронного органу. Таким якісним змінам мають сприяти і Правила етичної поведінки поліцейських 2016 р. Саме на основі цього документа здійснено спробу імплементації в національне законодавство міжнародних стандартів професійної діяльності поліції та сформовано деонтологічні засади професійної етики українського поліцейського⁴.

2.3. Морально-етичні стандарти професійної діяльності поліції окремих іноземних держав

Поліцейська деонтологія є теоретичною основою для створення актів деонтологічного змісту (деонтологічних кодексів), що використовуються для соціального (корпоративного) регулювання поведінки поліцейського відповідно до норм професійної етики.

¹ Поліцейська деонтологія: навч. посібник ; за заг. ред. В. Я. Марковського. Львів, 2020. С. 287-288, 291.

² Там само. С. 292.

³ Про Національну поліцію : Закон України.

⁴ Поліцейська деонтологія : навч. посібник ; за заг. ред. В. Я. Марковського. Львів, 2020. С. 295.

Обґрунтування та аргументація системи професійно-етичних (деонтологічних) норм належної поведінки поліцейських спрямоване на розв'язання завдань наукового забезпечення реалізації демократичних стандартів поліцейської діяльності: пріоритет прав і свобод людини, захист її законних інтересів, інтересів суспільства¹.

Згідно положень статті 63 Європейського кодексу поліцейської етики 2001 р. питання розроблення деонтологічних кодексів поліції в державах-учасницях Ради Європи є надважливим. Такі кодекси мають бути засновані на цінностях, що лежать в основі Рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи². Отже, йдеться про те, що положення Європейського кодексу поліцейської етики мають бути імplementовані у національні акти деонтологічного змісту. Крім Європейського кодексу поліцейської етики до таких деонтологічних актів у сфері діяльності поліції, на думку науковців, необхідно віднести й інші акти, зокрема: «Декларація про поліцію» (Резолюція ПАРЄ № 690 від 08.05.1979), Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (17.12.1979), Звід правил захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню у будь-якій формі (Резолюція 43/173 Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1988 року) та інші. За загальним правилом такі корпоративні норми розглядають як норми, що заповнюють прогалини в нормативній системі права (те, що не врегульовано ним) і мають субсидіарний (допоміжний) характер³.

Водночас, якраз моральні норми разом із правовими нормами і складають основу соціального регулювання різних видів суспільних відносин. Особливість корпоративного (професійного) регулювання полягає у поєднанні правових та моральних норм у деонтологічних кодексах професійної поведінки призначених для юристів чи правоохоронців. Отже, йдеться про таку особливість деонтологічних кодексів як взаємодія норм права та норм моралі, а механізм їх контролю полягає в своєрідному нагляді громадянського суспільства за діяльністю органів поліції⁴.

Є. Гіда з цього приводу зазначив, що деонтологічні норми можна виокремити з усієї сукупності соціальних норм, завдяки чіткому визначенню сфери їх діяльності – професійний обов'язок. За допомогою

¹ Там само. С. 245-246.

² Римаренко Ю. Деонтологічні кодекси поліції. *Міжнародна поліцейська енциклопедія*: у 10-и т. ; відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ, 2005. Т. 2. Права людини у контексті поліцейської діяльності. 1223 с.

³ Поліцейська деонтологія : навч. посібник ; за заг. ред. В. Я. Марковського. Львів, 2020. С. 246, 255.

⁴ Там само. С. 247.

даного феномена вимоги суспільства трансформуються у конкретні завдання, які має вирішувати представник тієї чи іншої професії. Суспільство ж вимагає від професіонала належного здійснення його професійного обов'язку. Належна поведінка завжди є моральною, саме тому деонтологічні норми та норми моралі часто ототожнюються¹.

Деонтологічні кодекси є своєрідним зведенням правил професійної етики у середині організації, в якому закладені стандарти (моральні засади) етичної поведінки. Ці деонтологічні кодекси базуються на досвіді попередніх поколінь.

Серед численних деонтологічних актів (кодексів) професійної діяльності поліції окремих іноземних держав можна виділити наступні:

Деонтологічний кодекс національної поліції Франції;

- Етика поліцейського ФРН;
- Кодекс професійної етики поліції Нідерландів;
- Хартія цінностей Великогерцогської поліції Люксембурга;
- Кодекс етики поліцейських служб королівства Бельгія;
- Положення про етичні принципи поліцейської служби

Великобританії;

– Кодекс поведінки поліцейського Королівської поліції Північної Ірландії;

- Морально-етичний кодекс поліцейських США² та ін.

Загалом, аналіз практики інших країн, щодо розробки, введення в дію та реалізації деонтологічних норм, дозволив визначити певні закономірності розвитку цієї сфери:

– залежність завдань кодексів поведінки поліції від конкретних соціальних умов, характеру відносин суспільства та і професійної групи працівників поліції;

– обумовленість здійснення деонтологічних норм та принципів криміногенною обстановкою, потребами (соціальними замовленнями) суспільства та правоохоронною політикою держави;

– детермінація пріоритету ряду норм стійким характеристикам негативних явищ у поведінці і діяльності працівників поліції; - взаємозв'язок деонтологічних норм із загальноприйнятими та постійно діючими нормами поведінки професійної групи залежить від державної політики у даній сфері, від характеру функціонуючих у суспільстві відповідних соціальних інститутів;

¹ Гіда Є. О. Деонтологічні засади діяльності міліції України у сфері правопорядку: дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.01 / НАВС. Київ, 2012.

² Пендюра М. М., Старицька О. О. Знач. твір. Київ, 2020. 276 с.

– світовий досвід та міжнародне співробітництво значною мірою впливають на внутрішньодержавну нормативну практику в цій сфері¹.

Підсумовуючи огляд деонтологічних (моральних) кодексів і правил, В. Трофименко виділяє наступні основні моменти:

1. Усі кодекси та правила вимагають поваги та дотримання прав і свобод людини і громадянина.

2. Деонтологічні акти встановлюють шановний статус правоохоронця та наголошують на його службовому відношенні до населення.

3. Ставиться питання поведінки з конфіденційною інформацією, яка отримана під час виконання службових обов'язків.

4. Акти вимагають від поліціанта бути прикладом у всьому, незважаючи на те, знаходиться він на службі чи ні.

5. Кодекси вимагають постійного підвищення професійної підготовки, фізичного стану правоохоронця.

6. Переважна частина розглянутих актів регламентує взаємодію поліціанта, поліцейського підрозділу з керівництвом. Наголошується на обов'язку керівництва захищати права робітників та створювати гідні умови роботи правоохоронцям².

Контрольні питання за розділом

1. Які з вимог Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку від 17 грудня 1979 року є, на Вашу думку, найбільш важливими? Чому Ви так вважаєте?

2. Які соціальні права поліцейських проголошує Декларація про поліцію 1979 р.?

3. З якою метою Комітетом міністрів Ради Європи був розроблений Європейський кодекс поліцейської етики 2001 р.?

4. Які з вимог Європейського кодексу поліцейської етики 2001 року знайшли відображення у національному законодавстві?

5. Які акти міжнародного права стали основою для деонтологічних кодексів поліції держав-учасниць Ради Європи?

¹ Гіда Є. О. Концепція деонтологічної охорони правопорядку. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/21298/1.pdf>.

² Трофименко В. А. Нормативні акти етичної поведінки поліцейських як необхідна частина законодавчого забезпечення їхньої співпраці з суспільством. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2017. № 4 (35). С. 175-185.

Розділ 3. ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА, МОРАЛЬНА КУЛЬТУРА ТА СЛУЖБОВИЙ ЕТИКЕТ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

3.1. Професійна етика в діяльності поліції.

3.2. Службовий етикет поліцейського.

3.3. Моральна культура поліцейського: поняття та структура. Культура моральної свідомості та культура моральної поведінки поліцейського.

3.4. Присяга, дисциплінарний статут, правила етичної поведінки поліцейських і службовий етикет як регулятори діяльності поліції.

Основні поняття, терміни та категорії, що підлягають засвоєнню: професійна етика, моральна культура, службовий етикет поліцейського.

3.1. Професійна етика в діяльності поліції

На сьогоднішній час важливою частиною культури є етикет. Під цим терміном розуміють саме систему правил поведінки: манери, одяг, формули звертання, вітання, вибачення, подяки, поведінку у місцях загального користування тощо. Він пов'язаний із загальною культурою, повагою, тактовністю, делікатністю. Це не тільки форма самовираження, але і форма самоконтролю, опанування емоцій, почуттів, дій і вчинків.

Термін «*етика*» виникло з давньогрецького, що у різні часи мало різні значення. Спочатку воно означало місце перебування, спільне житло, потім – звичай, темперамент, характер, стиль мислення, а також усталену природу якогось явища. Пізніше видатний мислитель античності Аристотель (384-322 рр. до н. е.) узявши за основу значення етосу як характеру, темпераменту, утворив прикметник – «етичний» для позначення особливої групи людських чеснот – мудрості, мужності, помірності, справедливості тощо – відрізняючи їх від добродійностей розуму. Науку про етичні чесноти (особистісні якості), достоїнства характеру людини Аристотель назвав етика. Так у IV ст. до н. е. етична наука дістала свою назву, яку носить і сьогодні¹.

¹ Пендюра М. М. Поліцейська деонтологія : курс лекцій. Київ. 2021. 277 с. URL : <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/19785/1/%D0%905.pdf>.

Енциклопедія сучасної України зазначає, що термін «*етика*» (лат. *ethica*, від грец. *ἠθικός* – звичай, вдача, характер) – філософська наука, об'єктом дослідження якої є *мораль*, моральність; система моральних норм і цінностей, властива певній спільноті, соціальній, професійній або іншій групі людей. Етика це наука, що охоплює та концентрує свою увагу на проблемах сутності й функціонування моралі, а також досліджує специфіку моральних норм і цінностей, з'ясовує моральні аспекти людської свідомості, діяльності й спілкування, аналізує мову моралі, значення і функції моральних висловлювань.

Арістотель стверджував, що *метою етики* є не знання, а вчинки людей. Етика покликана вирішувати ті моральні проблеми, що постають перед кожною людиною в житті: як слід чинити в тому чи іншому випадку, що слід вважати добром, а що злом, у чому сенс життя. У зв'язку з цим етику часто називають «практичною філософією», на відміну від теоретичного знання про світ.

Етика – галузь філософської науки, що набула статусу самостійної науки, предметом якої є мораль, моральні відносини, це специфічна форма суспільної свідомості та життєдіяльності людини¹.

Мораль – одна з форм суспільної свідомості, спосіб духовного існування особистості, один із важелів духовного розвитку суспільства.

Мораль (від латів. *mores* – характер, що проявляється у спілкуванні) – форма суспільної свідомості та її реалізація на практиці, що стверджує суспільно необхідний тип поведінки людей і служить загальносоціальною основою його регулювання. На відміну від права, мораль носить в основному неписаний характер, представляє особистості широку можливість вибору та санкціонується впливом суспільної думки. Вимоги моралі фіксуються у суспільній свідомості у вигляді звичаїв, традицій та загальноприйнятих уявлень.

Моральність – практична втіленість моральних ідеалів, цілей та установок у різних формах соціальної життєдіяльності, у культурі поведінки людей та відносинах між ними. Ряд учених розглядає поняття «мораль» та «моральність» як синоніми.

Деонтологія (від грец. – вчення про належне) – розділ етики, що розглядає проблеми боргу, сферу належного (те, що має бути), всі форми моральних вимог та їх співвідношення. Термін «деонтологія» як вчення про належну поведінку, вчинки, спосіб діяльності запровадив англійський юрист, соціолог і філософ Ієремії Бентам у 1834 р. Спочатку це поняття мало досить вузький сенс – обов'язок віруючого перед Богом,

¹ Етика. Енциклопедія сучасної України. URL : https://esu.com.ua/search_articles.php?id=18041

релігією, релігійною громадою. Згодом воно використовувалося для позначення теорії моральності загалом. Поступово поняття «деонтологія» стало вживатися в дещо іншому сенсі – як термін, що визначає належну поведінку, вчинки та дії окремої особи або фахівця.

Професійна етика – це сукупність специфічних правил поведінки для певної соціальної групи, що забезпечують моральний характер відносин, що виникають із професійної діяльності або пов'язані з нею, а також наука, що вивчає специфіку моралі в різних видах професійної діяльності.

Професійна етика поліцейського – це наука, що займається застосуванням загальних моральних стандартів та специфічних рис професійної етики та моралі у роботі та повсякденній поведінці поліцейського.

Кожному співробітнику необхідно щодня вдосконалюватися і розвиватися, підвищувати свій професійний і культурний рівень. Керівник структурного підрозділу має бути в першу чергу прикладом, адже він є взірцем для всього колективу. Керівник повинен об'єднати всіх у плідну працю, створити дружню внутрішню атмосферу, поважно ставитися до кожного, своїм прикладом просувати лінію «моралі».

Кодекс поведінки працівників поліції – це узагальнення стандартів поведінки та добросовісності на основі історичного досвіду та вимог Конституції України, визначених законодавством принципів державної служби України, спрямованих на створення умов для підготовки поліцейських. Працівники поліції та довіра до них населення, про інформованість громадськості про поведінку, якої слід очікувати від поліції, та їхні обов'язки. Уміння поводитися в суспільстві, передбачає поєднання особистої поведінки та поваги до інших людей.

Етика поліцейського формується на специфічних обов'язках і функціях професії та ситуаціях, у які потрапляють працівники поліції при виконанні ними службових обов'язків. Але незважаючи на все це, останні повинні «тримати себе в моральній формі», тим самим надавати приклад суспільству в поведженні один з одним. Щоб досягти високого рівня професійної етики, поліцейський повинен завжди самовдосконалюватись, бути мужнім, працьовитим, скромним, доброзичливим та, як професіонал, носити в собі, так званий, «професійно-етичний кодекс», яким повинен керуватися не лише у своїй професійній діяльності, але і в повсякденному житті. Висока моральна культура, гуманність, вихованість повинні бути характеристикою кожного сучасного поліцейського. Його моральний образ є важливим аспектом у його професійній діяльності. Кожна людина повинна

поважати один одного, хто б це не був. У кожного повинна бути моральна самосвідомість, адже ми разом будемо високоморальне, свідоме, культурне суспільство.¹

Морально-професійні кодекси, що стали частковим еквівалентом суспільної моралі, виконують такі соціальні функції:

– пізнавальну, що реалізується у відображенні об'єктивних процесів суспільно-професійного розподілу праці за конкретних історичних умов;

– регулятивну (забезпечується взаємозв'язок спеціалістів з суспільством; набір специфічних прийомів праці);

– ціннісно-орієнтаційну (даються уявлення про моральний ідеал професіонала, професійні обов'язок, честь, совість, справедливість тощо)².

Професійна етика має на меті створити теоретичну основу для перетворення загальних норм і принципів моралі в конкретні умови професійної діяльності людей відповідно до уявлень про професійний обов'язок, добро, добро і зло, справедливість, совість, честь та інші моральні принципи і цінності.

Слід підкреслити, що професійна етика розвивається на стику теоретичної, нормативної та прикладної складових (компонентів) етики, її зміст визначається конкретними цілями певного виду професійної діяльності. На теоретичному рівні розглянуто сутність, специфіку морально-професійних взаємин, їх місце та роль у суспільстві, сучасний стан та тенденції.

Правове регулювання професійної етики працівників поліції в Україні – це система нормативно-правових актів, що регулюють службову діяльність цих осіб. Якщо об'єднати ці нормативно-правові акти за їхньою юридичною силою, то можна відзначити, що правовою основою професійної етики працівників поліції в Україні є: 1) Конституція України; 2) міжнародно-правові акти, ратифіковані Україною; 3) закони України; 4) нормативно-правові акти центральних державних органів (постанови Верховної Ради України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України); 5) відомчі положення (накази, інструкції, накази МВС України). Враховуючи сучасну тенденцію до уніфікації правових джерел і глобалізації загалом, доцільно було б почати з міжнародних стандартів поліцейської етики. Хоча ці нормативні акти мають меншу юридичну силу в правовій

¹ Пендюра М. М. Зазнач. твір.

² Бралатан В. П., Гуцаленко Л. В., Зdirко Н. Г. Професійна етика : навч. посібник. Київ, 2011. 252 с.

ієрархії, ніж Конституція України, вся правова база України базується на цих міжнародних стандартах. Міжнародні документи є дуже важливою частиною правової основи професійної етики поліцейських. Деякі з них були ратифіковані ще за часів Радянської України, а їхні зобов'язання передані Україні через правонаступництво, а інші вже підписані Україною як незалежною державою.

Усі міжнародно-правові акти, що формують правову основу професійної етики працівників поліції, можна розділити на 2 групи. До першої групи належать міжнародні документи, які проголошують права людини та основні свободи, у тому числі ті, які можуть бути порушені неетичною поведінкою правоохоронних органів. Наприклад, «Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ратифікована Україною в 1997 р.)», «Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (ратифікований Україною в 1973 р.)», «Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження. або покарання, типи поведінки. або покарання, поводження та покарання (повністю ратифіковані Україною в 1984 р.)» тощо. До другої групи належать міжнародно-правові стандарти професійної етики працівників поліції, норми яких визначають належну поведінку правоохоронців. До таких стандартів належать «Кодекс поліцейської етики» наказ МВС України від 9 листопада 2016 року, «Європейський кодекс поліцейської етики (2001)» та інші. Ці міжнародні документи можна назвати деонтологічними принципами поліцейської етики, оскільки вони крім іншого, безпосередньо містять етичні норми, тобто норми моральної поведінки правоохоронних органів.

Основним вітчизняним офіційним джерелом професійної етики є Конституція України. В статті 3 Конституції України зазначається, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека в Україні визнаються найвищими суспільними цінностями, можна назвати загальнотеоретичними засадами професійної етики всіх професій. При виконанні своїх службових обов'язків працівники поліції повинні неухильно дотримуватися цієї статті, не забуваючи про свій обов'язок спілкуватися з громадськістю у спосіб, що не порушує гідність людей. Дуже важливим досягненням і проявом верховенства права в державі є частина друга статті 3 Конституції України, яка містить тезу про відповідальність держави перед народом за свою діяльність. Кожен, хто бачить порушення Етичного кодексу з боку поліції, має право на відповідь, від подання скарги керівнику особи, яка вчинила порушення, до вжиття юридичних заходів, включаючи скаргу до Європейського суду з прав людини. Стаття 28 Конституції України передбачає, що кожен має

право на повагу до його гідності; ніхто не може бути підданий катуванням або жорстокому, нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню¹. Ця стаття відображає статтю 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка стверджує, що ніхто не може бути підданий катуванням чи нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, приниженому, нетверезому чи покараному². Серед законів, які забезпечують правову основу за професійну етику Закону України «Про запобігання корупції» та Закону України «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» належать працівникам поліції. Закон України «Про Національну поліцію»³ містить основні організаційні аспекти діяльності поліції, зокрема деякі етичні норми, зокрема, ці норми містяться у розділі II, що проголошує основні принципи діяльності поліції, та у розділі VII, який закладає правила служби в поліції.

Моральними орієнтирами є верховенство права, повага до прав і свобод людини, відкритість і прозорість, політична нейтральність, партнерські відносини з населенням, наступність, тобто принципи роботи поліції, проголошені в Законі України «Про Національну поліцію». Принципи, на яких ґрунтується робота поліції. По суті, це перелік етичних норм, яких поліцейський повинен дотримуватися у своїй повсякденній роботі. Посилаючись на Закон України «Про запобігання корупції», його роль у формуванні професійної етики важко переоцінити. Загалом, за своєю природою корупція є суто етичним питанням, і роль держави полягає в тому, щоб зменшити прояви цього негативного явища в службовій діяльності, тобто встановити відповідальність за порушення насамперед моральних норм. Коли особиста вигода стоїть на першому місці. Але нам здається, що це скоріше моральний вибір – чинити корупцію чи ні, і основні зусилля державних органів мають бути спрямовані на те, щоб люди звикли її не вчиняти, хоча це, звісно, прірва. Деякі етичні норми поліцейської діяльності містяться в Законі України «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України», в основному стосуються етичних стосунків між колегами та регулювання професійної дисципліни.

¹ Конституція України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 02.01.2022. Київ, 72 с.

² Конвенція із захисту прав людини та основоположних свобод (Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

³ Про Національну поліцію : Закон України.

Кодекс етики працівників поліції на законодавчому рівні прямо закріплено в Наказі МВС України «Про затвердження Правил етичної поведінки працівників поліції».

Таким чином, поліцейська етика – це наука про застосування загальних норм моралі та специфічних професійної етики та моралі у своїй діяльності та повсякденній поведінці.

3.2. Службовий етикет поліцейського

Правоохоронні органи демократичної суверенної держави України зазнають докорінних змін у зв'язку з національним відродженням усіх сфер суспільного життя. Ця реорганізація передбачає вирішення різноманітних політичних та правових проблем. Однією з головних проблем є виконання законів і визначення причин, що впливають на цей процес.

Рішення цих проблем залежить від багатьох факторів. Одна з них – професійний етикет поліцейського. Бо успішна робота поліцейських у цій сфері немислима без виховання у працівників правоохоронних органів якостей, які торкаються їхньої психіки та зміцнюють самовпевненість та віру в себе. Водночас, важливо пам'ятати, що право – це не лише закони та правила, його необхідно пізнавати в різних явищах, пам'ятках, правилах і документах.

Право знаходить своє відображення у правовому етикеті, оскільки він має законодавче закріплення та правове регулювання інституту прав людини (юриста). Службовий етикет визначає критерії, що повинні відповідати вимогам сучасного законодавства. Тобто юридичний етикет є зовнішнім аспектом професійної діяльності працівників усіх правоохоронних органів, стає своєрідним доповненням до особливого правового статусу поліцейського, підвищує рівень правової культури, забезпечує прогресивність та розвиток правоохоронних органів, юридичних послуг, сприяє розвитку динамічній (функціональній) стороні правової культури: реалізації норм права, правозастосування, правомірної поведінки, допомагає вступати в правовідносини¹.

Службовий етикет у правничій роботі повинен регулювати діяльність як поліцейського, так і громадян, адже він зміцнює існуючі та створює нові правові цінності.

Отже, з вищевикладеного випливає, що службовий етикет поліцейського є показником його моральної вихованості та свідченням

¹ Козловський А. А. Право як пізнання: Вступ до ідеології права. Чернівці, 1999.

загальної культури, важливою умовою формування довіри та сприятливого соціально-психологічного клімату загалом.

Професійний етикет поліцейського ґрунтується на певних поняттях і категоріях. Вони відіграють методологічну роль у дослідження питань правничої етики. Тому необхідно детально проаналізувати деякі з них.

Спочатку розглянемо співвідношення понять «етикет» та «службовий етикет».

Французьке слово «етикет» означає ярлик, порядок проведення певного ритуалу. Взагалі етикет є переважно зовнішнім проявом моралі, але за своєю структурою і функціями він відносно простіший за мораль, адже не повністю підпорядкований їй. Поняття «етикет» слід сприймати як форму поведінки, зокрема її моральний зміст, а «службовий етикет», як рівень зовнішньої реалізації норм. Тобто моральний зміст поведінки не завжди відповідає вимогам функціональних обов'язків, але безпосередньо впливає на їх якість. Крім того, службовий етикет регулюється нормативними актами, відомчими наказами тощо, оскільки він є обов'язковою ознакою професійної діяльності. У будь-якому випадку ці поняття є частиною культури. Саме культура сприяла розвитку як етикету, так і службового етикету.

Щодо службового етикету різних професій, то слід зазначити, що тут є свої особливості. Тому, звісно, існує різниця між, наприклад, службовим етикетом юриста та службовим етикетом інженера. Критерієм такої відмінності є предмет, принципи, функції та інші визначальні фактори. Службовий етикет також можна назвати юридичним етикетом. Це – тотожні поняття¹.

У юридичному етикеті важливе місце займають такі категорії, як юридичний самоконтроль, юридична позиція, юридичний захист, юридична зацікавленість, юридичний комфорт, юридична творчість, юридична соціалізація, юридична компетентність, юридичні звички, юридичні потреби, юридичне саморегулювання, юридична репутація, юридичне самоствердження, юридична свобода тощо. Ці категорії ніколи не мають логічно завершеного значення. Будь-яка юридична служба, як і історична епоха, вкладає свій зміст у ці терміни.

Розглянемо деякі з цих категорій. Особливе місце серед них посідає юридична позиція.

Важливою умовою для сучасних правоохоронних органів є формування національного духу правового етикету. Адже етикет усіх юристів України формувалася багатьма поколіннями людей. У його основі

¹ Крымский С. Б., Парахонский Б. А., Мейзерский В. М. Эпистемология культуры: Введение в обобщенную теорию познания. Киев, 1993.

покладено етикет старійшин: жерців, служителів культу, бояр, князів, гетьманів, кошових, отаманів та інших. Крім того, вічним зразком для етикету юристів є службовий етикет правників Стародавнього Риму, зокрема Панініяна, Павлтоса, Ульпіна, Модестина та Гая. Правники цивілізованих держав вносили і вносять зміни та доповнення до правового етикету. Все це сприяє кращому порозумінню юристів у світі, полегшує їх сумлінну роботу¹.

Українські юристи звикли до існуючого службового етикету і механічно ним керуються. Але кожен крок юридичної діяльності підпорядковується існуючим правилам етикету. Існування національного правового етикету вимагає не лише застосування норм, але й вироблення нового світогляду, формування нових внутрішніх переконань. Службовий етикет українського юриста змушує його дотримуватися правових звичаїв і виконувати їх приписи. Він є тією правовою свідомістю, що спонукає діяти так, як діяли і продовжують діяти найкращі знавці права. Це означає, що службовий етикет виробляє рису повинності, яка впливає з правового звичаю. Також у цьому відображається народний дух службового етикету, заснований на звичаєвому праві, що діє і у наш час, звичаєвих юридичних нормах, які закріплені в українському національному звичаєвому праві².

З цього можна зробити висновок, що існують певні закономірності, що визначають формування та розвиток юридичного етикету. До них належать: змістова залежність етикету від соціально-економічної інформації, її культури, поява самостійного інституту юридичного етикету з урахуванням епохальної спадщини людства та історичної безперервності розвитку, етикету, прогнозування та перспективи його розвитку.

Для поліцейської деонтології одним зі складових компонентів є службовий етикет. Це означає, що кожен юрист повинен розробити для себе власні норми поведінки для дотримання відповідних правил у різних ситуаціях, знайти власні способи збереження професійної таємниці, домагатися виконання своїх законних розпоряджень, маневрування своїм етикетом у кожній окремій справі та багато іншого. Однак уміння і рішучість дій щодо суворо покарання самого себе за допущенні помилки в службовій діяльності або скоєні проступки – вершина юридичного етикету, це один із критеріїв службової діяльності працівника правоохоронних органів. Але для деонтології також важливе значення

¹ Нариси з сучасної західної філософії права : навч. посібник. Харків, 1997.

² Рабінович П. М. Філософія права: деякі науковознавчі аспекти. *Вісник Академії правових наук України*. 1997. №1 (8). С. 36-46.

займає виокремлення для себе певних висновків з критики чи покарання з метою збереження свого обличчя¹.

Зміст службового етикету поліцейського полягає в тому, що він є правовим інструментом, що визначає систему взаємних юридичних прав та обов'язків держави та особи, а також регулює поведінку поліцейського. Він ґрунтується не на сліпому послуху, а на розумі, внутрішній потребі, повазі до права і держави, є важелем ефективного правового регулювання суспільних відносин. Юридичний етикет є чинником удосконалення управління процесом правоохоронної діяльності².

Службовий етикет є невід'ємною частиною духовної культури поліцейського, а отже, він являє собою систему законодавчо встановлених, історично складених і природно встановлених правил поведінки та спілкування в різних сферах службової та позаслужбової діяльності, відповідно до моральних вимог суспільства та засад української національної моралі. Його особливість полягає в тому, що норми мають не лише моральне значення, а й правове закріплення, оскільки належать до загальнообов'язкових норм, що регулюються статутами, наказами, інструкціями та іншими нормативними актами³.

Отже, службовий етикет поліцейського є показником його моральної вихованості та свідченням його загальної культури, важливою передумовою формування довіри та сприятливого соціально-психологічного клімату загалом. Можна стверджувати, що службовий етикет передусім проявляється в колективі при виконанні службових обов'язків. Зокрема, це дотримання встановленої субординації, носіння форми, культура діловодства тощо. Службовий етикет визначає критерії, які повинні відповідати вимогам сучасного законодавства. Тобто службовий етикет є зовнішнім аспектом професійної діяльності працівників усіх правоохоронних органів, стає своєрідним доповненням до особливого правового статусу поліцейського, підвищує рівень правової культури, забезпечує прогресивність та розвиток правоохоронних органів, сприяє розвитку динамічній (функціональній) стороні правової культури: реалізації норм права, правозастосування, правомірної поведінки, допомагає вступати в правовідносини.

¹ Петрова Л. В. Методологія правознавства: філософський дискурс. Правознавство: Доповіді та повідомлення III Міжнародного конгресу українців. Харків, 1996. С. 23-29.

² Сливка С. С. Самозахист населення: моральний аспект. Львів, 1996.

³ Циппеліус Р. Філософія права : підруч. ; пер. з нім. Київ, 2000.

3.3. Моральна культура поліцейського: поняття та структура, культура моральної свідомості та культура моральної поведінки поліцейського

Наукова література містить у собі найрізноманітніші визначення моральних та правових норм.

Моральна норма – це правило поведінки особи, якому властивий загальний характер. Дане правило встановлене суспільством у процесі його еволюційного розвитку, санкціоноване (засуджене) громадською думкою з метою регулювання службових і суспільних відносин, наділене альтернативними способами поведінки.

Право є більш динамічною системою, ніж мораль. Правові норми швидше адаптуються до змін соціальних умов, але також швидше старіють і потребують змін, не охоплюють поведінку людей через жорстку регламентацію. Моральні норми, які не виділяються детальною регламентацією і конкретизацією, створюються століттями, передаються з покоління в покоління, перетворюються в звичаї, загальновизнані правила і цінності, міцно закладені у свідомості людей. Тобто їм властива еволюція. Штучно створені моральні норми не приживаються в суспільстві¹.

Засобами забезпечення моральних норм є громадська думка, громадський осуд. Вони відіграють особливу роль у розвитку демократії.

Моральні норми утверджують і зберігають певні соціальні цінності, спрямовують людину на те, що можна і не можна робити до їх практичної реалізації в соціально санкціонований спосіб. Це пропонує альтернативу вибору поведінки залежно від свідомості особи.

Таким чином складна *система моральних норм* з відповідними правилами, зразками поведінки, цінностями, оцінками та мотивами створює певний моральний порядок. Моральні норми тоді набувають ефективності, коли діють у поєднанні із законом у взаємній нормативній та психологічній згоді. Прагнення до однієї мети, цілей і принципів стає загальним правилом людської поведінки. Це свідчить про їх неантагоністичний характер.

Як правило, приймаються всі правові норми з урахуванням моралі та справедливості. Тому право в широкому сенсі є моральним явищем.

Як правові, так і моральні норми мають свою структуру. *Структура моральної норми* об'єктивно визначається вимогами

¹ Гусарев С. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності: теоретичні, практичні та деонтологічні аспекти) : наук.-метод. та навч. посібник. Київ, 1999. С. 25.

моральної регуляції її внутрішньої організації в поділі на складові елементи і в певних взаємовідносинах між ними. Такими елементами моральної норми є диспозиція, гіпотеза, санкція.

Диспозиція – частина норми, що встановлює права чи обов'язки суб'єктів. Це центральна, фундаментальна частина моральної норми, що описує допустиму (можливу), обов'язкову (необхідну) або заборонену (неприйнятну) поведінку суб'єкта,

Гіпотеза – частина норми, що визначає умови та обставини, з настанням яких можна або потрібно здійснювати її диспозицію. Ці обставини позначаються терміном «моральні явища». Метою гіпотези є визначення сфери та меж регулювання диспозиції моральної норми.

Санкція – частина норми, що визначає заходи громадського осуду у разі невиконання, порушення її диспозиції. Метою санкції є забезпечення виконання диспозиції моральної норми.

Моральній нормі властивий і такий вид санкцій, як самоосуд. Каральну функцію здійснюють у моралі громадська думка (зовнішній примус) і суд совісті (внутрішній примус)¹.

Крім обов'язкових елементів моральної норми існують і факультативні, зокрема заохочення та оцінка.

Заохочення є частиною норми, якій притаманні певні цінності та блага. Суб'єкт може отримати їх у разі добровільного виконання ним диспозиції норми.

Оцінку не можна ототожнювати із санкцією. Санкція є результатом конкретної дії, що порушує моральні норми, а оцінка може бути дана поведінці особи в цілому як її характеристика.

У свідомості людей моральні норми диференціюються за:

1) характером диспозиції:

– уповноважувальні (надають дозвіл) – вказують на права, на можливі поведінки суб'єктів, містять згоду на певні мотиви поведінки суб'єктів;

– зобов'язальні – вказують на необхідну поведінку з точки зору суспільства; заборонні вказують на неприпустиму, протиправну поведінку і зобов'язують людину утримуватися від дій, що завдають шкоди собі та суспільству; норми повсякденної поведінки орієнтують особу на втілення певних соціально-моральних цінностей у своїй практичній діяльності, відображають наукові потреби у вигляді добрих цілей, активізують та організують індивідуальну мотивацію, зобов'язують до здійснення позитивних дій; позиційні визначають

¹ Сливка С. Професійна культура юриста (теоретико-методичний аспект). Львів, 2000. С. 45.

правомірність дій громадян, певним чином дотримання визначеної орієнтації; альтернативні передбачають кілька варіантів дії особи, їх оцінка в кожному випадку ідентична, а вибір однієї дії в цьому випадку виключає інші;

– екстремальні дії людини обмежують, оцінка неоднозначна залежно від рівня виконання;

2) *за сферою територіальної дії* (загальні, локальні); дією на коло суб'єктів (загальні діють на всі однойменні суб'єкти; спеціальні діють на конкретну групу однойменних суб'єктів, виняткові у передбачених мораллю випадках, скасовують дію норм стосовно окремих суб'єктів).

Морально-правові норми не потребують поглибленого аналізу, оскільки в юридичній літературі вони трактуються як правові норми¹.

У теорії професійної етики важливими категоріями є моральний ідеал, моральна оцінка, моральні почуття, моральні погляди, моральні якості, моральна діяльність, моральні відносини, сфера дії моралі, моральні цінності, моральний конфлікт, моральний вибір, моральна культура, моральний обов'язок, моральне переконання, моральні вимоги, етичне мислення, моральна свобода, моральний вчинок, моральні потреби та інші. Моральні категорії ніколи не мають логічно завершеного значення. Кожна людина, кожна історична епоха вкладає своє значення в ці терміни.

Розглянемо деякі з цих категорій. Особливе місце серед них посідає моральний ідеал. Він абстрактний, уявний. Це – та модель моральної поведінки, до якої прагне людина. Це – орієнтир, що визначає напрям цілей. Це складна, надзвичайно узагальнена норма, що діє лише тоді, коли вона глибоко освоєна, прийнята та опосередкована індивідуальною свідомістю. Це синтез сьогодення, минулого та бажаного майбутнього. Моральний ідеал – це сукупність високих моральних якостей, притаманних конкретній людині чи соціальній групі, які є орієнтиром у їхньому житті. Слід підкреслити, що моральний ідеал постійно оновлюється, змінюється і доповнюється новими моральними вимогами².

Практичне застосування в усіх сферах життя суспільства має така категорія, як моральна оцінка. Її предметом виступає вчинок, дія, бездіяльність тощо. *Моральна оцінка*, на нашу думку, це ставлення суб'єкта до існуючих моральних принципів і норм, а також до моральних вчинків.

¹ Гребеньков Г. В., Фіолевський Д. П. Юридична етика : навч. посібник. Київ, 2004. С. 20.

² Лозовой В. О. Професійна етика юриста. Харків, 2004. С. 78.

Моральна свобода відіграє провідну роль у професійній діяльності осіб, у тому числі й працівників поліції. Йдеться про вибір поведінки, яка відповідає як суспільним вимогам моралі, так і внутрішнім переконанням особистості. *Моральна свобода* – це вільний вибір своєї поведінки в тій чи іншій ситуації, усвідомлення вимог моральних норм і принципів та відповідальності за свої вчинки.

Професійна діяльність особи значною мірою визначається її моральними звичками, тобто усталеним способом поведінки в певних ситуаціях, що не викликає негативної реакції; соціальною послідовністю у вчиненні моральних вчинків; готовністю діяти правильно, вміння без вагань підпорядковувати особисте суспільному, в критичній ситуації виконувати завдання не дивлячись на небезпеку; єдність внутрішнього настрою (потреб, прагнень) і зовнішнього способу роботи певним чином, що є характерною рисою стійкості моральної поведінки. *Моральна звичка* – це послідовна, стійка дія особи в різних ситуаціях відповідно до моральних норм і рівня моралі.

Моральним вчинком є спонукання людини до дії, схвалення чи засудження щодо моральних критеріїв, «зв'язуюча ланка» в системі моральної свідомості та відношень, момент поведінки. *Моральний вчинок* – це звичайна поведінка особи в певних ситуаціях, заснована на вимогах позитивної моралі. Основними компонентами моральної дії є мотив і намір, що тісно пов'язані з поведінкою, моральними почуттями, моральними переживаннями тощо. Слід зазначити, що кожна людина має унікальний мотив чи намір для вчинення вчинку, який, у свою чергу, відомий як моральний та аморальний.

Основним мотивом вчинку є переконання. *Моральні переконання* є невід'ємною індивідуальною людською гідністю, важливою ланкою між почуттями і знаннями, волею і поведінкою. Моральні переконання передаються іншій людині і значною мірою формуються кожною людиною самостійно. А формування залежить від життєвого досвіду, рівня соціальної культури, особистих моральних якостей, наукового світогляду тощо.

Важливою категорією етики і моральної свідомості є також моральний обов'язок людини. Вважається, що моральний обов'язок відображає поєднання зовнішньої поведінки та її внутрішніх спонукань, її органічну єдність, соціальну потребу у вигляді конкретних моральних вимог до особистості та особистості до суспільства. *Моральний обов'язок* – це потреба суб'єктів поводитися певним чином, виходячи з моральних вимог, у певних конкретних життєвих ситуаціях.

З морального обов'язку людини випливає її моральна відповідальність, тобто відповідальність за вибір поведінки, діалектична єдність об'єктивних, соціально значущих і суб'єктивних, особистісних елементів, а також те, наскільки глибоко сприймаються і набуваються людиною вимоги. Ціннісні орієнтації в дії та поведінці. *Моральна відповідальність* – це моральний обов'язок особи, що вкорінений в загальнолюдських цінностях і гарантований громадською думкою, визнати правомірність позбавлення певних цінностей у випадках неналежної поведінки. Моральна відповідальність не знає відомчих чи службових бар'єрів. Його не можна дозувати «від і до», і якщо людина дивиться лише на недоліки навколо себе, вона виявить відсутність моральної культури, що відображає цілісність її морального обличчя. Тому моральна відповідальність повинна наступати в кожному випадку дії чи бездіяльності особи.

Розглянемо таку моральну категорію, як *моральна свідомість*. Під цим ми розуміємо систему людських понять, поглядів, ідей і почуттів, пов'язаних із загальнолюдськими цінностями, а також діяльність, пов'язану з вимогами моральних норм.

Моральна свідомість має такі *елементи*:

1) за змістом моральних поглядів: інформаційний (пізнавальний) – знання моральних норм; оціночний (аксіологічний) – оцінка моралі; регулятивний – психологічне ставлення до поведінки, що регулюється моральними нормами;

2) за формою (способом) відображення моральної дійсності: поняття про моральні явища; моральні погляди; моральні уявлення; моральні почуття;

3) за територіальною поширеністю: загальна моральна свідомість; локальна (місцева, релігійна) моральна свідомість;

4) за рівнем відображення моральної дійсності: моральна психологія; моральна ідеологія;

5) за суб'єктами (носіями) моральної свідомості: індивідуальна; колективна: суспільна, загально-соціальна (загально-народна); національна; класова; група.

Моральна свідомість людини тісно пов'язана з моральними потребами. Це – моральна цінність не людини, а норми. З його точки зору останньої оцінюється і все інше, в тому числі і люди. Тому *моральні потреби особистості* є життєво важливим комплексом соціальних цінностей, необхідних для всебічного розвитку особистості та людського спілкування. Моральні потреби постійно змінюються та оновлюються в міру розвитку суспільства. Вони не знають меж, з часом нові цілі, можливості та мотиви стають все складнішими.

В етичній теорії є така категорія, як моральний конфлікт. Моральний конфлікт визначається по-різному, зокрема як спосіб розуміння гострого протиріччя думок, інтересів, установок, способів досягнення мети різних людей чи груп, які безпосередньо співпрацюють чи спілкуються; як соціальний процес, у якому індивід (група) прагне досягти мети (задоволення потреб, реалізації інтересів) шляхом усунення, знищення або підпорядкування іншого індивіда (групи), який переслідує ті самі цілі, що й ситуація, в якій суб'єкт діяльності поставлений перед необхідністю вибрати одну з двох взаємовиключних форм поведінки або моральних цінностей. *Моральний конфлікт* – це ситуація, в якій сторони, що активно вирішують проблему, стали на шлях приниження гідності та інших моральних якостей іншого.

Психологічна та духовна напруга зростає в наступних конфліктах: між моральними та аморальними вимогами до поведінки; між двома моральними вимогами (між вимогами двох різних моральних систем і між вимогами однієї моральної системи). Адже моральні конфлікти долаються не в момент прийняття рішення, уподобань щодо цілей і засобів, а в процесі практичної реалізації рішення, усунення чи зміни ситуації, її визначення¹.

У реальному житті часто говорять про *моральне мислення*, його культуру та рівень. Воно характеризує людину і визначає ступінь її моральної культури, професійної етики. Етичне мислення передбачає вміння працювати з моральними поняттями та оцінками, мотивувати поведінку та вчинки, робити моральні оцінки та характеристики соціальних явищ. Етичне мислення базується на таких постулатах або парадигмах: мораль там, де є духовне і практичне ставлення суб'єкта моралі до дійсності; мораль не там, де немає «автономії людського духу»; загальнолюдським чинником морального спілкування є золоте правило моральності: «Не бажай іншому того, чого не хочеш сам»; необхідним атрибутом є принцип толерантності, терпимість до самовираження іншої людини, повага до самостійності вибору поведінки; «добро сильніше зла»; мораль – це невід'ємна цінність людської культури, яку необхідно зберегти і примножити, можлива й екологія моралі; сучасне людство може загинути від духовності, викликаного знеціненням моральних цінностей в результаті посилення жорстокості.

У цьому відношенні виникає проблема моральних якостей особистості. Це одна з найдавніших етичних проблем. В. Блюмкін запропонував систематизацію моральних якостей особистості.

¹ Сливка С. Професійна культура юриста (теоретико-методичний аспект). Львів, 2000. С. 54-56.

По-перше, він виділяє чотири види моральних якостей, що мають найбільш виражене моральне значення:

1) почуття солідарності та товаришкості, почуття обов'язку та відповідальності;

2) гуманістичні якості (людяність, доброзичливість, благородство, чуйність, обізнаність, самоповага, гордість, скромність тощо);

3) комплексні властивості, що характеризують реалізацію основних цілей морального регулювання в їх єдності і взаємозв'язку (моральна діяльність, справедливість тощо);

4) якості, пов'язані з особливостями морального регулювання поведінки (почуття честі, сорому, чесність, порядність, принциповість, щирість, моральна чистота тощо).

Загальними негативними моральними рисами є нечесність, пияцтво, неухажливість, заздрість, цинізм, наклеп, помста, злоба, ненависть та інші. Особливо негативними моральними якостями є недбалість, грубість, зловживання, егоїзм, черствість, байдужість, неухажливість, лицемірство, бюрократизм, брутальність, кар'єризм, зарозумілість, зрада (службовий інтерес), зарозумілість, боягузтво, хабарництво, фарисейство тощо.

Обумовленість такого поділу очевидна. Одна й та сама моральна якість (наприклад, хитрість) може бути присутньою у кожній із цих чотирьох груп. Виходячи з наведених міркувань, необхідно сформулювати визначення моральної культури поліцейського. Вона полягає в певній мірі освоєння особою загальнолюдської моральної культури, що у свою чергу, забезпечує формування високих професійних якостей, потрібних для виконання своїх службових обов'язків.

Як одне з важливих понять поліцейської деонтології, моральна культура поліцейського є системою створення, збереження, обміну та використання моральних цінностей і за допомогою норм та принципів етики сприяє формуванню індивідуальної правосвідомості поліцейського. Моральна культура поліцейського є, з одного боку, наслідком людського спілкування, а з іншого боку, вона в кінцевому підсумку лише проявляється в процесі цього спілкування. У спілкуванні між людьми встановлюється духовно-практичний зв'язок, що характеризує зміст контактів, взаємодії та взаємодії людей¹.

Отже, моральна культура поліцейського виявляється в активній творчій і правовій діяльності. Вона пронизує культуру юридичної дії, є основою особистої професійної поведінки поліцейського.

¹ Гребеньков Г. В., Фіолевський Д. П. Знач. твір. С. 29-31.

3.4. Присяга, дисциплінарний статут, правила етичної поведінки поліцейських і службовий етикет як регулятори діяльності поліції

У словнику української мови термін «Присяга» – це урочиста офіційна обіцянка виконати певні зобов'язання, клятва на вірність будь-якій справі¹.

Конституція гетьмана Пилипа Орлика від 5 квітня 1710 р. передбачала, що між гетьманом і Генеральною Старшиною, полковниками та генеральними радниками «щоб «була дієва, обопільна довіра, кожен з них повинен буде скласти формальну присягу на вірність Вітчизні, на відданість своєму регіментареві, щоб мати дієву взаємну довіру та виконувати свої повноваження відповідно до тієї посади, яку вони коли-небудь обійматимуть»².

У період незалежності Законом України «Про Національну поліцію» встановлено, що поліцейським є громадянин України, який склав Присягу поліцейського, проходить службу на відповідних посадах у поліції і якому присвоєно спеціальне звання поліції (стаття 17). Текст ПРИСЯГИ (ст. 64 Закону України «Про Національну поліцію»):

«Я, (прізвище, ім'я та по батькові), усвідомлюючи свою високу відповідальність, урочисто присягаю вірно служити Українському народові, дотримуватися Конституції та законів України, втілювати їх у життя, поважати та охороняти права і свободи людини, честь держави, з гідністю нести високе звання поліцейського та сумлінно виконувати свої службові обов'язки»³.

Донині існує історично впливове розуміння присяги правоохоронців як різновиду ритуалу, в якому акцент робиться на зовнішній формі осмисленого сприйняття. Тексти сучасних присяг характеризуються стислістю, конкретністю, відсутністю вказівок щодо заохочення або покарання особи, яка складає Присягу. Відсутність ідеологічного змісту в тексті Присяги пояснюється тим, що сучасні конституції держав визнають ідейно-політичну різноманітність, багатопартійність. Основний акцент у Присязі робиться на відповідальності особи, що присягає за доручену їй справу.

¹ Паламарчук Л. С. Словник української мови. Українська мова: енциклопедія. Київ, 2004.

² Конституція Пилипа Орлика: оригінал та його історія. Підготувала Вовк О. Б. *Архіви України*. 2010. Вип. 3-4 (269): липень–вересень. С. 145-166.

³ Про Національну поліцію : Закон України.

*Дисциплінарний статут Національної поліції України*¹. Затверджено Законом України від 15.03.2018 р. Відповідно до Статуту:

Службова дисципліна – дотримання поліцейським Конституції та законів України, міжнародних договорів, затверджених Верховною Радою України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, наказів Національної поліції України, нормативно-правових актів МВС України, Присяги поліцейського, наказів керівників.

Службова дисципліна ґрунтується на створенні необхідних організаційних та соціально-економічних умов для чесної, неупередженої та гідної діяльності поліції, поваги до честі та гідності поліції, виховання сумлінного ставлення до виконання обов'язків поліцейського за допомогою відповідних методів переконання, заохочення та примусу.

Службова дисципліна, крім основних обов'язків поліцейського, визначених статтею 18 Закону України «Про Національну поліцію», зобов'язує поліцейського²: бути вірним Присязі поліцейського, мужньо і вправно служити народу України;

1) знати закони, інші нормативно-правові акти, що визначають повноваження поліції, а також свої посадові (функціональні) обов'язки;

2) поважати права, честь і гідність людини, надавати допомогу та запобігати вчиненню правопорушень;

3) безумовно виконувати накази керівників, віддані (видані) в межах наданих їм повноважень та відповідно до закону;

4) вживати заходів до негайного усунення причин та умов, що ускладнюють виконання обов'язків поліцейського, та негайно інформувати про це безпосереднього керівника;

5) утримуватися від дій, що перешкоджають іншим поліцейським виконувати їхні обов'язки, а також які підривають авторитет Національної поліції України;

6) утримуватися від висловлювань та дій, що порушують права людини або принижують честь і гідність людини;

7) знати і виконувати заходи безпеки під час несення служби, дотримуватися правил внутрішнього розпорядку;

8) підтримувати рівень своєї підготовки (кваліфікації), необхідний для виконання службових повноважень;

¹ «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України»: Закон України від 15.03.2018 р. *Відомості Верховної Ради*. 2018. №29. Ст. 233.

² Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 40-41. Ст. 379.

9) берегти службове майно, забезпечувати належний стан зброї та спеціальних засобів;

10) поважати честь і гідність інших поліцейських і працівників поліції, надавати їм допомогу та стримувати їх від вчинення правопорушень;

11) дотримуватися правил носіння однострою та знаків розрізнення;

12) сприяти керівникові в організації дотримання службової дисципліни, інформувати його про виявлені порушення, у тому числі вчинені іншими працівниками поліції;

13) під час несення служби поліцейському заборонено перебувати у стані алкогольного, наркотичного та/або іншого сп'яніння.

Поліцейський перебуває під охороною держави. Права поліцейського та порядок їх реалізації з урахуванням особливостей служби в поліції визначаються Конституцією та законами України.

Обмеження прав працівника поліції не допускається, крім випадків, визначених законом.

Також за своїм службовим становищем поліцейські можуть бути керівниками або підлеглими стосовно інших працівників поліції.

Керівником є службова особа поліції, яка має права та обов'язки організовувати службову діяльність підлеглих їй працівників поліції та інших працівників міліції та здійснювати контроль за їх службовою діяльністю.

Керівник, якому поліцейський підпорядкований за службою, у тому числі тимчасово, є прямим керівником для нього. Найближчий до підлеглого прямий керівник є безпосереднім керівником.

При виконанні своїх службових обов'язків поліцейський підпорядковується лише своєму безпосередньому та прямому керівнику.

Втручання в службову діяльність працівників поліції особами, які не є їх прямими керівниками, забороняється, якщо це не передбачено Конституцією та законами України.

Якщо працівники поліції, які не підпорядковуються один одному, виконують свої службові обов'язки спільно, старшим є поліцейський, призначений безпосереднім керівником або який займає вищу посаду. Коли працівники поліції займають рівні посади, старший визначається за спеціальним званням.

Наказ є формою реалізації службових повноважень керівника, відповідно до якого визначаються мета і предмет завдання, термін його виконання та відповідальна особа. Наказ має бути чітко сформульований і не допускати подвійного тлумачення.

Наказ, виданий на основі Конституції та законів України і спрямований на їх виконання, віддається (видається) керівником під час провадження ним управлінської діяльності, для виконання покладених на нього завдань та виконання функцій відповідно до наданих повноважень.

Наказ можна віддавати усно або письмово, а також за допомогою використання технічних засобів зв'язку.

Наказ віддається (видається), переважно, в порядку підпорядкування. У разі потреби прямий керівник може віддати (видати) наказ підлеглому, минаючи його безпосереднього керівника, про що він повідомляє безпосередньому керівнику або сам підлеглий може повідомити про отримання нового наказу своєму безпосередньому керівнику.

Забороняється віддання (видання) незаконного наказу чи розпорядження, не пов'язаного зі службовою діяльністю поліції або такого, що виходить за межі службових (функціональних) обов'язків керівника.

Відповідальність за віддання (видання) цього наказу, результати його виконання та відповідність його закону несе керівник.

Наказ, відданий (виданий) з порушенням законодавства. Поліцейський отримує накази від керівника в порядку підпорядкування і зобов'язаний виконувати їх неухильно та у визначений термін. Обговорювати накази заборонено. У разі неможливості виконання наказу, поліцейський зобов'язаний негайно повідомити про це безпосереднього керівника, обґрунтувавши причини невиконання та поінформувавши про вжиті заходи для подолання перешкод у виконанні наказу.

У разі отримання працівником поліції, який вже виконує наказ безпосереднього керівника, нового наказу від прямого керівника, що перешкоджає виконанню попереднього, він зобов'язаний негайно повідомити про це керівника, який віддав (видав) цей наказ, та після отримання його згоди припинити виконання попереднього наказу. Керівник, який віддав (видав) новий наказ, повідомляє про це керівника, який віддав (видав) попередній наказ.

Працівнику поліції заборонено виконувати злочинний або явно незаконний наказ. У разі отримання наказу, що суперечить законодавству, підлеглий його виконувати не повинен, про що негайно письмово повідомляє керівника, який віддав (видав) наказ, та свого безпосереднього керівника, а в разі наполягання на його виконанні – письмово повідомити про це прямому керівнику.

Виконання працівником поліції злочинного чи явно незаконного наказу або невиконання законного наказу тягне за собою відповідальність згідно з цим Статутом та законом.

Накази вищих органів, керівників, посадових і службових осіб не повинні бути підставою для порушення поліцейським Конституції та законів України.

Правила етичної поведінки працівників поліції. Затверджено наказом МВС України від 09.11.2016 р. № 1179. Відповідно до цих правил:

1. Під час виконання службових обов'язків поліцейський повинен:

– неухильно дотримуватися положень Конституції та законів України, інших нормативно-правових актів, що регламентують діяльність поліції, та Присяги поліцейського;

– професійно виконувати свої службові обов'язки, діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що визначені Конституцією, законами України, іншими нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, міжнародними договорами України, а також цими Правилами;

– поважати і не порушувати права та свободи людини, до яких, зокрема, відносяться права: на життя; на повагу до гідності; на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла; на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; на свободу світогляду і віросповідання; володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; на мирні зібрання; на свободу пересування, вільний вибір місця проживання; інші права, які передбачені Конституцією та законами України, міжнародними договорами України;

– у кожному окремому випадку обирати той захід з-поміж заходів, передбачених законодавством України, застосування якого призведе до настання найменш негативних наслідків;

– неухильно дотримуватись антикорупційного законодавства України, обмежень, пов'язаних зі службою в Національній поліції України, визначених Законами України «Про Національну поліцію», «Про запобігання корупції» та іншими актами законодавства України;

– виявляти повагу до гідності кожної людини, справедливо та неупереджено ставитися до кожного, незважаючи на расову чи національну приналежність, мову, стать, вік, віросповідання, політичні чи інші переконання, майновий стан, соціальне походження чи статус, освіту, місце проживання, сексуальну орієнтацію або іншу ознаку;

– поводитися стримано, доброзичливо, відкрито, уважно і ввічливо, викликаючи в населення повагу до поліції і готовність співпрацювати;

- контролювати свою поведінку, почуття та емоції, не дозволяючи особистим симпатіям або антипатіям, неприязні, недоброму настрою або дружнім почуттям впливати на прийняття рішень та службову поведінку;
- мати охайний зовнішній вигляд, бути у встановленій формі одягу;
- дотримуватися норм ділового мовлення, не допускати використання ненормативної лексики;
- зберігати інформацію з обмеженим доступом, яка стала йому відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків;
- інформувати безпосереднього керівника про обставини, що унеможливають його подальшу службу в поліції або перебування на займаній посаді.

2. Під час виконання службових обов'язків поліцейському *заборонено*:

- сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання;
- допускати будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками;
- використовувати будь-які предмети, на яких зображена символіка політичних партій, та провадити політичну діяльність, висловлювати особисте ставлення до діяльності політичних партій під час виконання службових повноважень, а також використовувати службові повноваження в політичних або особистих цілях;
- розголошувати та використовувати інформацію з обмеженим доступом, яка стала йому відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків, у тому числі після припинення служби в поліції, крім випадків, визначених законом;
- знімати з однострою чи приховувати нагрудний знак (жетон), а також будь-яким іншим чином перешкоджати прочитанню інформації на ньому або фіксуванню за допомогою технічних засобів, крім випадків, коли поліцейський виконує службові обов'язки в режимі секретності в установленому законодавством України порядку;
- перебувати на службі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння, уживати тютюнові вироби під час безпосереднього виконання службових обов'язків і в невстановленому місці.

3. Поліцейський повинен дотримуватись субординації у стосунках з колегами, з повагою ставитись до старших за віком.

4. Керівник органу (підрозділу) поліції зобов'язаний запобігати проявам неетичної поведінки своїх підлеглих поліцейських шляхом організації роботи з розвитку професійної етики, у тому числі через проведення навчань, інформаційно-роз'яснювальної роботи.

Таким чином з вищевикладеного випливає, що правоохоронна діяльність як будь-яка галузь професійної діяльності особи має певні особливості, правила та етичні норми. Професійна етика регулює моральні суспільні відносини у трудовій сфері. Тобто професійна етика є сукупністю певних моральних норм, що визначають ставлення особи до її професійного обов'язку. До сфери службової етики працівників поліції відносять: моральні якості кожного працівника; особливості професійного виховання; моральні норми кожної окремої діяльності професійного спрямування. Професійна юридична діяльність, як і будь-яка інша, пов'язана із спілкуванням між особами, тому дотримання у ній певних правил поведінки, а також моральне виховання є необхідним. Важливою характеристикою службового етикету кожного поліцейського також є його ставлення до своїх службових обов'язків та професіоналізм.

Кожен поліцейський повинен пам'ятати, що аморальна поведінка, нерозбірливість та неохайність у професійній діяльності, відсутність навичок самодисципліни та розбещеності, балакучість та незібраність завдають непоправної шкоди репутації та авторитету Національної поліції, й самого співробітника. Вищезазначені вимоги є основними у процесі професійної підготовки майбутніх працівників поліції.

При цьому основними напрямками морально-етичного виховання працівників поліції є: забезпечення поліцейських знаннями щодо вимог суспільства до їх професійної і моральної поведінки; роз'яснення працівникам поліції соціальної значущості їхньої служби; заохочення працівників поліції духовно та морально самовдосконалюватись; цілеспрямована організація морально-значущої діяльності поліцейських, у процесі якої формується та усвідомлюється особистісний сенс етичних, моральних принципів та норм, що запобігають негативним діям і вчинкам, формуються гуманістичні цінності та моральні почуття, такі як відповідальність, гордість.

Отже, Статут визначає сутність службової дисципліни в Національній поліції України, повноваження працівників поліції та їх керівників щодо її дотримання, види заохочень та дисциплінарних стягнень, а також порядок їх застосування та оскарження. Дія Статуту поширюється на поліцейських, які повинні неухильно виконувати його вимоги.

Правила етичної поведінки працівників поліції. Затверджено наказом МВС України від 9 листопада 2016 р. № 1179. Дані Правила є

загальним збірником професійно-етичних вимог щодо правил поведінки поліцейських та мають на меті забезпечення служіння поліції суспільству шляхом забезпечення захисту прав і свобод людини, боротьби зі злочинністю, підтримання громадської безпеки та порядку на засадах етики та загальнолюдських цінностей.

Ці Правила поширюються на всіх поліцейських, які проходять службу в Національній поліції України. Дотримання цих правил є обов'язком кожного поліцейського, незалежно від посади, спеціального звання та місця перебування.

Таким чином, моральна культура визначає єдність двох соціальних явищ культури і моралі. Це означає, що моральна культура відображає моральну цінність культури, розкриває глибинний зв'язок культури і моралі, є загальнолюдським у моралі і невід'ємною частиною соціальної культури. Змістом моральної культури правника є органічна єдність моральних норм, якостей і принципів служби. Крім того, важливу роль відіграє моральна свідомість, моральна активність і моральність нормативної регламентації дій правника.

Службовий етикет поліцейського є показником його моральної вихованості та свідченням загальної культури, важливою передумовою формування довіри та сприятливого соціально-психологічного клімату загалом. Можна стверджувати, що етикет в основному проявляється в колективі при виконанні службових обов'язків. Зокрема, це дотримання встановленої субординації, носіння форми, культура діловодства тощо. У роботі з громадськістю, крім загальних морально-етичних правил, етикет вимагає відповідної мовної культури, манер та жестів, вміння слухати, розмовляти по телефону, робити зауваження, поводитися в громадському місці тощо.

Контрольні питання за розділом

1. Які правила етичної поведінки поліцейських Ви вважаєте найбільш важливими?
2. З яких структурних елементів складається моральна культура поліцейського?
3. Які види професійної символіки поліцейських Вам відомі?
4. Вкажіть основні напрямки морально-етичного виховання працівників поліції
5. Розкрийте зміст поняття професійна етика.

Розділ 4. ЕСТЕТИЧНА КУЛЬТУРА ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

- 4.1. Поняття естетичної культури поліцейського.
- 4.2. Принципи естетичної культури поліцейського.
- 4.3. Структура та функції естетичної культури поліцейського.
- 4.4. Форми прояву естетичної культури поліцейського. Зовнішній вигляд (дрес-код) поліцейського.

Основні поняття, терміни та категорії, що підлягають засвоєнню: естетика, естетична культура поліцейського, дрес-код поліцейського, принципи естетичної культури поліцейського, формений одяг, однострій, форма одягу, цивільний одяг (взуття).

4.1. Поняття естетичної культури поліцейського

Естетика (грец. Αἰσθητικός – чуттєво пізнавальний, від *aisthēta* – відчутні речі та *aisthanesthai* – пізнавати) – це розділ філософії, що вивчає загальні принципи сприйняття, оцінки, творення людиною навколишнього світу з позицій його гармонії і краси.

Вперше у науковий обіг термін «естетика» введено у 1750 р. німецьким філософом Олександром Готліб Баумгартеном (нім. Alexander Gottlieb Baumgarten; 1714-1762 рр.)¹. Теоретичні погляди О. Баумгартена формувалися в той час, коли естетичне знання як складова частина філософії вже мало довгу історію: епоха Середньовіччя, в умовах якої написані твори Августина «Сповідь», «Про порядок»; епоха Відродження, що дала світові естетичну спадщину Леонардо да Вінчі; класицизм, основні методологічні принципи якого послідовно висвітлено в поетичному мистецтві. Отже, введення Баумгартеном терміна «естетика», а згодом і фіксація галузі наукових знань, спиралися на значний історико-теоретичний досвід і закріплювалися за наукою естетикою, предметом якої є закономірності чуттєвого пізнання буття і художньої творчості.

Варто розрізняти поняття естетичного пізнання, естетичного сприймання, естетичного почуття, естетичного відчуття. *Естетичне*

¹ Пендюра М. М., Старицька О. О. Знач. твір. С. 183.

пізнання відбувається на основі естетичного сприймання за допомогою зору, слуху, дотику, з яких починається пізнання. *Естетичне сприймання, естетичне почуття* – різні форми відображення навколишньої дійсності. *Естетичне відчуття* формує естетичне почуття як тонку духовну структуру людини. Але пізнання, як і почуття, потребує інтелектуальної діяльності людини, оскільки необхідними є певні розумові процеси: запам'ятовування, аналіз, синтез та ін. Крім цього, для почуття й пізнання необхідний вияв людської душі. Емоції, почуття є результатом емоційного сприймання.

Предметом дослідження естетики вважають мистецтво, що (за Арістотелем) є однією із п'яти (включає розум, мудрість, науку, розсудливість) властивостей духу. Існує думка, що мистецтво – це естетичне освоєння світу в процесі художньої творчості, яка є особливим видом людської діяльності і відображає дійсність у конкретно-чуттєвих образах відповідно до певних естетичних ідеалів¹.

Гармонія і міра, прекрасне і потворне, піднесене і низьке, трагічне і комічне є основними естетичними категоріями, що у процесі розвитку історії можуть змінюватися. Краса є однією з універсальних форм буття матеріального світу у людській свідомості, що розкриває естетичний смисл явищ, їхні зовнішні і (або) внутрішні якості, що викликають насолоду, моральне задоволення. Краса має свої закони: діяти відповідно до інтересів, потреб, запитів, зручностей інших, на основі чого формуються суспільні відносини. Природа є джерелом краси, а найвищим її рівнем є прекрасне.

Чинниками, що формують рівень естетичної свідомості, традиційно є естетичне почуття, естетичний смак, естетичний ідеал. Тобто йдеться про формування певної культури, зокрема естетичної².

В естетиці виділяються дві основні сфери явищ:

- 1) естетичного як специфічний прояв ціннісного ставлення людини до світу («*філософія прекрасного*»);
- 2) художньої діяльності людей («*філософія мистецтва*»).

Обидві зазначені сфери взаємопоєднуються, водночас будучи відносно самостійними.

«*Філософія прекрасного*» розглядає питання про природу і своєрідність естетичного в системі цінностей; зв'язок цінностей в естетиці, оцінки, сприйняття і практики; естетичної діяльності людини в суспільно-політичному та приватному житті; зв'язок між естетичним та художнім у практиці, вихованні, освіті, спогляданні.

¹ Там само. С. 192.

² Там само. С. 193.

«Філософія мистецтва» здійснює аналіз художньої діяльності; її появи; структурної і функціональної своєрідності в інших формах людської діяльності тощо.

«Філософія прекрасного» і «філософія мистецтва» мають відношення до професійної діяльності юриста, адже естетика – сфера розуму і почуттів. Багато видатних юристів високо цінували літературу та художнє мистецтво, самі досягали успіхів у цих напрямках. Мистецтво вдосконалює творчі здібності і можливості правника, розширює його світогляд.

Естетика юридичної діяльності – це система знань про вимоги до зовнішньої сторони діяльності, юриста і їх ролі в досягненні позитивних результатів в процесі розгляду юридичної справи. Правова естетика стосується всіх аспектів діяльності юриста, адже сприяє забезпеченню ефективної й оптимальної організації праці, її високої культури, створенню обстановки ділового комфорту. Естетику юридичної діяльності відносять до прикладної галузі знання, що вивчає вплив естетичних явищ на психофізіологічний стан юриста, розробку принципів правомірної поведінки, попередження правопорушень за допомогою краси навколишнього середовища, соціального оточення, творів мистецтва. Професіонала-юриста має турбувати власний зовнішній вигляд та його команди, інтер'єр офісу, зовнішній вигляд установи, де він працює тощо, адже від цього залежить його авторитет.

Естетична культура – це вид культури, що є сукупністю естетичних цінностей, існуючих у суспільстві, способів і засобів їх створення та освоєння. Зрозуміло, що естетична культура, як і естетика загалом, має різні види, відповідно до класифікацій з певних ознак.

Естетична культура юриста є відображенням опанування естетичної культури суспільства, естетичною культурою особи і втіленням їх у професійну діяльність; є частинкою загальних, універсальних людських відносин і тому є мірою універсальності та гармонійності особи правника. Варто згадати трактування поняття «естетична культура юриста» С. Сливки, який визначає її через площину почуттєвого права, правової естетики, тобто «духа права». Вчений вважає, що естетична культура юриста є ступенем почуттєвого впливу діалогу мистецтва і краси на формування професійної правосвідомості юриста з метою пізнання правових явищ¹. У подальших наукових розвідках учений дає значно ширше визначення цієї дефініції, надає перевагу синоніму «естетично-почуттєва культура юриста» та обирає останню об'єктом своїх наукових досліджень. Зміну своїх поглядів він детермінує злиттям елементів

¹ Сливка С. С. Юридична деонтологія : підруч. 6-е вид. Київ ; Харків, 2015.

службової діяльності юриста, а саме: почуттєвого та раціонального, своєрідним діалогом між ними та взаємовідношенням зовнішньої та внутрішньої сторони естетичної культури. Отже, С. Сливка під поняттям естетичної культури юриста розуміє почуттєвий вплив діалогу мистецтва і законів краси у правовій естетиці на формування професійної правосвідомості фахівця-юриста та його поведінку з метою пізнання та кваліфікованого вирішення ним правових ситуацій.

Зміст професійної культури юриста:

- естетична свідомість (почуття, ідеї, настанови, смак) – теоретичний аспект;
- естетичні відносини (взаємодія, конфлікт, репутація «естета», авторитет) – практичний аспект;
- естетична поведінка (вчинки наслідки, практика) – практичний аспект.

Естетична культура юриста відображає:

- ступінь естетичних знань;
- усвідомлення їх цінності та необхідності;
- вміння їх використовувати в професійно-правовій діяльності.

Естетична культура має значний вплив на роботу поліцейського, створює основу його особистої культури, від якої залежить якість його образних, оціночно-логічних уявлень, емоційних станів та складних якостей особистості, що впливають на професійну діяльність.

Загалом специфіка службової діяльності поліцейського полягає в тому, що відбувається інтеграція почуттєвого та раціонального, тобто виникає своєрідний діалог між ними, на основі якого сприйнята інформація входить у почуття чи залишається на чуттєвому рівні, без дії вищих психічних процесів.

Естетична культура юриста має *внутрішній* та *зовнішній* бік. Внутрішній включає сприйняття прекрасного – естетичний смак, а зовнішній – правову символіку, форму одягу, оформлення документації. Естетична культура юриста – це результат його морально-естетичного виховання, розкривається через специфічний прояв ціннісного відношення юриста до себе, своєї професії, колег, клієнтів. Етичне та естетичне нерозривно пов'язані – будь-який вчинок або мотив поєднують в собі прекрасне або потворне (естетика), добро або зло (мораль).

Отже, з-поміж двох аспектів естетичної культури (зовнішнім і внутрішнім), більш цінним для професійної діяльності є внутрішній аспект. Тому виправданим у багатьох випадках є поняття «естетично-почуттєва культура поліцейського».

Система підготовки кадрів нової поліції у навчальних закладах МВС

України на загальноєвропейських нормах гуманітарної культури стартувала у 2015 році. Гуманітарна культура поліцейських – це система людських знань, якостей свідомості, діяльності, що необхідні для діяльності та самовираження у сучасному суспільстві.

Усі аспекти і рівні загальної людської культури, а також якості професійної культури відображаються в індивідуальній свідомості та діяльності поліцейського. Естетична культура працівника поліції є складним переплетінням природних, соціальних, культурних чинників, що зумовлюються соціальними обставинами, ідеологією, загальним рівнем культури особистості, специфікою її діяльності (Закон України № 580 – VIII «Про Національну поліцію»).

Естетична культура поліцейського є засобом гармонізації елементів його професійної культури й основою для розвитку професійної творчості. Розумінню естетичної культури як філософської категорії сприяли ґрунтовні дослідження, проведені у сфері історії та філософії культури, психології (В. Давидович, Е. Ільєнков, О. Леонтєв, А. Лосєв, С. Рубінштейн, Л. Печко, У. Суна та ін.).

В. Матюхін розробив теорію «якісної стратометрії культури», висунувши загальне означення естетичної культури як «філософського поняття, що визначає усі виявлення і форми усвідомлення людської чуттєвості, в яких розкривається особливий бік історично конкретної соціальної якості індивіда – ступінь універсальної гармонізації його духовної і практичної діяльності»¹.

Д. Лукач, досліджуючи своєрідність естетичного, підкреслив, що для усіх видів людської діяльності характерні: ритм (має емоційний характер); пропорція (як залежність результату праці від її мети і сфери застосування отриманого продукту); естетичне відношення до предмету праці; створення естетичного образу в наслідок відображення.

Чинниками впливу на естетичну культуру юриста є:

- умови та явища оточуючої дійсності, створені природою та людиною;
- внутрішня та зовнішня культура колег і клієнтів;
- специфіка діяльності юриста, його професіоналізм, що вимагає врахування «законів краси»;
- витвори мистецтва, що викликають відповідні психофізіологічні настрої.

¹ Мирошникова М. Роль професійної підготовки у формуванні естетичної культури майбутніх офіцерів Національної поліції України. *Молодь і ринок*. 2018. № 2 (157). С. 151-157.

Отже, естетика – це розділ філософії, що вивчає загальні принципи сприйняття, оцінки, творення людиною навколишнього світу з позицій його гармонії і краси. Вперше у науковий обіг термін «естетика» ввів німецький філософ Олександр Готліб Баумгартен. Естетика юридичної діяльності – це система знань про вимоги до зовнішньої сторони діяльності, юриста і їх ролі в досягненні позитивних результатів в процесі розгляду юридичної справи. Вимоги правової естетики стосуються всіх аспектів діяльності юриста і сприяють забезпеченню ефективної й оптимальної організації праці, її високої культури, створення обстановки ділового комфорту. Під естетичною культурою поліцейського розуміється почуттєвий вплив «діалогу мистецтва» і законів краси у правовій естетиці на формування професійної правосвідомості фахівця-поліцейського та його поведінку з метою пізнання та кваліфікованого вирішення ним життєвих ситуацій.

4.2. Принципи естетичної культури поліцейського

Принцип (лат. *principium* – початок, основа) – це твердження, що сприймається як головне, важливе, суттєве, неодмінне або, принаймні, бажане. Принципами у повсякденному житті називають внутрішні переконання людини, ті практичні, моральні та теоретичні засади, якими вона керується в житті, в різних сферах діяльності. Принципи у науці – це загальні вимоги до побудови теорії, сформульовані як те первинне, що лежить в основі певної сукупності фактів. При характеристиці різноманітних систем принципи відображають ті суттєві характеристики, що відповідають за правильне функціонування системи, без яких вона не виконувала б свого призначення.

Принципи естетичної культури поліцейського відображають ті естетичні позиції, без яких неможлива діяльність поліцейського, яких необхідно дотримуватися на практиці¹.

До основних принципів естетичної культури поліцейського належать: *юридична гармонія, естетична домінанта, феномен творчої волі, юридична алегоричність, професійна мажорність, службовий дизайн.*

Принцип юридичної гармонії означає високий рівень відповідності юридичної діяльності природній досконалості, що породжує професійну красу. Адже правник, який знаходиться в гармонії з навколишнім світом, сягає вічних нетлінних духовних цінностей і краще пізнає правове явище,

¹ Пендюра М. М., Старицька О. О. Знач. твір. С. 187.

що йому доводиться досліджувати.

Принцип естетичної домінанти означає, що високий рівень естетичної культури без такого принципу неможливий. Поштовхом до нього є пізнання краси правового явища й отримання естетичної насолоди від професійних дій.

Принцип феномену творчої волі юриста спрямований на досягнення гармонії у правових відносинах, а не на власну вигоду.

Принцип юридичної алегоричності. Лише ізолювавшись від негативного впливу сторонніх осіб, юрист може встановити природну рівновагу, естетичноправову пропорцію. Доволі часто в юридичній діяльності трапляються алегоричність, мистецькі умови. Досить згадати систему дорожніх знаків, форму одягу юристів різних спеціальностей, номерні знаки автотранспорту, іншу правову символіку. Ця естетично зафіксована інформація загальнодоступна і більш зрозуміла, ніж словесна. Вона легше засвоюється юристом, активізує процес вироблення версій, створюючи тим самим сприятливі умови для пізнання правових явищ, встановлення логічних зв'язків між його мікрочастинами.

Професійна мажорність. Забезпечує піднесений настрій юриста, приносить радість від естетичного впливу тощо. Такий психічний стан може виникнути під впливом музики, жартів, кінофільму, театрального спектаклю. Мистецтво має здатність викликати естетичні переживання, уявлення та спонукати до появи нових версій. Такі естетичні контрасти часто стають підґрунтям для першовідкриття частин незнайомого світу. Професійна мажорність як безкорислива допомога юристові є своєрідною естетичною терапією.

Нині особливо актуальний *службовий дизайн*, як своєрідний естетичний феномен духовної культури юриста. Дизайнерська активність пов'язана з прагненням наблизити естетику українського дизайну до рівня світових взірців. З огляду на це набуває значення вміння юриста застосовувати у своїй роботі закони колористики. Про це вміння свідчить насамперед оформлення службового кабінету, в якому юристові доводиться перебувати іноді чи не половину доби. Відомо, що кольори по-різному впливають на людину, позначаються на її самопочутті, емоціях, поведінці, навіть можуть призводити до незрозумілої, на перший погляд, зміни пульсу та кров'яного тиску. А знання законів колористики допомагає уникнути стресових ситуацій. Отже, колір, його гармонійність є чинником, стимулятором духовного здоров'я і взагалі окрасою життя. Тому робоче місце, що враховує особисті риси, темперамент працівника, зокрема юриста, й не порушує природної кольорової гармонії, активізує виконання службового обов'язку.

Водночас, із урахуванням позицій новітніх знань і досягнень науки, передового досвіду юридичної практики, деякі вчені обґрунтовують необхідність уніфікованого нового підходу до розуміння різновидів принципів естетичної культури юриста. Їм видається доцільним, поряд із вищезазначеними класичними принципами, виділяти ще й такі:

- принцип естетично-правового мислення;
- єдність естетичної свідомості, почуття та естетичної діяльності;
- естетичний рівень правової інформації (обізнаності);
- інформаційного спілкування;
- потреби естетичних засад у логічному мисленні;
- естетичної гармонії між діями, почуттями та свідомістю¹.

Усі вищезазначені принципи цінні для естетичної культури поліцейського, що повинна відповідати законам краси, гармонійності, згідно з якими відбуваються позитивні зміни у внутрішньому світі людини. Естетичне світосприймання, здатність засвоїти здобутки естетичної культури, взаємодія почуттєвого і раціонального у діяльності поліцейського є чинниками ефективного регулювання правових відносин в Україні.

4.3. Структура та функції естетичної культури поліцейського

У науковій літературі ми знаходимо загальні моделі структури естетичної культури особистості й ряд специфічних моделей, що визначаються особливостями професійної діяльності, спілкуванням. Л. Печко виділяє основні структурні компоненти естетичної культури особистості (естетична свідомість, естетична діяльність, естетичні потреби) й підкреслює роль естетичної свідомості, що охоплює декілька послідовних компонентів (естетичні уявлення, естетичні якості особистості (смаки, ідеали), естетичні почуття й переживання, «продукти» естетичної свідомості (естетичні оцінки, судження, ставлення)².

Структура естетичної культури правника – це сукупність взаємопов'язаних та взаємообумовлених складових елементів естетичної культури юриста. Наприклад А. Романова зауважує: «Потрібно пам'ятати те, що структура естетичної культури юриста багатоманітна. Перш за все, вона містить естетичну свідомість правника, що

¹ Сливка С. С. Зазнач. твір.

² Мирошникова М. С. Формування естетичної культури майбутніх офіцерів поліції у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2018.

відтворюється в ідеалах, потребах, настановах, смаках, поглядах, концепціях, різних виявах правової діяльності, а також у побуті, суспільному житті»¹.

У сучасній вітчизняній поліцейській деонтології формується система вимог, що містить й вимоги до наявності окремих естетичних якостей особистості (стійкі естетичні смаки, розуміння прекрасного тощо). Зокрема, А. Романова, досліджуючи структуру естетичної культури юриста підкреслює, що його професійна діяльність «не обмежується тільки шаблонно-приписним змістом, оскільки вона ґрунтується на законах добра, справедливості, розуміння внутрішньої сутності людини, пошуку позитивних якостей у негативних проявах людської поведінки, розумінні найзапекліших злочинців і пошуках в їхніх душах моменту людяності, виробленні професійного імунітету, який би не давав власній внутрішній культурі, переконанням працівника зменшитися, притупитися внаслідок спілкування з певним контингентом правопорушників»⁸.

А. Романова до структури естетичної культури юриста вводить естетичний світогляд, культуру мови, естетику спілкування тощо. Ми розглядаємо естетичну культуру працівників поліції як інтеграційний комплекс змісту і форм активності розвинутої естетичної свідомості, що спрямовується на професійне сприйняття, оцінку, перетворення компонентів професійної діяльності.

С. Сливка, досліджуючи складові елементами естетичної культури юриста, надає домінуючу перевагу таким складовим як мистецтво в правовому колі, закони краси у полі професійної діяльності юриста, в тому числі природні закони (закони Всесвіту), прекрасне у службових діях юриста, діалог мистецтва і законів краси у правовій естетиці. Лише системний змістовний аналіз наукових положень С. Сливки дозволяє виділяти й ряд інших не другорядних елементів естетичної культури юриста, а саме: правове почуття (естетичне пізнання правового явища за допомогою передчуттів, інтуїції, здогадок, асоціації, переосмислення набутих правових знань, підсвідомість, професійна правосвідомість, естетично-правові цінності, естетично-правовий смак, поведінка юриста).

Необхідно зазначити, що більшість авторів, аналізуючи структуру естетичної культури юриста, концентрують увагу на ключових її елементах – гармонії, красі, прекрасному, мистецтві у полі правової естетики. Наприклад, О. Наконечна вважає, що невід'ємною частиною естетичної культури юриста є краса². Структуру естетичної культури

¹ Сливка С. С. Зазнач. твір. С. 112.

² Гусарев С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності) : навч. посібник. 3-є вид., перероб. і доп. Київ, 2008.

утворюють естетична свідомість та естетичні здібності особи до творчості як в житті, так і в професійній діяльності. Потрібно погодитись з тим, що ці компоненти є провідними для естетичної культури юриста, адже вони виникли з потреб людини як засобів усвідомлення себе у світі, своїх зв'язків з навколишнім середовищем. Для юриста вони є чинниками формування правового почуття, правомірної професійної поведінки, співзвучної законам природного права, гармонії його краси в повсякденній роботі.

Естетична культура працівника поліції характеризується знаннями, переконаннями, поглядами, що формуються завдяки емоційно-чуттєвим сприйняттям і усвідомленню, вміннями переживати, аналізувати і оцінювати дійсність та професійну діяльність з позицій ідеалу; якостями діяльності особистості. У цих характеристиках культури естетична свідомість відіграє визначальну роль як пізнавальний та емоційнооцінювальний чинник.

Естетичні сприйняття і почуття належать до суб'єктивно-емоційної сфери свідомості працівника поліції. Вони закладають основи емпіричного рівня мислення, є ланкою, що з'єднує естетико-емоційні і моральні компоненти в його професійній культурі. В естетичних почуттях і сприйняттях цілісно відображається людина, соціальна дійсність, світ. Це впливає на повноту морально-емоційної оцінки об'єктів і явищ соціальної та професійної сфери.

Гуманітарний досвід, що дозволяє працівникам поліції орієнтуватися у лабіринтах людських відносин, сприймати їх з позицій естетико-моральної оцінки (досконалість, виразність, добро, справедливість, людяність) формується на розвинутих естетичних сприйняттях й почуттях. Естетичні погляди складають основу естетичного світогляду працівників поліції, який виконує функцію самосвідомості. Вони дозволяють особистості систематизувати естетичні уявлення про світ, робити особисту оцінку світу, проявляти соціально-естетичну позицію. Ці елементи теоретичної свідомості поліцейських здійснюють вплив на формування системи морально-професійних оцінок, гуманістичних установок свідомості та діяльності.

Естетичну культуру працівників поліції слід розглядати у взаємозв'язку з професійною культурою, пропонуючи віднести до неї такі структурні компоненти:

- ✓ світоглядний – естетична, моральна, професійна свідомість особистості (спрямований на виявлення ставлення поліцейського до світу, людини, її діяльності та життя);
- ✓ професійно-особистісні якості (естетико-професійна освіченість;

переваги у виборі естетичних, моральних цінностей;

✓ діяльнісний – установки на освоєння естетичних і моральних цінностей та досвіду; на прийняття прогресивних систем і моделей діяльності, на естетико-професійне самовиховання;

✓ естетико-моральна вихованість;

✓ естетична та гуманістична спрямованість свідомості та діяльності)¹.

Кожний компонент в структурі естетичної культури працівників поліції виконує свої особливі функції, а також пов'язаний з іншими компонентами культури. Розвинутий світогляд сприяє визначенню цілей, еталонів, норм, надає критерії оцінювання та регулює естетико-професійну діяльність.

Функції естетичної культури юриста – це основні, спрямовані на здійснення докорінних цільових завдань напрями активної дії впливу естетичної культури правника на правове почуття юриста, світ його юридичного мислення, досвіду та практичної складової діяльності та на соціум загалом.

М. Пендюра у своїх дослідженнях виділяє наступні функції естетичної культури поліцейського:

- формування естетичних принципів поліцейської діяльності;
- піднесення рівня правового почуття поліцейського;
- вплив на виховання суб'єктів права;
- подолання стандартного юридичного мислення;
- розвиток ритуально-обрядової культури у юридичній практиці;
- наповнення і систематизація юридичного досвіду.

Деякі вчені вважають, що з точки зору доцільності врахування усіх взаємозв'язків позитивного та природного права, де закони останнього повинні забезпечувати та зберігати баланс, гармонію між почуттям службового обов'язку та внутрішнім переконанням, є підстави виділити ще такі функції естетичної культури правника:

- формування відчуття естетичного задоволення від професійної діяльності, естетики слідчих дій, естетично-правовий смак юриста;
- вироблення правильних естетичних суджень, оцінки явищ;
- виховання здатності помічати, розуміти красу в природі, суспільному житті, правотворчій діяльності;
- інформування, здійснення сприятливого впливу на світогляд, моральні поняття і поведінку юриста;

¹ Мирошникова М. Сутність та функції естетичної культури офіцерів національної поліції України. *Молодь і ринок*. 2018. № 1 (156). С. 164-171.

- сприяння естетико-правовому розвитку юриста;
- вираження буття права, правової ідеї.

Значення естетичної культури юриста полягає в «закоріненості» у професії, суб'єктивно-особистісному ставленні самого юриста до службової діяльності з особливим естетичним наповненням відповідним «духові права».

Основними параметрами естетичності професійної діяльності правника є:

- майстерність;
- захоплення професією і моральне задоволення від неї;
- престиж юридичної професії;
- якісний стан правопорядку та громадської безпеки, де права, свободи, законні інтереси людини і громадянина є найвищими соціальними цінностями, а діяльність юриста компасом на шляху до їх гарантування, реалізації та захисту.

Естетична культура відіграє важливу функцію в удосконаленні професійної культури працівників поліції. Зокрема, завдяки естетичній культурі поліцейській краще бачить суб'єктивні сторони складу правопорушення, його мотиви. Працюючи з письмовими документами, він уявляє життєві явища, що стоять за ними. Розвиток професійної інтуїції відбувається, якщо мислення працівника поліції формується на естетичних основах (завдяки розгляду творів художньої культури).

Емоційно-чуттєва сфера індивідуальної культури поліцейського має надзвичайне значення, адже виконує функцію розуміння складності внутрішнього світу іншої людини, дозволяє знайти в її душевному стані причини, мотиви, які приводять людину до дій небезпечних для суспільства.

Естетична культура працівника поліції виконує й інші важливі функції – дозволяє управляти собою, контролювати власні емоції, наділяє чуттєвим досвідом суспільних ставлень, сприяє можливості уявити життя людини іншого соціального статусу, навчитися цінувати й поважати людську долю, діяти адекватно до соціокультурної ситуації тощо.

Стійка потреба у продуктивній професійній діяльності, що відбувається за законами доцільності та краси, може з'явитись у працівника поліції, якщо у системі його професійної освіти приділити увагу формуванню культурно-естетичної зрілості систематично й спираючись на сучасні теоретичні моделі морально-естетичного виховання студентської молоді¹.

¹ Там само.

Естетична культура наповнює і систематизує юридичний досвід правника. Ця функція ніби доповнює естетичними почуттями професійні якості і у такий спосіб сприяє розвиткові аналітичного мислення, здатності використовувати набутий почуттєво-емоційний потенціал з метою оптимального врегулювання правових відносин у суспільстві. Тому, сутність значущості естетичної культури найповніше співзвучна визначенню Сократа: «красивіше є те, що найкраще та справедливіше відповідає своєму призначенню».

Отже, естетична культура працівників поліції є багатомірним утворенням, що містить зміст та форми активності естетичної свідомості; підсистеми якостей поведінки та діяльності, що можуть прискорювати процес соціально-професійної завершеності особистості, створювати передумови її професійної творчості, а також виступати засобом гуманітаризації поліцейських.

Серед структурних компонентів естетичної культури виділяємо особистості (естетична свідомість, естетичні потреби, естетична діяльність), естетична свідомість, охоплює декілька послідовних компонентів (естетичні уявлення, естетичні почуття й переживання, естетичні якості особистості (смаки, ідеали), «продукти» естетичної свідомості (естетичні оцінки, судження, ставлення).

Виділяються наступні функції естетичної культури поліцейського: формування естетичних принципів поліцейської діяльності; піднесення рівня правового почуття поліцейського; подолання стандартного юридичного мислення; вплив на виховання суб'єктів права; розвиток ритуально-обрядової культури у юридичній практиці; наповнення і систематизація юридичного досвіду.

4.4. Форми прояву естетичної культури поліцейського.

Зовнішній вигляд (дрес-код) поліцейського

Формування естетичної культури працівників поліції відбувається у навчально-виховному процесі навчального закладу й повинно супроводжуватись активною естетичною самоосвітою.

До основних форм естетичного виховання курсантів належать: організація гурткової роботи, зустрічей з діячами мистецтв, залучення до художньої самодіяльності, активізація естетичної самоосвіти. Через набуття художньо-естетичних знань та розвиток естетичної уяви, а також через розширення діапазону емоцій працівник поліції формує у себе здатність асоціювати художньо-естетичні образи з реальністю.

Як зазначають В. Гапотій, О. Мінкова, естетична культура має внутрішню і зовнішню сторони¹. Остання виражається у формах її прояву (правова символіка, форма одягу, оформлення документів та ін.); внутрішня – в змісті, тобто у вимогах сприйняття прекрасного, що є глибинними властивостями і характеризують поліцейського як особу (естетичний смак та ін.).

Формами прояву естетичної культури юриста є елементи зовнішньої сторони його естетичної культури (манери поведінки, зовнішній вигляд, правові символи та ін.), що обумовлені внутрішнім, моральним змістом і естетичним смаком юриста як особи і мають на неї зворотний вплив.

Внутрішня культура юриста виявляється в таких основних її зовнішніх формах:

- 1) манерах поведінки;
- 2) культурі промови;
- 3) культурі зовнішнього вигляду;
- 4) культурі організації робочого місця;
- 5) культурі підготовки юридичних документів.

У професійній діяльності юриста істотне значення має манера поведінки як форма прояву його професійної культури. **Манера поведінки** пов'язана з його психофізіологічними особливостями і є невербальним (несловесним) засобом спілкування:

- мовна (голос, його тембр, інтонація);
- рухова (міміка, жести, рухи тіла);
- слухова (вміння слухати і чути);
- зорова (погляд).

Будь-яка людина намагається психологічно оцінити свого співрозмовника. Манера поведінки як форма прояву естетичної культури сприяє встановленню психологічного контакту між учасниками процесу.

В процесі реалізації поліцейським своїх повноважень важливо виявити і мати на увазі риси характеру співрозмовника, його смаки і схильності, почуття і наміри, домінуючий стан психіки за манерою поведінки (*міміка, жести і рухи*). Завдяки цьому поліцейський одержує можливість своєчасно уявити загальну об'єктивну картину про конкретну особу, її можливі дії, рішення та вибрати відповідну тактику і стратегію у взаємовідносинах. При цьому потрібно враховувати, що манера поведінки поліцейського знаходяться під постійною увагою оточуючих.

¹ Гапотій В. Д., Мінкова О. Г. Юридична деонтологія : навч. посібник. Мелітополь, 2018.

Мова жестів і тіла також несе певну інформацію для спостережливої людини. На міжособистісне спілкування впливає зацікавленість, що виявляється в жестах поліцейського.

Голос – це така ж характерна риса людини, як і відбитки пальців. Люди, як правило, прагнуть передати свої думки без врахування засобу їх викладу, не замислюючись про його значення для сприйняття оточуючими. Говорити можна голосно або тихо, гнівно або люб'язно, заспокійливо або подразним тоном. Завдяки інтонації, тембру голосу можна багато чого дізнатися про ставлення людини. *Нерідко манера розмови робить на співрозмовника таке ж враження і вплив, як і розумні, ділові вчинки.* Тому голос варто відносити до первинних проявів людської природи.

Швидкість промови відповідає темпераменту людини, її важко штучно змінювати, у кращому випадку лише на короткий час. Різкий темп промови типовий для легко збудливих, невпевнених у собі або недостатньо врівноважених людей.

Для попередження непотрібного темпу промови юристу можна порадити попередньо проробити зміст і форму майбутньої бесіди, з'ясувати відомості, що стосуються особи співрозмовника і т. ін. Зрозуміло, що специфіка поліцейської діяльності не дозволяє враховувати всі нюанси майбутньої бесіди, тому, поряд із ретельною підготовкою, варто передбачити і можливість імпровізації.

Ясний виклад – це кредо, яким повинен керуватися поліцейський у своїй розмові. Його наявність є показником культури промови. Думка, що викладена чітко і логічно, є прикрасою розуму. Вправність і доречність сказаного має іноді вирішальне значення для розуміння суті справи. Доброзичливість надає розмові солідність і компетентність. Варто обережно виявляти дотепність, яка б жвава вона не була, тому що людина, перебуваючи в залежному становищі від поліцейського, не завжди його оцінить позитивно, тим більш що не всі люди здатні правильно сприймати дотепність, не говорячи вже про жарт.

Тон і манера розмови мають майже таке ж значення, як і її зміст. До співрозмовника варто звертатися на «ви», уникати занадто різкого тону в судженнях, тому що така манера говорити не сприяє позитивному вирішенню справи.

Ніколи не слід захищати свої переконання образливим тоном або підвищенням голосу, як би вони не були обґрунтовані. У житті і в юридичній практиці виникають ситуації, коли потрібно бути твердим, але навіть у таких випадках помірний тон промови і доброзичливе ставлення до супротивника обов'язкові для поліцейського. Сила доказу

не в силі голосу, а у силі доказів. Промова повинна бути виразною, лаконічною, плавною, ритмічною, чіткою, зігрітою почуттям. Прикрашає промову образність: яскраві порівняння, метафори, афоризми, але їх вживання повинне бути до місця.

Для поліцейського характерним має бути вміння вислухати співрозмовника, з яким би ступенем важливості не була його проблема. Результати неухважного ставлення до слів співрозмовника: 1) особиста образа для того, хто говорить, що згодом може позначитися негативно на справі; 2) упущені деталі розмови, що іноді дозволяють швидше прийти до правильного рішення, ніж далекі від істини висновки, що зроблені з двох-трьох важливих подій. Вміння уважно вислухати вільну розповідь сприяє отриманню повної і достовірної інформації в ході бесіди.

Під час бесіди необхідно повернутися обличчям до того, хто говорить і постійно підтримувати з ним візуальний контакт. Важливо враховувати вимоги, що стосуються того, як дивитися на співрозмовника. Слід пам'ятати, що наполегливий погляд часто викликає у людей почуття протесту, розглядається як вторгнення в сферу їх особистих переживань. Пильний погляд іноді сприймається як ознака ворожості. Важливо, щоб погляд поліцейського свідчив про його зацікавленість проблемою людини, яка прийшла до нього з надією отримати правову допомогу. Неприпустимо дивитися «крізь» очі співрозмовника в нескінченність. Природно, що такий погляд буде розцінено як неухважність, зневажливе ставлення, як підкреслена неповага.

Психологічне значення мають рівні, на яких знаходяться погляди поліцейського і співрозмовника. Погляд знизу, особливо при схиленій голові і напруженості, говорить про покірність, послужливість.

Погляд зверху вниз при відкинутій назад голові означає зарозумілість, почуття переваги, презирство. Погляди повинні бути на одному рівні.

Таким чином, відповідність манер, зовнішнього вигляду, промови, жестів, міміки, пози, постаті, тону поліцейського в конкретній специфіці спілкування відіграють важливу роль у правоохоронній діяльності¹.

Імідж (позитивний образ) поліцейського є результатом його професійної діяльності. Виділяють *п'ять* основних складових іміджу сучасного поліцейського.

Зовнішній вигляд (одяг, зачіска, аксесуари та атрибути) є першим фактором, за яким люди приймають рішення про особу, в тому числі і про

¹ Мирошникова М. С. Формування естетичної культури майбутніх офіцерів поліції у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2018.

поліцейського. Відповідно до підпункту 9 пункту 1 розділу II Правил етичної поведінки поліцейських під час виконання службових обов'язків поліцейський повинен мати охайний зовнішній вигляд, бути у встановленій формі одягу.

Відповідно до частини четвертої статті 20 закону України «Про Національну поліцію», постанови Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2015 року № 823 «Про однострій поліцейських», наказом МВС України від 19.08.2017 № 718 затверджені правила носіння однострою поліцейських.

Затверджені наступні елементи ділового стилю одягу (дрес-коду) поліцейського:

- однострій – загальна назва затверджених у встановленому порядку предметів одягу, головних уборів, взуття, білизни, спорядження та знаків розрізнення, які мають особливі відмінні відзнаки (колір, конструкцію, крій, фурнітуру);

- форма одягу – комплект предметів одягу, головних уборів, взуття, білизни, спорядження та знаків розрізнення, об'єднаних за своїм призначенням та сезонністю;

- цивільний одяг (взуття) – загальна назва предметів одягу (взуття), що не належать до предметів однострою, затверджених у встановленому порядку.

Однострій є однією з ознак належності до поліції. Іншими ознаками належності є:

- відповідна символіка;
- спеціальні звання;
- жетони;
- службові посвідчення;
- відомчі відзнаки.

Носити однострій мають право тільки атестовані співробітники. Це ті особи, які перебувають на службі в підрозділах Національної поліції. Іншим громадянам носити однострій заборонено законом. Ця вимога поширюється і на співробітників органів МВС, які працюють за вільним наймом. Порушення цієї вимоги закону України «Про Національну поліцію» тягне за собою адміністративну відповідальність.

Одностроєм поліцейських безкоштовно забезпечує держава. Кожен предмет однострою видається на певний час. Наприклад, сорочки трикотажні видаються терміном на 1 рік. Якщо поліцейська форма виходить з ладу раніше, щоб безкоштовно її замінити, поліцейському слід аргументовано довести, що це сталося з незалежних від нього обставин. Оскільки в робочий час поліцейський діє від імені

держави, зразки предметів однострою поліцейських затверджуються Кабінетом Міністрів України. Самостійно підрозділи цього робити не можуть. Також поліцейським заборонено не носити, приховувати або ховати нагрудні знаки та жетони. Це робиться, щоб розміщена на них інформація легко читалася і фіксувалася технічними засобами. Якщо поліцейський працює в цивільному одязі, нагрудний знак він носить із собою. Єдиним винятком є проведення спецоперації, коли наявність нагрудного знака буде заважати успішному виконанню завдання і змусить його розкрити себе.

Мінятися одностроєм з колегами не можна, навіть якщо ви трішечки не вгадали з розміром. Справа в тому, що номер нагрудного знака поліцейського вказується на предметах одягу, шоломах, і після цього одяг стає маркованим.

Правила носіння однострою затверджує очільник МВС. Ці правила прописані до дрібниць аж до того, скільки гудзиків дозволяється розстебнути поліцейському в тій чи іншій ситуації.

За призначенням форма одягу поділяється на:

- *повсякденну*. Поліцейські носять її, коли виконують службові завдання та під час занять. Її можна носити також у позаслужбовий час;
- *парадно-вихідну*, яка носить на свята, під час урочистих заходів, в пам'ятні та жалобні дні. Її слід носити з нагородами під час урочистих заходів, з відповідними стрічками, знаками – у позаслужбовий час та на вихідних;
- *спеціальну*. Це прогумовані плащі, дощовики, гумові чоботи й подібні речі, призначені для захисту від негативного впливу факторів навколишнього середовища. Сюди відноситься також маскувальне спорядження.

Повсякденна та спеціальна форми одягу підлягають носінню під час виконання службових обов'язків, на заняттях, а також у позаслужбовий час. При цьому повсякденна форма одягу носить з орденськими стрічками і стрічками медалей на планках, нагрудними знаками. Поліцейські повинні носити однострій, що відповідає зразкам і описам, затвердженим у встановленому законодавством України порядку, у суворій відповідності із цими Правилами. Поліцейські зобов'язані бережно ставитися до отриманого однострою, вживати заходів для запобігання пошкодженню. Однострій має бути чистим, ретельно припасованим та застебнутим.

Парадно-вихідна форма одягу підлягає носінню з орденами, медалями та нагрудними знаками під час урочистих заходів. Поліцейським дозволяється носити парадно-вихідну форму одягу з

орденськими стрічками і стрічками медалей на планках та нагрудними знаками у вихідні дні й позаслужбовий час. У пам'ятні і скорботні дні, а також під час поховання дозволяється носіння (використання) парадно-вихідної форми одягу.

За сезоном носіння форма одягу поділяється на літню та зимову. Перехід на літню або зимову форму одягу визначається наказом Голови Національної поліції України або особи, яка виконує його обов'язки. При переході на літню або зимову форму одягу керівництво органів (підрозділів, установ, закладів) поліції проводить стройові огляди, на яких перевіряється зовнішній вигляд поліцейських¹.

Поліцейському забороняється:

1) носіння предметів однострою, державних нагород, відзнак та інших нагрудних знаків, не передбачених чинним законодавством України;

2) одночасне носіння предметів різних видів однострою та предметів однострою різних кольорів, крім випадків, передбачених цими Правилами;

3) носіння однострою разом із предметами цивільного одягу, крім випадків, передбачених цими Правилами;

4) носіння забруднених, вицвілих, невіпрасуваних, пошкоджених та зношених предметів однострою;

5) перебувати поза межами будівель без головного убору;

6) носіння предметів однострою без знаків розрізнення та планшетів для ідентифікації особи як поліцейського;

7) носіння сумок (рюкзаків, пакетів) та парасольок яскравих кольорів.

Відсутність можливості урізноманітнити свій зовнішній вигляд, обґрунтоване обов'язком носіння форми та дотриманням встановлених нормативно-правовими актами правил, відіграє лише позитивну роль. Носіння форми викликає у громадян серйозне ставлення до особи поліцейського та вчинюваних ним дій, поважне відношення до представника влади.

Відсутність форменого одягу, неакуратні речі або досить вільний вигляд одягу поліцейського відіграють прямо протилежну роль – відбувається порушення сприйняття поліцейського як суб'єкта владних повноважень, накладається образ звичайного громадянина, що, як правило, негативно впливає на виконання професійних функцій.

Звичайно, виключенням є виконання поліцейськими оперативних завдань, що потребують злиття з громадою, не передбачають розкриття

¹ Пендюра М. М., Старицька О. О. Знач. твір. С. 188.

особи поліцейського. Сучасним трендом, особливо після реформи МВС України 2014 року, стало носіння поліцейськими вусів та бороди, а також наявність на видимих місцях тіла татуювань.

Зважаючи на вимоги сьогодення, зазначені нами та інші особливості зовнішності не впливають на ставлення громадян до поліцейських та дозволені керівництвом Національної поліції України. Проте вимога до них залишається нормативно-визначеною – вони повинні мати охайний вигляд.

Етична поведінка є наступною складовою іміджу, які ми виділяємо. Варто зазначити, що врегулювання діяльності державних структур у демократичній правовій державі неможливе без затвердження етичних норм. Так, загальні засади етичної поведінки поліцейських в Україні визначені у Наказі МВС України «Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських» від 09.11.2016 № 1179.

Затвержені Правила є узагальненим зібранням професійно-етичних вимог щодо правил поведінки поліцейських та спрямовані на забезпечення служіння поліції суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку на засадах етики та загальнолюдських цінностей. Порухення визначених етичних норм може тягнути за собою різні види юридичної відповідальності у випадку наявності складу конкретного правопорушення. Водночас цікаво те, що в поліції відсутні технології оцінювання кадрів, на підставі яких можна було б визначити етичний рівень поліцейського.

Запровадження та розвиток високих стандартів етичної поведінки серед поліцейських – важливий елемент їх позитивного іміджу. Комунікативність, а точніше професійна комунікація поліцейського, так само є невід'ємною складовою іміджу поліцейського, адже лише через спілкування поліцейського з окремими громадянами або їх колективами можливе виконання професійних обов'язків ефективно.

Професійна комунікація поліцейського проявляється в наявності у нього здатності вступати в психологічний контакт з громадянами, формування довірливих відносин у зоні взаємодії, засновані на згоді та взаємному сприйнятті, забезпечення володіння навичками та вміннями спілкування та саморегуляції, а також сприятливими контакту властивостями особистості.

Комунікативність – це властивість особистості, її вроджена можливість вільно спілкуватися з людьми, але професійну комунікацію

можливо та потрібно розвивати кожному поліцейському, незалежно від його особистісних характеристик, шляхом відвідування тренінгів особистісного зростання, застосування комунікативних вправ та інших способів саморозвитку.

Професійна комунікативна культура є умовою та підставою для ефективної професійної діяльності, показником професійної компетентності та професійного самовдосконалення. Тобто, набуття професійних комунікативних знань, умінь та навичок є обов'язковим елементом формування позитивного іміджу поліцейського, адже безпосередньо в процесі ділового спілкування поліцейського та громадянина останній створює образ поліцейського.

Професіоналізм поліцейського, як елемент іміджу поліцейського, – це багатогранне явище, яке включає:

– відповідність професійної підготовки поліцейського (отримана професійна освіта, проходження курсів початкової підготовки, проходження курсів підвищення кваліфікації, проходження додаткових курсів з метою розвитку професійних знань, умінь та навичок) набутим компетенціям;

– наявність навичок застосування набутих професійних знань на практиці;

– наявність внутрішнього ставлення поліцейського до вчинюваних ним професійних дій, як до дій, вчинюваних в інтересах Національної поліції України, в інтересах держави в цілому.

У зв'язку з цим актуальним є питання підтримання професійного рівня поліцейського впродовж всього строку служби. Ми виділяємо декілька способів професійного розвитку поліцейських: формальний, тобто нормативно-визначений (курси підвищення кваліфікації, спеціалізація, службова підготовка, тощо) та неформальний, тобто нормативно не визначений, наприклад, обмін досвідом між поліцейськими (як у межах одного підрозділу, так і між підрозділами; як між поліцейськими, які займають рівнозначні посади, так і між начальником та підлеглим), відвідування курсів особистісного росту, саморозвиток, участь у різних державних програмах, акціях, тощо. Процес професійного розвитку має бути постійним та регулярним з метою відповідності вимогам сьогодення, що висуваються до поліцейських громадою.

Невід'ємною частиною сучасного світу є діджиталізація всіх форм суспільного життя. Особливо гостро стала наявною потреба тотальної діджиталізації в умовах запровадження карантинних заходів у 2020 році.

Застосування за можливістю електронних ресурсів відбувається в Національній поліції України шляхом впровадження мобільних додатків, вироблення механізмів оплати штрафів, подання звернень онлайн, удосконалення діяльності call-центрів поліції, та інше.

Саме тому сучасний поліцейський має вільно орієнтуватися в поліцейських мобільних додатках, бути обізнаним і вміти застосовувати їх у професійній діяльності. Оперативне вирішення поставлених завдань за допомогою електронних ресурсів та гаджетів позитивно впливає на ефективність діяльності Національної поліції, а відповідно і на її результат – позитивний імідж поліцейських. Формування позитивного стереотипу у ставленні до поліцейських, на наш погляд, може бути реалізовано за допомогою трьох основних напрямків: інформування, переконання та зміна поведінки. Конкретні кроки даних напрямків пропонуємо визначити та затвердити на нормативно-правовому рівні, а саме у Стратегії формування позитивного іміджу Національної поліції України 2021-2026, затвердженій наказом МВС України. У зв'язку з тим, що громадська думка є основним критерієм оцінки діяльності поліції, співробітники відділів зв'язків з громадськістю Національної поліції України розміщують достовірну інформацію про результати діяльності поліцейських в засобах масової інформації. Слід зазначити, що інформація про поліцію сьогодні відрізняється від тієї, що з'являлася в засобах масової інформації про міліцію, тому що поліція стає іншою. Відкрита інформаційна політика дозволяє інформувати професійно і об'єктивно. Це, безсумнівно, приведе до позитивного результату і сприятиме поліпшенню відносин між цим державним органом і суспільством, а також формуванню позитивного іміджу поліцейського. Слід зазначити, що істотна роль у формуванні позитивного іміджу поліції, безсумнівно, відноситься до якісного змісту тієї інформації, що надходить із зовнішнього і внутрішнього середовища поліції. Зрозуміло, в цьому випадку інформація надається через офіційні повідомлення, і вона зазвичай регулюється, але в кінці кінців поліція є особливим органом, і, відповідно, при поданні інформації громадськості неможливо дозволити використання чуток і брехні, оскільки це визначає рівень довіри до поліції і громадському думку про діяльність співробітників структурних підрозділів.

Переконання, як напрям формування позитивного іміджу Національної поліції України, проявляється в діях поліцейських, під час спілкування з громадянами, проведення роз'яснювальних бесід, виступів у засобах інформації. Під час переконання слід надати громаді упевненість у

надійності самого органу Національної поліції та кожного поліцейського, їх компетентності та прогресивності. Крім того, має бути зроблено акцент на соціальній значимості даного правоохоронного органу. І, звісно, формування позитивного іміджу поліцейського неможливе без зміни свідомості та поведінки самих поліцейських. Досягнення такого результату можливе через якісний відбір кадрів під час прийому на службу та подальший їх моніторинг. Запровадження чіткої корпоративної етики, що вже відбулося, та подальший жорсткий контроль дотримання нормативно-визначених стандартів поведінки поліцейських. Також, як засіб зміни поведінки поліцейських, вважаємо створення належним умов роботи поліцейських, а також проведення регулярних консультацій з психологами всіх поліцейських впродовж служби.

Підсумовуючи вищезазначене можна зробити висновок про те, що імідж поліцейського – це комплексне динамічне явище, що потребує постійного удосконалення. Дане поняття являє собою внутрішнє уявлення громадян про поліцейських та їх ставлення до них. Постійне удосконалення механізмів формування позитивного іміджу поліцейського необхідне для підвищення соціального довіри, що може знизити рівень невизначеності у відносинах між громадянами держави і поліцейськими.

Невід'ємною частиною естетичної культури юриста є розуміння, сприйняття і відповідне використання державної символіки, професійної емблематики, атрибутики.

Символ (від *грец.* – знак, прикмета, ознака) – умовний, штучний знак, що представляє собою відмітну прикмету, художній образ, видиме. У широкому розумінні символ – це образ, узятий в аспекті своєї знаковості. Але це і знак, наділений всією органічністю і багатозначністю образу. Предметний образ і глибинний зміст виступають у структурі символу як два полюси, невіддільні один від одного. Зміст розуміється через образ символу і не існує окремо від образу. Сама структура символу спрямована на те, щоб дати через кожне окреме явище цілісний образ світу. Зміст розкривається в динаміці сприйняття: він не даний, а заданий і розрахований на активну внутрішню роботу сприйманого. Наприклад, хрест, зірка.

Формування системи загальноприйнятих у кожній державі символів уможливорює різноманітну комунікативна взаємодія суб'єктів. Символи перетворюють взаємодію в діалог, учасники якого здатні розуміти один одного. Мова спілкування – у його семіотичному, а не лінгвістичному

змісті – виступає свого роду кодом, що містить визначені змісти, досить адекватно й однозначно сприймані суб'єктами й об'єктами впливу.

Символи поділяються на три групи:

1) символи, що закріплені в офіційних джерелах права та охоронювані державою (правові (юридичні) символи. Сутність державних символів виражається через їх функції, під якими слід розуміти основні напрями їхньої дії, що розкривають соціальну сутність і призначення цих символів, а також основні шляхи впливу останніх на суспільну свідомість. До функцій державних символів відносять наступні: політичну, дипломатичну, ідеологічну, соціальну тощо.

2) символи, що використовуються в праві, але не отримали юридичного закріплення. Загальним символом, що прийняла юридична громадськість усього світу, можна вважати богиню правосуддя – Феміду. Її атрибути – ваги, меч – стали складовою частиною багатьох юридичних емблем.

3) символи, які згадуються в законодавстві, не набуваючи при цьому правового характеру (їх заборонено використовувати чинним законодавством).

Правові символи є специфічною формою вираження правових норм, що є ефективним засобом комунікації. Правові символи сприяють зняттю інформаційного перенавантаження.

Юридична символіка є цілісною сукупністю усіх символів (юридичних, правових та державних), що є знаковими кодифікованими регуляторами відносин конкретного суспільства, інтегровані в його правову систему (наприклад, дорожні знаки).

В юридичній практиці широко використовуються емблеми. Геральдичний знак – емблема Міністерства внутрішніх справ України (далі – емблема МВС України) являє собою восьмикутну зірку з білого металу у вигляді 48 розбіжних променів. У центрі зірки вміщено зображення малого Державного Герба України. Відтворення зображення емблеми МВС України допускається у пропорціях, що відповідають меті їх застосування. Емблема МВС України може бути виконана в однокольоровому варіанті.

Таким чином, відповідність манер, зовнішнього вигляду, промови, жестів, міміки, пози, постаті, тону поліцейського в конкретній специфіці спілкування відіграють найважливішу роль у практичній діяльності, вони є основою службового етикету поліцейського.

Отже, формами прояву естетичної культури юриста є елементи зовнішньої сторони його естетичної культури (манери поведінки, зовнішній вигляд, правові символи та ін.), що обумовлені внутрішнім, моральним змістом і естетичним смаком юриста як особи і мають на неї зворотний вплив.

Внутрішня культура юриста виявляється в таких основних її зовнішніх формах: манерах поведінки; культурі промови; культурі зовнішнього вигляду; культурі організації робочого місця; культурі підготовки юридичних документів.

Імідж (позитивний образ) сучасного поліцейського включає п'ять основних складових: зовнішній вигляд, етична поведінка, професійна комунікація, професіоналізм поліцейського, переконання.

Контрольні питання за розділом

1. Хто є основоположником естетики як науки?
2. Надайте визначення естетичної культури поліцейського.
3. Розкрийте зміст принципів естетичної культури поліцейського.
4. Визначте структуру естетичної культури поліцейського.
5. Охарактеризуйте функції естетичної культури поліцейського.
6. Вкажіть елементи ділового стилю одягу (дрес-коду) поліцейського.

Розділ 5. ПСИХОЛОГІЧНА ТА КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ПОЛІЦЕЙСЬКОГО. ЕФЕКТИВНА КОМУНІКАЦІЯ

5.1. Психологічна культура поліцейського: поняття, структура, види та рівні.

5.2. Психічні властивості особи (темперамент, здатності, характер, спрямованість).

5.3. Психіка поліцейського та її склад (інтелект, почуття (емоції), воля).

5.4. Комунікативна культура поліцейського: загальна характеристика.

5.5. Конфлікти в діяльності поліції: поняття, види та способи їх вирішення

Основні поняття, терміни та категорії, що підлягають засвоєнню: психологічна культура поліцейського, темперамент, здатності, характер, спрямованість, психіка поліцейського, інтелект, почуття (емоції), воля, комунікативна культура поліцейського, ефективна комунікація, конфлікти в діяльності поліції.

5.1. Психологічна культура поліцейського: поняття, структура, види та рівні

В умовах ХХІ століття як ніколи особливої актуальності набуває питання формування духовності в процесі професійної підготовки майбутніх працівників Національної поліції України. Це обумовлено нагальною необхідністю підготовки правоохоронців, які мають відповідати як вітчизняним, так і міжнародним освітнім стандартам. Передбачена Законом України «Про Національну поліцію» переорієнтація цього правоохоронного органу на перехід від каральних до сервісних функцій потребує розвитку у поліцейських нових професійно важливих рис і складових психологічної готовності здійснення такої службової діяльності.

Психіка – це функція головного мозку, його здатність відображати об'єктивну дійсність; це конкретний прояв цієї здатності у кого-небудь¹; душевна організація людини, сукупність її душевних переживань, станів свідомості, сил, схильностей, звичок і здібностей. Психічні процеси, властивості та стани особи (як-то, відчуття, сприймання, згадування, уявлення, запам'ятовування, мислення, почуття, прагнення та ін.) є предметом дослідження науки психології. Вищезазначені процеси у кожній професії мають свої особливості, що спричиняє поділ психології на відповідні види (юридична, управлінська, медична, педагогічна психологія тощо). Тобто, предметом психологічного вивчення є професійна діяльність.

Так, поліцейський, у процесі формування правомірної поведінки людини, реалізує державну політику у сферах забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку (ст. 1)². При цьому працівник Національної поліції обов'язково має враховувати те, які психологічні чинники впливають на людину у правовому полі. Тобто, поліцейський повинен постійно перебувати у психологічній готовності діяти лише на підставі та у межах законодавства і етичних правил. С. Сливка справедливо наголошує, що незнання законів психології призводить до того, що результат досягається будь-яким способом; при цьому нехтуються психологічні основи творчості. Зневажаються загальнолюдські цінності та об'єктивні закони розвитку суспільства³.

Суттєва роль у юридичній, правоохоронній діяльності відводиться психологічній культурі: щоб забезпечити ефективність впливу на правопорушників, сприяти створенню умов для якомога повнішого розкриття схильностей людини, охоронцям правопорядку важливо знати психологічну структуру, закономірності мислення, пам'яті, методи формування волі та рис особистості⁴.

Недостатньо того, що сам поліцейський має високі особисті душевні якості (ввічливість, чесність, доброзичливість, чемність і т. д.) – він повинен бути готовим та здійснювати ефективний психологічний

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь, 2002. С. 1001.

² Про затвердження Положення про Національну поліцію : постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 877. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-%D0%BF#Text>.

³ Сливка С. С. Зазнач. твір. С.194.

⁴ Біленчук П. Д., Сливка С. С. Правова деонтологія ; за ред. акад. П. Д. Біленчука. Київ, 1999. С. 94

вплив на громадян, що позитивно, результативно відобразиться на його правоохоронній діяльності. Саме такий професійно фаховий поліцейський буде зацікавленим у результатах своєї діяльності: вмітиме долати всілякі психологічні бар'єри, знімати напруженість, вміло застосовуватиме владні повноваження та ін.

Розпочнемо з термінології. Так, поняття «культура» (від лат. culture – обробіток, обробляти) означає сукупність матеріальних і духовних цінностей, що вироблені народом та людством в цілому протягом їх історії. Як правило, під терміном «культура» розуміють рівень освіченості і виховання людини, рівень її інтелектуальної діяльності; за допомогою цього поняття досить часто характеризують стан розвитку суспільства, держави, соціальної групи чи окремої особи.

Н. Мачинська та В. Лагутін, досліджуючи психологічну культуру викладача, визначають її як внутрішню культуру людини (певну якість внутрішнього психічного життя людини як суб'єкта, особистості і індивідуальності). Вчені відзначають, що психологічна культура є ядром загальної культури людини, її внутрішнім планом і контуром; психологічна культура – це психологічна освіченість людини у поєднанні з готовністю і умінням використовувати її в повсякденному житті з метою самопізнання, підвищення ефективності спілкування і самовдосконалення¹.

Зміст психологічної культури поліцейського полягає у тому, що йому повинні бути притаманні такі психологічні категорії, як мотивація, спонукання, бажання, воля, захоплення, наснага, натхнення та ін. Саме вони характеризують психологію діяльності працівника Національної поліції. При цьому важлива роль відводиться спеціальній службовій підготовці та науковій організації професійних дій: з психологічного погляду це означає, що поліцейський має вміти знімати напруженість, долати всілякі психологічні бар'єри, здійснювати професійну діяльність на основі сформованих позитивних емоцій, правильно застосовувати свої владні повноваження. Саме такі вміння та емоції сприяють високому службовому потенціалу, підвищеній працездатності, появі наснаги, спостережливості, саморегульованості, активізації пізнавальних процесів у службовій діяльності. Поліцейський, формуючи правомірну поведінку особи, обов'язково повинен враховувати те, як психологічні чинники впливають на людину у правовому полі; працівник має постійно перебувати у психологічній готовності діяти в рамках закону й етики.

¹ Мачинська Н. І., Лагутін В. Б. Психологічна культура як складник професіоналізму викладача. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. №2. С. 229-241.

Незнання законів психології, нехтування основами психологічних знань призводять до зневажання прав і свобод людини, загальнолюдських цінностей та об'єктивних законів розвитку суспільства.

О. Бандурка та О. Скакун, досліджуючи феномен психологічної культури юриста, вважають, що її зміст включає:

1) психологічну самосвідомість (розум, інтелект, пам'ять, мислення та ін.);

2) психологічні відносини (психологічну взаємодію, психологічний конфлікт, психологічний вплив, психологічну несумісність тощо);

3) психологічну поведінку (психологічну установку, психологічну реакцію, психологічні наслідки (потрясіння, стрес, афект та ін.), психологічні санкції¹.

Виокремлюючи зміст психологічної культури, правники вирізняють і її структуру (як зміст, так і структура психологічної культури юриста повністю співпадають із змістом та структурою психологічної культури поліцейського), що має відповідно таку будову:

1) знання психологічного складу працівника Національної поліції України, осягнення психолого-правової сутності фундаментальних правових категорій;

2) впевненість в необхідності психологічних знань для високопрофесійної службової діяльності;

3) вміння користуватись психодіагностикою в процесі спілкування з людиною, групою осіб, населенням; розкривати психічні стани різних осіб в залежності від конкретних ситуацій, що виникають у професійній діяльності; відчувати характер поведінки людини (підозрюваного, затриманого, обвинуваченого, свідка і т.д.); психологічно коректно поводити себе під час виконання службових обов'язків.

П. Біленчук та С. Сливка акцентують увагу на таких компонентах психологічної культури юриста:

- інтелектуальна культура;
- емоційна культура;
- внутрішня культура;
- окремі аспекти педагогічної культури.

Саме ці види культур, на думку вчених, і визначають в основному психологічну культуру особи юриста, зокрема, і поліцейського включно².

¹ Бандурка О. М., Скакун О. Ф. Юридична деонтологія : підруч. Харків, 2002. С. 116.

² Біленчук П. Д., Сливка С. С. Знач. твір. С. 95.

Перша складова – інтелектуальна культура (інтелект – розумові здібності людини, наявність живого розуму, гнучкість її мислення, конкретний та життєвий досвід, рівень освіти, загальної ерудиції та знань, пам'ять людини, її уважність, наявність цікавості й інтересу до життя).

Коли запитують, чи має людина розум, то мають на увазі рівень інтелекту – розум дається особі від народження, а інтелект здебільшого є результатом соціалізації. Як розум, так і інтелект мають велике значення для поліцейського: він має користуватися своїми розумовими задатками, інтелектом, тобто мати свою інтелектуальну культуру (не самовихвалитись, надмірно вірити у свій розум, не бути самовпевненим, бо такі риси навпаки свідчать про низький рівень інтелектуальної культури).

Інтелектуальна культура, як зазначають науковці, це ступінь накопичення особою певної суми загальноосвітніх і професійних знань, а також культура та широта мислення, загальна ерудиція.

Критерієм такої культури юриста, включно і поліцейського, наголошують П. Біленчук та С. Сливка, мають бути результати його роботи, громадська думка про наслідки такої діяльності.

Інтелектуальна культура працівника Національної поліції виявляється у процесі його творчої діяльності, у нестандартних ситуаціях. Особливо яскраво це проявляється на прикладі осіб, які перебувають на керівних посадах. В народі говорять: хочеш узнати, чи розумна людина – дай їй владу; чим вищу посаду обіймає поліцейський, тим легше виявити рівень його інтелектуальної культури.

Одним із важливих завдань працівника Національної поліції є і залишається не тільки піклування про свій розумовий розвиток, але й постійна увага та турбота про інтелектуальний розвиток української нації.

Емоційна культура поліцейського, як складова психологічної культури, проявляється в емоціогенній ситуації. Наприклад, це можуть бути факти, явища, події, що зачіпають його душевні інтереси, і результатом цього є певні почуття, душевні переживання, хвилювання, тривога та ін. При цьому працівник ніби «виходить» із свого звичного стану спокою, його організм починає працювати не в звичному ритмі, напружено.

З моменту народження емоції дитини мають вроджений характер, а із життєвим досвідом їх характер стає набутим. Це стосується і поліцейських, особливо їх професійного характеру емоцій, що сприяють

виробленню правового почуття (правове почуття – це наслідок комплексу емоційного сприйняття правових явищ)¹.

Емоційна культура, як вважають П. Біленчук та С. Сливка, це внутрішня дисциплінованість і зібраність. У працівника Національної поліції вона починає проявлятися з моменту прийняття ним правового рішення.

З емоційною культурою, силою волі тісно пов'язане і самовиховання (поліцейський має сам коригувати недоліки своєї особистості, дякуючи своїй силі волі долати негативні прояви, має бути стриманим, уміти володіти собою, контролювати себе) . Саме ці елементи емоційної культури і покликана розвивати психологічна культура працівника Національної поліції.

Наступним складовим елементом психологічної культури поліцейського є внутрішня культура (його психологічні та моральні якості). До таких якостей відносяться:

- здатність працівника на благородні вчинки;
- мати щире бажання допомогти іншій особі;
- уміння розуміти людей;
- переживати не тільки за свої невдалі дії, але й за дії інших;
- уміння не ображатися, вибачати інших.

Ознаками високої внутрішньої культури як юриста, так і поліцейського є вміння не розголошувати службових та особистих таємниць, а також емоційність, інтуїція, вдумливість, поміркованість, толерантність та доброзичливість. Внутрішня культура – це наслідок генетичної спадковості, душа людини, яка розвивається у процесі соціалізації, залежить і збагачується від духовної культури².

Важливою складовою психологічної культури працівника Національної поліції є елементи педагогічної культури. Поліцейський повинен володіти знаннями психології й деяким методами педагогіки. Слід погодитись, що як юрист, так і поліцейський прямо чи опосередковано систематично здійснюють правове виховання не тільки молоді, але й населення в цілому; вони є вихователями громадян у правовому полі. Для цього вони мають володіти елементарними педагогічними навиками (вирізняти найсуттєвіші моменти поведінки людини, якісні зміни у її характері, інтуїтивно відчувати схильність особи до скоєння правопорушень та ін.).

Педагогічна спостережливність необхідна працівнику Національної поліції України для того, щоб цілеспрямовано вплинути на людину,

¹ Там само. С. 98.

² Там само. С. 99.

допомогти їй удосконалитись, перебороти внутрішні протиріччя, скоригувати свою поведінку.

Педагогічна завбачливість поліцейського базується на знаннях різних типів характерів особи, на розумінні неповторності особливостей людей. Така завбачливість допомагає передбачити вчинки конкретної особи у тій чи іншій ситуації; бачити перспективи у регулюванні праввідносин; знаходити найбільш перспективні шляхи вирішення проблем.

П. Біленчук та С. Сливка вважають, що юрист має володіти педагогічною майстерністю, а саме, ввічливістю, безпомилковим орієнтуванням, особливим тактом, здатністю до експерименту. Для обрання тактики взаємин, при роботі з людьми слід враховувати вік особи, її інтелектуальний рівень, тип нервової системи, смаки, уподобання та ін. При цьому важливо не хизуватися своєю владою, не демонструвати свою зверхність, дорожити довір'ям.

Особливо необхідна педагогічна культура у роботі з неповнолітніми (поліцейський має вміти контактувати з молоддю, бути обізнаним з їх проблемами тощо).

Отже, педагогічна культура поліцейського – це рівень володіння необхідними педагогічними навичками (спостережливістю, завбачливістю), а також вияв такту, доброзичливості, ввічливості у взаєминах з метою здійснення правового виховання населення. Тобто, для здійснення такого виховання поліцейському повинні бути притаманні кращі як зовнішні, так і внутрішні риси педагога.

Тобто, сутність професіоналізму працівника Національної поліції полягає у глибокому засвоєнні інтелектуальних, вольових і емоційних якостей, які генетично обумовлені і надані людині природою. Психологічна культура поліцейського передбачає насамперед розвиток високих особистих душевних якостей: для забезпечення рівноваги між внутрішніми і зовнішніми психічними процесами необхідно постійно вдосконалювати свої знання із психології; мати не тільки високі душевні якості, але й повсякчас уміло втілювати їх у свою службову діяльність (тобто, здійснювати ефективний психологічний вплив на громадян).

Отже, психологічна культура поліцейського – це рівень його володіння психологічними знаннями, навичками, прийомами (включно аутотренінгу, саморегуляції), розвиток власної волі та професійно-психологічних якостей з метою ефективного розв'язання життєвих ситуацій, що виникають у суспільстві.

Звідси професійна компетенція працівника Національної поліції значною мірою визначається його особистим потенціалом, системою

психологічних чинників, що об'єднуються загальним поняттям «психологічна культура». Слідчий, оперуповноважений, дільничний інспектор чи патрульний поліцейський повинні бути озброєні психологічними знаннями, що дозволять правильно зорієнтуватись у складних чи заплутаних правовідносинах, вміти зняти напругу, подолати психологічні бар'єри у спілкуванні зі злочинцем чи потерпілим, свідком; правильно оцінити ситуацію, психологічно чітко та правильно застосовувати свої владні повноваження.

Психологічна культура працівника Національної поліції не абстрактне явище, вона поділяється на види.

I. Залежно від виду діяльності виокремлюють культуру працівника кримінальної поліції, патрульного поліцейського, працівника органу досудового розслідування, працівника поліції охорони, поліцейського підрозділу поліції особливого призначення.

Всі ці різновиди культури поліцейських з огляду на специфіку діяльності (покладених повноважень) мають свої особливості. Водночас, у таких різновидів культури працівників Національної поліції України є і багато спільного (всім їм необхідно вміти встановити психологічний контакт з особою, групою людей; викликати у них симпатію і довіру; впливати на них через їх почуття, розум і волю, бути впевненим у необхідності такого професійного впливу та при цьому не зловживати ніякими прийомами і методами).

II. За рівнями діяльності поліцейського психологічна культура поділяється на:

– психологічну культуру посадової особи Національної поліції (керівника відділення, відділу, управління), що володіє владними повноваженнями. При цьому посадова особи має знати як власні психічні можливості, так і такі ж можливості своїх підлеглих;

– психологічна культура поліцейського, що розкривається у спілкуванні із особами, які зацікавлені у вирішенні життєвої ситуації (заявником, підозрілим, обвинувачуваним, ув'язненим, підсудним). Працівник Національної поліції повинен розуміти психічний склад цих учасників з метою створення оптимального режиму для вирішення ситуації, прийняття правильного рішення;

– психологічна культура поліцейського, що розкривається при спілкуванні з особами, які мають відношення до ситуації, що склалася (іншими співробітниками Національної поліції України, свідками, адвокатом тощо).

III. За темпераментом особистості працівника Національної поліції України (відповідно до типів нервових систем) психологічна культура

поліцейського поділяється на – психологічну культуру поліцейського-сангвініка, поліцейського-холерика, поліцейського-флегматика і поліцейського-меланхоліка.

IV. Стосовно роботи з людьми психологічна культура працівника національної поліції виявляється на двох рівнях:

1) експектації (оцінка здатностей поліцейського, що він виявляє у певній ситуації). На цьому рівні можна визначити соціальну роль працівника Національної поліції, його професійні можливості, вміння передбачати алгоритм наступних дій. Психологічна культура на рівні експектації дозволяє зробити висновок про судження та вчинки поліцейського;

2) емпатії (здатність працівника Нацполіції розуміти інших людей, їх внутрішній стан, переживання, хвилювання тощо). На цьому рівні виявляється вміння поліцейського розкрити приховані (особливо злочинні) наміри особи, відчувати їх щирість чи нещирість у взаємостосунках, тобто, цей рівень психологічної культури повинен допомогти пристосуватися до співбесідника з метою ефективного психологічного впливу на нього¹.

Отже, психологічна культура поліцейського відіграє важливу роль у його діяльності. У розумінні сутності професіоналізму працівника Національної поліції основним об'єктом повинно виступати глибоке засвоєння інтелектуальних, волевих і емоційних якостей, які генетично обумовлені і надані людині природою.

У зв'язку з цим слід акцентувати увагу на двох сутнісних аспектах:

1) ефективна діяльність поліцейського залежить від чіткості його уяви про психічні особливості роботи та від особистих психічних якостей. Таке розуміння психічних явищ дозволяє працівнику Національної поліції правильно оцінити свої сильні та слабкі особисті якості, визначити індивідуальні особливості, а також правильно і усвідомлено спрямувати свої зусилля на розвиток позитивних і викорінення негативних якостей;

2) уміння вивчати власні психічні якості є умовою для вивчення психічної побудови інших осіб.

¹ Сливка С. С. Знач. твір. С. 198.

5.2. Психічні властивості особи (темперамент, здатності, характер, спрямованість)

Для розуміння психічних властивостей людини необхідно надати загальну характеристику особи.

Вчені зазначають, що особа – це людина як носій сукупності психічних якостей і властивостей, що формуються в соціально значимих для неї видах діяльності та поведінки; це соціально-психологічний образ людини.

Поряд із терміном «особа» вживаються такі слова, як індивід, індивідуальність, людина, громадянин. Однак це не слова-синоніми.

Індивід – це окремий представник людського роду. Він стає людиною у конкретних соціальних умовах завдяки соціалізації у процесі своєї діяльності, а саме у ході освоєння досвіду попередніх поколінь (системи суспільних відносин, духовної і матеріальної культури, знань, звичаїв, традицій та ін.).

Термін «особа» означає соціальну якість людини; це індивід, що включений у суспільні відносини, а його активність знаходить своє висвітлення у його життєвій позиції (особа є учасником соціальної діяльності). Особі, як людині, притаманні такі риси:

1) у суспільстві має автономне положення (статус), особисту індивідуальність (автономію) та відповідно наділена комплексом прав, свобод і обов'язків;

2) усвідомлює своє положення і місце у суспільстві;

3) знаходиться у постійному розвитку, самовдосконалюється і само реалізується, має високе почуття справедливості, честі, гідності, совісті;

4) рішуча і наполеглива у досягненні об'єктивно значимих цілей, спроможна корегувати свою поведінку (джерелом удач і невдач вважає не зовнішні обставини, а себе; у складних умовах може взяти відповідальність на себе і піти на виправданий ризик; володіє почуттям самоповаги та здатна подивитися на себе з боку);

5) ядро такої особи знаходиться у тісному зв'язку з її вищою психічною якістю – духовністю, внутрішньою прихильністю до морального обов'язку, відданості людським цінностям¹.

Індивідуальність – це система уроджених (природних) та набутих (соціальних) властивостей людини, що характеризують її як своєрідну, неповторну особу, що сформувалася; це неповторна єдність таких

¹ Бандурка О. М., Скакун О. Ф. Знач. твір. С. 336.

психічних особливостей людини, як характер, спрямованість, темперамент.

Вітчизняні дослідники вказують, що поняття «людина» має більш широкий зміст, ніж поняття «особа» – воно включає в себе і поняття індивід, і поняття особи, тобто, людина це і біологічна особа і соціально-організована діяльнісна істота.

Громадянин – це особа, що має тісний політико-правовий зв'язок із відповідною державою, що обумовлений взаємними правами і обов'язками.

Формування ж особи поліцейського як фахівця, професіонала являє собою складний процес перетворення чинних вимог законодавства, відомчих настанов та моральних, психологічних, естетичних норм у особисті якості, переконання, звички, навички, вміння.

При з'ясуванні системи психічних властивостей особи (поліцейського) важливо акцентувати увагу на її структурі, що включає в себе:

- 1) темперамент (динамічність, тонус, врівноваженість психічної діяльності);
- 2) здатності (психічні можливості особи);
- 3) спрямованість (синтез потреб, інтересів, установок, поглядів, ідей, що одночасно є й мотивами діяльності);
- 4) характер (результат спрямованості особи).

Всі вищевказані структурні елементи системи психічних властивостей поліцейського є взаємозв'язаними та взаємообумовленими.

Темперамент, як зазначають О. Бандурка та О. Скакун – це сукупність типологічних особливостей людини, що проявляється у динаміці, тонусі, ступені врівноваженості її психічної діяльності.

Для психологічної культури працівника поліції сангвінічного темпераменту, поряд із значною швидкістю, рухливістю, активністю, одночасно характерна й урівноваженість, збалансованість та планомірність (тобто, процеси збудження і гальмування легко змінюють одне одного). Поліцейський з таким типом темпераменту швидко вступає у контакт (легко знайомиться), не розгублюється у новій обстановці, вміє переключати увагу та оперативно вирішувати питання; швидко і правильно реалізує правові норми, не створює конфліктних ситуацій; вміло орієнтується у ситуації, що склалася, активно виконує поставлені завдання.

Вчені при дослідженні психологічної культури поліцейського-холерика (як і юриста-холерик) вказують, що вона потребує постійного вдосконалення та конкретних меж. Дослідники виокремлюють

особливості такого психологічного типу: їм притаманна неврівноваженість, гарячкуватість, дратівливість, збудженість та непередбачуваність. Як і сангвінік, холерик має міцну нервову систему: може і здатен виконувати завдання підвищеної складності, працювати у неординарній обстановці і т. ін. Водночас холерик потребує постійного контролю (вимогливого і безальтернативного); поліцейський з такою психологічною культурою зопалу може прийняти неправомірне рішення, хоча завжди уміє вийти зі складної ситуації; у спілкуванні – як швидко загорається, так швидко і згасає та заспокоюється; ненадовго ображається, швидко забуває неприємності.

Стосовно поліцейського-флегматика (слово флегматик означає сильний, спокійний), то його психологічна культура є стабільною. Учені вказують, що особа, котра належить до вказаного психологічного типу, як правило, є урівноваженою, спокійною, витриманою у складних ситуаціях, її емоції слабо виражені. Зазвичай такий працівник правильно розраховує свої сили; він хоча й не швидко переключається на інші види робіт, але розпочату справу доводить до завершення. Він повільно, але надовго оволодіває правовими знаннями і правовою культурою; обране з багатьох варіантів рішення вважає зваженим, вірить у правоту власної думки; не поспішає висловити свою позицію чи надати пропозиції. Як правило, флегматика важко вивести із рівноваги, він є надійним працівником Національної поліції.

Психологічна культура поліцейського-меланхоліка характеризується неврівноваженістю, слабкістю, інертністю типу нервової системи. Учений С. Сливка зазначає, що з такими особами (так само як і з холериками) поліцейським-керівникам працювати не просто. Складність роботи із ними полягає у тому, що вони є вразливими, емоційними, чутливі до критики та оцінки власної діяльності, легко впадають у відчай, часто відчують себе безпорадними. Зауваження та пропозиції меланхоліки сприймають насторожено та неадекватно. З огляду на це вони потребують особливого підходу, тактовності. Їм притаманні тонкі внутрішні переконання, а їхнє юридичне рішення може бути прийняти під впливом емоцій та бути незрозумілим як для колег, так і особам стосовно яких воно прийнято.

Поряд із темпераментом, при характеристиці психічних властивостей особи окрему увагу необхідно приділити і здатностям поліцейського.

Дослідники О. Бандурка та О. Скакун здатність визначають як сукупність вроджених і набутих властивостей регуляції, що визначають фізичні і психічні можливості людини у певній діяльності; це міра

відповідних властивостей особи вимогам конкретної діяльності. Здатності не тільки проявляються, але й формуються в процесі діяльності особи.

Науковці вказують, що здатності визначають можливості людини до навчання, оволодіння вміннями і навичками. Передумовами формування здатностей (спроможностей) є працьовитість, наполегливість, працездатність. Здатності тісно пов'язані з характером особи.

Характер людини – це сукупність індивідуально-своєрідних суттєвих властивостей особи, способи реагування на життєві обставини, що проявляються в її поведінці, вчинках, діяльності, ставленні до інших людей.

Характер є загальною якістю особи, сукупністю найбільш суттєвих рис особи, від яких залежить процес протікання діяльності та поведінки особи у різних життєвих ситуаціях; це «каркас» особи.

Учені наголошують, що людина, яка має сильний характер, діє очікувано, планомірно, передбачувано. І навпаки, «безхарактерна» особа легко піддається впливу з боку інших людей, її дії часто залежать від ситуації, що склалася.

Поліцейський має приділяти належну увагу тим рисам характеру, які необхідні для його службової діяльності. Працівник повинен постійно та системно виховувати у себе волюві, емоційні та інтелектуальні риси характеру. Під рисами характеру зазвичай розуміють такі психічні властивості людини, які визначають її поведінку в типових обставинах.

Аналізуючи волюві риси характеру вчені вказують, що вони являють собою усвідомлену організацію та саморегуляцію людиною власної діяльності та поведінки, котрі спрямовані на подолання труднощів задля досягнення поставленої мети із застосуванням волювих якостей, до яких відносять такі із них, як:

- рішучість (вміння приймати та втілювати в життя швидкі та обґрунтовані рішення);
- упевненість (очікування запланованого результату, що базується на глибокій продуманості);
- сміливість – незважаючи на небезпеку, уміння перемогти страх та йти на виправданий ризик задля досягнення поставленої мети;
- настирність – уміння людини мобілізувати свої можливості на довготривалому подоланні труднощів та перешкод;
- цілеспрямованість – уміння особи підкоряти свої дії поставленим цілям

– ініціативність – уміння працювати творчо, діяти за своїм переконанням.

Під емоційними рисами характеру розуміють стійкі індивідуально-типологічні особливості спонтанної поведінки людини. Основними проявами емоційності вважають емоційну збудженість, емоційна чутливість, емоційну реактивність, нейротизм (занепокоєння, збудливість, тривога і невпевненість)¹.

Інтелектуальні риси характеру – це стійкі індивідуально-типологічні особливості розумових здібностей людини (здатність особи до активного прояву розуму в процесі діяльності, гнучкість і глибина інтелекту, здатність до творчого осмислення наявного досвіду, спроможність ставити та вирішувати завдання й ін.).

Важливе значення при характеристиці психічних властивостей поліцейського має і спрямованість, без якої діяльність працівника Національної поліції є неможливою. Спрямованість особистості – це сукупність потреб, бажань, переконань, інтересів, мотивів людини, її ідеалів і ціннісних орієнтацій².

О. Бандурка визначає спрямованість особи як систему орієнтацій та основу мотиваційного стану. Спрямованість визначає психічні мотиви діяльності (мотиваційні психічні чинники). Правник мотиваційні психічні чинники діяльності (мотиви або мотивація) визначає у такий спосіб: «це система спонукань особи, яка обумовлена її потребами, що викликають активну спрямованість на досягнення мети. Мотиваційні психічні чинники впливають на професійну діяльність особи юриста та обумовлюють її»³.

Крім цього учений виокремлює два рівні мотиваційних психічних процесів: а) чинники активно-динамічного порядку та б) чинники стабільного порядку.

О. Кревська мотиваційні чинники професійної самоефективності особистості поділяє також на дві складові: а) внутрішні стандарти (успішність особистості); б) зовнішні стандарти (успішність діяльності)⁴.

Вважаємо, що найбільш доцільним є поділ мотиваційних психічних чинників на:

1) активно-динамічного характеру, до яких відносяться ціль (мета), потреба, інтерес, мотив;

¹ Лазуренко О. О. Емоційність як особливий психологічний феномен і предмет сучасних досліджень. URL : <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v6/i9/25.pdf>.

² *Спрямованість особистості*. URL : <http://vasyscheve-mnkv.edu.kh.ua>.

³ Бандурка О. М., Скакун О. Ф. Знач. твір. С. 133-134.

⁴ Кревська О. О. Мотиваційні чинники професійної самоефективності особистості : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Луцьк, 2018. С. 72.

2) чинники статичного (стабільного) порядку – установка, впевненість, віра, навик, звичка, совість.

Розглянемо мотиваційні психічні чинники активно-динамічного характеру.

Ціль (мета) – це усвідомлений образ уявного результату, на досягнення якого спрямована діяльність особи. Для того, щоб досягти поставленої цілі необхідно:

- усвідомлено визначати таку мету, яка відповідає твоїм силам, є досяжною;
- для її досягнення необхідно розумно використовувати оточення (колектив, соціальне середовище).

Людина існує, формується та проявляється як особистість саме через діяльність, що спрямована на досягнення усвідомлено поставлених цілей, які виникають в результаті появи у неї визначених потреб.

Потреба – психічна риса людини, яка викликана необхідністю для неї об'єктів, що потрібні для її існування і розвитку; це необхідність, нужда, якість задоволення, котре необхідне людині в процесі її життєдіяльності (професійної діяльності). Як ціль, так і потреби є джерелом активності людини; вони обумовлюються соціальним середовищем, рівнем культури та традицій, смаками та уподобаннями особи. Їх поділяють на матеріальні (вода, їжа, житло, одяг) та духовні (книги, витвори мистецтва та ін.). Потреби лежать в основі усієї психічної діяльності людини, її розуму, волі, почуттів тощо.

Важливе місце серед мотиваційних психічних чинників активно-динамічного характеру займає **інтерес** – це такі риси психіки, що пов'язані із здібністю вибирати предмети і явища в результаті розуміння їх значення та емоційних переживань відповідних ситуацій; це вибіркоче ставлення до явищ і предметів. Інтерес істотно впливає на психічні процеси, він активізує їх. Поліцейський, який має відповідний рівень психологічної культури, за допомогою визначення кола інтересів підозрюваного, правопорушника чи інших осіб може надати їм характеристику і у випадку, коли працівник Національної поліції виявляє вузькість кола інтересів таких громадян, то це нерідко свідчить про їх нестійкість та схильність до скоєння правопорушень.

До мотиваційних психічних чинників активно-динамічного характеру відноситься і мотив.

Мотив – це психічна риса характеру, що виконує функцію спонукання (схилення) людини до виконання визначеної дії чи поступку для задоволення існуючої потреби.

Це те, що зумовлює прагнення людини до визначеної (обраної), а не до будь-якої іншої мети Генетичне первинною основою мотивації є її: 1) первинні і вторинні потреби (в їжі, одязі, знаннях). Через задоволення чи незадоволення потреб виникають певні 2) почуття, емоції. Вони теж спонукають до дій і вчинків. Але не самі по собі. На основі потреб і почуттів формуються 3) інтереси. Вони теж беруть участь у формуванні мотивів. Важливими спонуками до діяльності є 4) ідеали людини та її переконання¹.

До другого рівня мотиваційних психічних чинників особи, як зазначалося нами вище, відносяться чинники статичного (стабільного) порядку (установки, впевненість, віра, навика, звичка, совість та ін.).

Установки – це психічна риса стереотипної готовності особи діяти у відповідній ситуації визначеним чином. Установки можуть спиратись на минулий досвід. Вони являють собою неусвідомлену основу діяльності. Наприклад, при здійсненні допиту підозрюваного установка слідчого на винність допитуваного веде до домінування у його свідомості саме обвинувальних доказів, відсуваючи на другий план чи залишаючи поза увагою виправдувальні докази, факти.

Впевненість – це складна психічна риса характеру, що визначає загальну спрямованість всієї діяльності людини, ціннісних орієнтирів і виступає регулятором її свідомості і волевиявлення. Впевненість впливає на досягнення бажаного результату діяльності.

Поряд із впевненістю, такі риси характеру як невпевненість і самовпевненість навпаки не можуть призвести до очікуваного позитивного результату. Зокрема, самовпевненість може бути: а) епізодичною, як наслідок тимчасових успіхів; б) домінуючою – як результат переоцінки своїх можливостей, недооцінки існуючих труднощів та перешкод, а також в результаті некритичного ставлення особи до себе.

До мотиваційних психічних чинників особи, які відносяться до чинників статичного (стабільного) порядку належить і *віра*: це специфічна, психічна риса людини, яка схожа на впевненість, однак характеризується деякою гіпотетичністю і неповною доказовістю тверджень про що-небудь існуюче чи можливе в майбутньому.

Віра відрізняється від впевненості тим, що вона заснована на визнанні чогось істинним (значимим), базуючись на суб'єктивному баченні, а не на об'єктивних чинниках. Тобто, суб'єкт сприймає щось як достовірне, хоча цьому не існує об'єктивного підтвердження.

О. Бандурка та О. Скакун відзначають, що вірити можна в те, чого ще не досягнуто, але можливо досягти. Учені вказують на множинність

¹ Основи медичної психології : навч.-метод. посібник / Ждан В. М., Скрипніков А. М., Животовська Л. В. та ін. Полтава, 2014.

варіантів віри (наприклад, розумна, моральна, наукова, емоційна). Від того, у що людини вірять, залежить і зорієнтованість та спрямованість її життя.

Складовим елементом психічних чинників особи статичного (стабільного) порядку є і навички. *Навички* – це психічна риса поведінки людини, як доведена до визначеної міри досконалості. Саме вони дозволяють виконувати роботу швидко, ефективно, без зайвих зусиль.

Навички поліцейських можуть бути проявом складу їх психіки:

– розуму (наприклад, це навички слідчого, який прокручує у голові найбільш імовірні шляхи розслідування ним справи);

– почуттів (наприклад, це навички працівника карного розшуку раптово та спонтанно не піддаватись виникаючим настроям, з огляду на поведінку затриманої особи);

– волі (наприклад, навички слідчого постійно впливати на вольовий стан обвинуваченого, забороняючи чи активізуючи певні дії з боку останнього).

Важливе місце серед психічних чинників особи статичного (стабільного) порядку займає *звичка* – психічна риса поведінки особи, яка являє собою її уподобання, схильності, що стали у житті звичною, постійною справою, потребою.

Звички – сталий психологічний стереотип, що накладає відбиток на людину. Як у кожної людини, так і в поліцейських вони можуть бути негативними (ті, що заважають ефективній діяльності, наприклад, звичка затягувати збір та оформлення матеріалів по зареєстрованій заяві); позитивними (наприклад, завжди тримати робоче місце у порядку; незважаючи ні на що вчасно та акуратно оформляти документи).

При характеристиці психічних чинників особи статичного (стабільного) порядку не можна обійти увагою і таку рису, як совість. *Совість* – це психічна риса особи здійснювати самоконтроль, самостійно формулювати для себе визначені норми поведінки і вимагати від себе їх суворого виконання, давати критичну самооцінку своїм поступкам.

Розуміння закономірностей психіки особистості, її особливостей дозволяє ефективно зорганізувати діяльність людей та взаємовідносини між ними, спрогнозувати їх поведінку за тих чи інших обставин. Узагальнюючи наші знання про психічні властивості (риси) особи, слід пам'ятати, що :

1) вся система психічних характеристик людини у сукупності складає суб'єктивну сторону складу поведінки (правомірної чи неправомірної), що є психічним відношенням суб'єкту до отриманого та можливого наступного результату;

2) розглянута нами система психічних характеристик особи повинна мати різні кваліфікаційні критерії і оцінки в залежності від положення суб'єктів у правоохоронній сфері.

5.3. Психіка поліцейського та її склад (інтелект, почуття (емоції), воля)

При висвітленні психологічної культури поліцейського необхідно звернутись і до питання психіки поліцейського та її складу.

Психіка працівника Національної поліції, як і будь-якої особи, – це функція мозку, форма суб'єктивного відбитку об'єктивного світу в ідеальних образах, на основі яких регулюється взаємодія людини зі світом. Психіка людини розвивається як результат її практичної взаємодії із зовнішнім світом; у ній наявні й упорядковані події як минулого, теперішнього так і можливого майбутнього саме в ідеальному вигляді (образі) – у вигляді інформаційних моделей об'єктивного світу, що використовуються людиною для своєї життєдіяльності. Такі образи, як наголошує О. Бандурка, у різних людей виникають по-різному, що залежить від набутого досвіду, знань, інтересів та потреб, психічного складу особи¹.

Особа поліцейського (дільничного інспектора, слідчого, патрульного поліцейського) вирізняється багатогранністю, складністю. Вона формується на основі взаємодії багатьох факторів, але визначальним при цьому є особистість, яка обрала для себе професію правоохоронця та у якості головної мети визначила служіння народу шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії правопорушенням, підтримання публічного порядку та безпеки.

Важливим також є з'ясування складу психіки працівника Національної поліції. Така структура виявляється через психічні явища: психічні процеси, психічні стани, психічні властивості. Всі ці елементи утворюють єдність інтелектуальних, емоційних, вольових якостей, які, в залежності від ситуації, набувають різноманітних сполучень та рівнів.

Серед багатьох компонентів психічного складу особи можна виділити декілька природно обумовлених, тих, які займають центральне місце структурних елементів, а саме:

- інтелект (розум);
- почуття (емоції);
- волю.

¹ Бандурка О. М., Скакун О. Ф. Знач. твір. С. 122

1. *Інтелект* (розум) – це відносно стійка структура розумових здібностей індивіда, що включає в себе:

а) мислення (активний прояв розуму в процесі пізнавальної діяльності; інтелектуальна, розумова діяльність мозку, здібність отримувати знання про оточуючий світ). Воно виникає тоді. Коли необхідно відповісти на якесь питання, вирішити завдання тощо;

б) пам'ять, що являє собою процес організації збереження і затримки знань, умінь, навичок на короткий час чи довготривало.

Пам'ять – це так званий психічний відбиток результатів взаємодії людини з дійсністю та використання результатів такої взаємодії у її подальшій діяльності. Пам'ять досить часто називають «живим комп'ютером» чи «живим банком інформації». Вирізняють такі системи пам'яті, як довгострокова та короткострокова, образна та вибіркова (оперативна), мимовільна та довільна (навмисна). Слід погодитись, що поліцейський (так само як і юрист) при здійсненні своїх службових повноважень повинен використовувати всі системи пам'яті. Наприклад, для працівників органів досудового розслідування важливою є довільна пам'ять, такі її властивості як значний обсяг і висока точність. Знання закономірностей функціонування короткочасної та довгострокової пам'яті полегшує працівнику кримінальної поліції, слідчому зробити правильний вибір тактичного впливу на підозрюваного чи обвинуваченого з метою адекватного відтворення ними того, що забулося.

О. Бандурка та О. Скакун зазначають, що пам'ять має вибіркового характер (тобто, процес запам'ятовування та зберігання тієї чи іншої інформації супроводжується її «сорткуванням»). Зважаючи на це особа (чи то заявник, чи свідок, чи підозрюваний) може в одних випадках краще запам'ятовувати позитивне, а в інших – негативне (залежно від того, що для них у даному випадку є важливим). Працівникам поліції (оперуповноваженому, патрульному поліцейському та іншим правоохоронцям), які працюють над розкриттям злочину слід враховувати індивідуальні властивості пам'яті кожного із вищевказаних осіб.

2. *Почуття* (емоції) – це відображення в свідомості людини його відношень до дійсності, що виникають при задоволенні чи незадоволенні вищих потреб. Почуття, емоції можуть викликати хибні (спотворені) уявлення, які не відповідають дійсності. Наприклад, під впливом надмірних почуттів слідчий може дійти лише до бажаних результатів, але таких, які будуть далекі від дійсності (від істинного стану справ).

Почуття (емоції) проявляються у таких категоріях:

а) настрій – ситуаційно обумовлена перевага визначеної емоції, що підсилює або послаблює психічну діяльність протягом визначеного

періоду; емоції – це психічний процес імпульсивної регуляції поведінки, який заснований на елементарно почуттєвому відображенні зовнішніх впливів, діянь;

б) стрес – нервово-психічне перенавантаження, викликане надпотужним впливом, адекватна реакція на який ще не сформована, але повинна бути знайдена у ситуації, що виникла;

в) афект – це раптово надмірне нервово-психічне перезбудження, що виникає і проявляється під час гострої конфліктної ситуації і тимчасової дезорганізації свідомості і в крайній активізації імпульсивних діянь;

г) страх – безумовно-рефлекторна реакція, що виникає в ситуаціях, що загрожують біологічному чи соціальному існуванню людини і є пасивно-оборонною реакцією на уявну чи дійсну небезпеку.

Страх, як правило, неоднаково впливає на взаємовідносини працівника Національної поліції з заявником, затриманим чи підозрюваним. Наприклад, досить часто особа, яка звертається (заявник), сприймає події (ситуацію) неправильно, перебільшено; в іншому випадку затриманий під впливом страху може недооцінювати події і т. д. Тому у своїй діяльності поліцейські повинні враховувати такі рефлекторні реакції з боку вищезазначених осіб, проводити з ними повторні бесіди, слідчі дії тощо порівнюючи їх зі змістом попередніх.

3. *Воля* – це усвідомлена організація и саморегуляція людиною власної діяльності і поведінки, спрямованої на подолання труднощів при досягненні поставленої мети з застосуванням вольових якостей:

а) ініціативність – уміння працювати творчо, проявляючи дії і поступки за своїм переконанням;

б) рішучість – уміння приймати і втілювати в життя швидкі, обґрунтовані рішення;

в) навпаки, нерішучість – це нездатність особи приймати швидкі рішення. У поліцейських це може бути пов'язано з відсутністю належних знань, вмінь і навичок, недостатньою поінформованістю, наявністю протиборчих мотивів. Такий стан є недопустимим для працівника правоохоронного органу; його необхідно подолати, бо ж у протилежному випадку це може призвести до порушення присяги, боягузливості, злочинної бездіяльності;

г) цілеспрямованість – уміння людини підкоряти свої дії поставленим цілям;

д) впевненість – це очікування запланованого результату, що базується на глибокій продуманості всіх можливостей його досягнення;

е) наполегливість – уміння людини мобілізувати свої можливості

на тривале подолання труднощів;

ж) сміливість – вміння перемогти страх та йти на виправданий ризик заради досягнення мети (цілей), незважаючи на можливу небезпеку.

Отже, при розгляді цього питання нами було охарактеризовано психіку поліцейського, її склад та серед багатьох її елементів акцентовано увагу на тих, які відіграють провідну роль, а саме, на інтелекті, почуттях (емоціях), волі.

5.4. Комунікативна культура поліцейського: загальна характеристика

На шляху історичного розвитку людства поступово формувалося розуміння консолідуючої ролі не тільки спілкування, але й насамперед цінності комунікативної культури. На значущості, цінності спілкування, взаємодії, комунікації неодноразово акцентували увагу мислителі, філософи, поети. Так, давньогрецький мислитель Аристотель зазначав, що людина за своєю природою є істотою соціальною; Марк Аврелій наголошував на тому, що хоч як би особа хотіла, вона не може відокремити своє життя від людства: вона живе в ньому, ним і для нього і всі люди створені для взаємодії – як ноги, руки та очі.

Особливо влучно та високо оцінив комунікацію, культуру спілкування у контексті усвідомлення складності психічного життя людей український поет, художник, мислитель Т. Шевченко:

Ну що б, здавалося, слова...

Слова та голос – більш нічого.

А серце б'ється – ожива, як їх почує!

Комунікативну культуру (від лат. *communicatio* – зв'язок, повідомлення) науковці визначають, то як:

– систему знань індивіда, норм, цінностей і зразків поведінки, прийнятих в суспільстві, вміння органічно, природно й невимушено реалізувати їх у діловому й емоційному спілкуванні, зазначаючи, що комунікативній культурі властиві загальні ознаки культури, а також відображення специфічного характеру комунікативної діяльності¹;

¹ Психолого-педагогічна сутність поняття комунікативної культури майбутніх фахівців. URL : https://lib.iitta.gov.ua/5871/1/%D0%9A%D0%BE%D0%BB_%D0%BC_%D0%BF%D1%81_3.pdf.

– то як багатопланове явище становлення і розвитку зв'язків між людьми, що передбачає обмін інформацією, певну тактику і стратегію взаємодії, спрямування і взаєморозуміння між суб'єктами спілкування; регулятор поведінки, гарант шанобливого ставлення особистості до інших, їх розуміння, терплячості та взаємоповаги; один з механізмів гармонізації особистих і громадських інтересів (І. Бех)¹.

Для всебічного висвітлення теми нам необхідно розглянути комунікативну діяльність працівників Національної поліції, яка характеризується:

- а) спілкуванням;
- б) міжособистісними відносинами в ході такого спілкування;
- в) виникаючими суперечностями та шляхами їх вирішення.

Така діяльність являє собою складні, багаторівневі процеси, у ході яких відбувається передача інформації від одного працівника до іншого, відбувається координація спільної діяльності, встановлюються стосунки між людьми. Основним процесом, що забезпечує комунікацію, є саме мовлення.

Процес спілкування, як вважає О. Бандурка, включає такі етапи:

- 1) встановлення, початок контакту;
- 2) орієнтація в ситуації;
- 3) обговорення питання;
- 4) ухвалення рішення;
- 5) вихід із контакту (завершення спілкування)².

Постійний контакт із різними людьми: за віком, статтю, соціальним положенням, рівнем освіти, особливостями характеру, ставлення до закону і т.д. є однією із особливостей діяльності працівників правоохоронних органів. Комунікативна культура працівників Національної поліції, вміння чітко, правильно і ясно висловлювати свою думку безпосередньо впливає на характер вирішення багатьох соціально-правових проблем, створює сприятливі умови для налагодження необхідних зв'язків з різними категоріями населення, дозволяє послідовно й ефективно розв'язувати складні професійні завдання психологічного та міжособистісного характеру. Все перераховане вище є основною складовою іміджу та професійної культури працівника³.

Розбудова України як демократичної і правової держави вимагає орієнтування на кращі світові зразки і стандарти ефективної професійної

¹ Пищик О. Розвиток комунікативної культури керівників закладів професійної освіти в сучасних умовах. URL : <https://www.researchgate.net/publication/329510623>.

² Бандурка О. М., Скакун О. Ф. Знач. твір. С. 140.

³ Стаднік І. В. Поняття «комунікативної мовленнєвої культури» у роботі працівників Національної поліції України. URL : <https://www.inforum.in.ua/conferences/16/27/182>.

комунікації поліції з громадськістю, залучення населення до співпраці з Національною поліцією (community policing). Про це йде мова у законодавчих актах, нормативних документах МВС України та Національної поліції.

Так, у статтях 9 «Відкритість та прозорість» та 11 «Взаємодія з населенням на засадах партнерства» Розділу II Закону України «Про Національну поліцію» законодавцем передбачено:

– здійснення поліцією своєї діяльності на основі відкритості та прозорості (в межах, визначених Конституцією Української держави та законами України) (ч. 1);

– забезпечення поліцією постійного інформування як органів публічної влади, так і громадськості про свою діяльність у сфері охорони прав людини, протидії злочинності, забезпечення порядку та публічної безпеки (ч. 2 ст. 9);

– забезпечення поліцією доступу до публічної інформації, якою володіє цей правоохоронний орган, відповідно до вимог законодавства (ч. 3). Однак інформацію з обмеженим доступом поліція може оприлюднювати (публікувати, поширювати) лише у тих випадках і порядку, які визначені законодавчо (ч. 4 ст. 9);

– здійснення поліцією діяльності у тісній співпраці, взаємодії з населенням (включно і територіальними громадами, громадськими об'єднаннями) на принципах партнерства (така співпраця повинна бути спрямована на задоволення їх потреб (ч. 1 ст. 11);

– планування службової діяльності органів і підрозділів поліції (для визначення причин (умов) скоєння правопорушень) здійснюється з урахуванням специфіки як кожного регіону, так і виходячи з проблем територіальних громад (ч. 2 ст. 11);

– основним критерієм визначення ефективності організації та діяльності органів і підрозділів поліції законодавчо визначено саме рівень довіри населення до поліції (ч. 3 ст. 11) та ін.¹

Крім цього, у ч. 1 ст. 41 «Поліцейське піклування» Закону України «Про Національну поліцію» суб'єкт законотворчості визначив. Що таке піклування може бути здійснено стосовно:

1) неповнолітньої особи віком до 16 років (якщо така дитина залишилася без догляду);

2) особи, котра підозрюється у втечі з психіатричного закладу (спеціалізованого лікувального закладу), у якому вона утримувалася згідно з судовим рішенням;

¹ Про Національну поліцію : Закон України

3) особи, яка має явні ознаки вираженого психічного розладу і створює реальну небезпеку оточуючим або собі;

4) особи, яка перебуває у публічному місці і внаслідок сп'яніння втратила здатність самостійно пересуватися чи створює реальну небезпеку оточуючим або собі¹.

Вся діяльність поліції відбувається на очах населення і авторитет працівників цього правоохоронного органу держави значною мірою залежить від їх уміння ефективно комунікувати з населенням (спілкуватись). Уся робота Національної поліції є комунікативною за змістом та гуманістичною за своєю суттю².

Науковці хоча і відзначають той факт, що ефективна і успішна комунікація не є одностороннім процесом, водночас виокремлюють основні необхідні комунікативні якості, якими повинен володіти працівники поліції, що й значною мірою забезпечить ефективну комунікацію, а саме:

- уміння слухати інших людей;
- уміння долати психологічні бар'єри у спілкуванні;
- уміння швидко встановлювати психологічний контакт з незнайомими людьми і розташовувати їх до себе;
- емоційна стриманість та терплячість;
- уміння чинити психологічний вплив на людей при здійсненні оперативно-службової діяльності;
- рольові вміння³.

О. Цільмак, висвітлюючи комунікативну компетентність слідчих органів досудового розслідування Національної поліції України, визначає її як здатність особи обирати та технологічно ефективно застосувати адекватний спосіб усного та письмового спілкування. Основними складовими комунікативної компетентності слідчих учених вважає:

- знання (як загальні, так і спеціальні);
- уміння (загальні та спеціальні комунікативні вміння слідчого);
- навички, до яких відносить лексико-граматичні, фонетичні, мелодико-інтонаційні, темпоритмічні, виразного читання, письмові та ін.;

¹ Про Національну поліцію : Закон України.

² Зарубіжний досвід ефективної комунікації поліцейських (Аналітичний огляд). URL : <http://elar.naiiau.kiev.ua/bitstream.pdf>.

³ Михайлова Ю. О. Організація ефективної комунікації як ключового елементу підвищення авторитету працівників міліції (поліції) та налагодження взаємодії з населенням. *Форум права*. 2015. №1. С 180; Ульянов О., Ніколаєв О., Бахчеван Є. Комунікативна компетентність поліцейського як необхідна умова ефективної діяльності. URL : https://elib.institutemvd.by/bitstream/MVD_NAM/5649/1/Ulianov.pdf.

– комунікативні здібності – індивідуально-психологічні особливості особистості, котрі забезпечують ефективну комунікативну взаємодію та адекватне взаєморозуміння між людьми у процесі комунікації або виконання професійної діяльності;

– професійно важливі комунікативні якості (контактність, товариськість, дипломатичність, розвиненість, доступність);

– професійно-психологічна комунікативна готовність (настрій слідчого на комунікативну взаємодію, на процес допиту, одночасного допиту двох та більше осіб, на службову комунікацію та ін.)¹.

Отже, вищезазначене щодо спілкування (комунікації) свідчить про те, що при цьому основним каналом інформації виступає мова. Водночас, інформацію можна передавати й іншими шляхами, наприклад, за допомогою психічного стану:

– міміки, жестів, пози, тобто виразних рухів тіла (вираз обличчя чи очей, посмішка);

– через фізичний простір (відстані між співрозмовниками; просторове поле між особами, що спілкуються і т.д.);

– погляду (його спрямованість) чи будь-яких інших засобів (тактильних засобів (потиску руки, поцілунку та ін.);

– манер поведінки (як ми їмо, розмовляємо з іншою людиною чи слухаємо її тощо).

Такі невербальні сигнали, зазвичай, є спонтанними, несвідомими і щирими. Для поліцейського уміння користуватися такими засобами невербальної комунікації має важливе значення з огляду на те, що вони суттєво сприяють формуванню культури спілкування.

Ознаками невербальної поведінки є:

1) передача інформації у момент у конкретній ситуації, спілкування, тобто «тут і зараз»;

2) таку поведінку важко розкласти на окремі одиниці чи систему;

3) невербальна поведінка є неконтрольованою, підсвідомою;

4) такій поведінці, як правило, ніхто не навчає.

Вербальний і невербальний види комунікації є тісно пов'язаними і однаково важливими у спілкуванні поліцейських з населенням. Так, австралійський спеціаліст з «мови рухів тіла» Аллан Піз стверджує, що

¹ Цільмак О. М. Складові комунікативної компетентності слідчих органів досудового розслідування національної поліції України. Формування громадянського суспільства в Україні: виклики та колізії : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15.05.2020). Дніпро, 2020. С. 91; Ульянов О., Ніколаєв О., Бахчеван Є. Комунікативна компетентність поліцейського як необхідна умова ефективної діяльності. URL : https://elib.institutemvd.by/bitstream/MVD_NAM/5649/1/Ulianov.pdf.

за допомогою слів передається лише 7 % інформації, за допомогою звукових засобів (включаючи тон голосу, інтонацію тощо) – 38 %, а за допомогою інших засобів (міміки, жестів, пози) – 55 %.

При висвітленні комунікативної культури поліцейського окремо слід акцентувати увагу і на міжособистісному спілкуванні поліцейських між собою у службовому колективі. Такі міжособистісні відносини, як вказують О. Бандурка та О. Скакун, являють собою багаторівневий процес установалення і розвитку контактів, що обумовлений потребою спільної діяльності і складається із обміну інформацією, сприйняття та порозуміння, виробітку єдиної стратегії взаємодії¹.

Існують такі рівні міжособистісного спілкування (стосунків):

– відносини між керівником і підлеглими (субординаційні відносини);

– відносини між членами колективу, групи (координаційні);

– відносини в системі «людина – комп'ютер».

До засобів комунікації у групі (колективі) учені відносять такі:

1) бесіди;

2) переговори;

3) участь у колегіальному обговоренні;

4) промови, виступи у колективах;

5) одержання вказівок, доручень, інструкцій від керівництва та інших суб'єктів;

б) спільне здійснення видів правоохоронної діяльності та ін.

Отже, формування комунікативної культури майбутніх поліцейських відбувається за допомогою різноманітних засобів і є необхідною умовою виконання головного обов'язку держави із утвердження і забезпечення прав та свобод людини, залишається одним із пріоритетних завдань їх фахової підготовки. Саме комунікативна культура є важливою передумовою входження у професійну сферу, відображає рівень професійної компетентності та ефективності професійної діяльності співробітників Національної поліції України.

5.5. Конфлікти в діяльності поліції: поняття, види та способи їх вирішення

Конфлікти можуть виникати у будь-якій сфері діяльності людини. Не є виключенням і правоохоронна діяльність, включно і діяльність органів Національної поліції України.

Учені надають таке визначення терміну «конфлікт»: це важко

¹ Бандурка О. М., Скакун О. Ф. Знач. твір. С. 140.

розв'язуване протиріччя, що викликане несумісністю поглядів, інтересів, цілей, потреб співробітників поліції; воно перешкоджає їх ефективній діяльності і пов'язане з негативними емоційними переживаннями.

У деонтології виокремлюють такі види конфліктів:

1. Системний – він відбувається в результаті загострення внутрішніх суперечностей, характерних для будь-якої соціальної системи. При цьому головним є те, що починають руйнуватися внутрішньо системні або функціональні зв'язки між компонентами системи, результаті чого ці складові елементи вступають у суперечність із системою чи один з одним.

2. За сферами прояву (за суб'єктами конфліктів і сфер життєдіяльності суспільства): економічні, політичні, культурні, соціальні, міжнародні та ін.

3. За ступенем гостроти: агоністичні (примиримі) та антагоністичні (непримиримі). Упущені можливості розв'язання агоністичних конфліктів досить часто зумовлюють їх перехід у хронічну форму або ж переростання в антагоністичні.

4. За іншими ознаками: юридичні, побутові, матеріальні, духовні (в основі класифікації лежать кількість учасників, мотивація їх вчинків, ресурси, ступінь урегульованості відносин та ін.)¹.

У правоохоронній сфері, юридичній практиці (як і інших сферах людського буття) конфлікти можуть розвиватися на основі :

- розходження членів колективу у поглядах, їх симпатіях і антипатіях і т. ін.;
- відмінностей і протиріччя окремих думок, стилю життя, інтересів і індивідуальних особливостей; розходження етичної та психологічної культури.

Конфлікту притаманна така структура:

- об'єкт (це труднощі організаційного або професійного характеру, особливості оплати праці, особисті стосунки конфліктуючих сторін);
- суб'єктами конфлікту є його сторони – учасники-опоненти (особи, група осіб, організація);
- цілі – суб'єктивні мотиви учасників конфліктної ситуації (наприклад, установки слідчого на вирішення справи, що не збігається з конфліктуючою стороною; їх мотиви діяти так, а не інакше, що обумовлено специфікою їх переконань, інтересів, бажань);
- привід, причини – безпосередній привід (якийсь випадок, провокація), що слід відрізняти від причин (явищ, що викликають виникнення іншого явища) справжніх, нерідко прихованих.

¹ Гусарев С. Д., Тихомиров О. Д. Знач. твір. С. 303.

Слід зазначити, що при відповідному досвіді дій у конфліктних ситуаціях потенційні конфлікти можуть бути: а) попереджені (недопущені); б) дозволені; в) використані для покращення відносин з іншими людьми і їх самовдосконалення. Завдання поліцейського полягає не у тому, щоб уникнути конфлікту, а намірі розпізнати його і знайти, запропонувати конструктивне рішення

Р. Кірін виокремлює такі найбільш поширені стилі вирішення конфліктів (стиль вирішення конфлікту – це міра, в рамках якої одна із сторін конфлікту прагне задовольнити свої чи інтереси іншої сторони):

1. Стиль конкуренції:

- а) ефективний при наявності владних повноважень;
- б) вимагає наполегливості і впевненості у правильності свого рішення чи підходу до даної ситуації;
- в) передбачає використання вольових якостей для досягнення мети.

2. Стиль ухилення :

- а) реалізується при відстоюванні своїх прав;
- б) не передбачає співробітництва ні з ким для вироблення рішення;
- в) не виключає ухилення від вирішення конфлікту

3. Стиль пристосування:

- а) передбачає сумісні дії з іншою стороною конфлікту, при цьому відмовляючись відстоювати свої власні інтереси;
- б) пом'якшення ситуації, відновлення гармонії шляхом уступок, згоди або шляхом жертвування своїми інтересами на користь іншої особи.

4. Стиль співробітництва:

- а) зводиться до активної участі у вирішенні конфлікту;
- б) відстоювання своїх інтересів при намаганні співпрацювати з іншою стороною конфлікту.

5. Стиль компромісу:

- а) проявляється у частковому задоволенні бажань іншої людини (іншої сторони конфлікту);
- б) обмін поступками і виважена розробка компромісного рішення, що влаштовує обидві сторони¹.

Важливо акцентувати увагу на загальних правилах вирішення конфліктної ситуації (на правилах організації дискусії). До таких правил відносяться такі:

- 1) з'ясування потреб кожної із сторін;
- 2) повага до іншої сторони як до самого себе;

¹ Кирін Р. С. Юридическая деонтология. Часть 1. Профессия юриста: опорные конспекты. Днепропетровск, 1998. С. 53-54.

3) намагання бути максимально об'єктивним і відокремити проблему від особистості;

4) зосередитись на пошуку справедливого рішення, а не на натиску на сторону конфлікту;

5) вишукувати творчі рішення, бути непохитним по відношенню до проблеми, а не людини.

Правильно організована дискусія для виходу з конфліктної ситуації:

а) виявляє різні точки зору (погляди) на одну і ту ж проблему;

б) ламає усталені стандартні уявлення;

в) емоційно заряджає учасників дискусії;

г) надає сили для пошуку нових рішень завдань та задач, що постали.

Отже, підсумовуючи все вищезазначене щодо конфліктів (і в діяльності Національної поліції України), слід резюмувати, що для вирішення будь-якої конфліктної ситуації необхідно застосовувати тільки законні методи, а саме, найголовніше – вирішувати спірне питання чи проблему без знищення протилежної сторони.

Контрольні питання за розділом

1. З яких структурних елементів складається психологічна культура?
2. Які види психологічної культури працівника Національної поліції Вам відомі?
3. З яких елементів складається система психічних властивостей особи поліцейського?
4. Охарактеризуйте активно-динамічний та стабільний (статичний) рівні мотиваційних психічних процесів особи.
5. Перелічіть основні елементи психіки працівника Національної поліції України
6. Поясніть, чим вирізняється комунікативна діяльність співробітників поліції? Якими, на Вашу думку, необхідними комунікативними якостями повинен володіти працівник Національної поліції? Що Ви вкладаєте у зміст терміно-поняття «ефективна комунікація поліцейського»?
7. Охарактеризуйте поняття конфлікт. Які види конфлікту ви вирізняєте?
8. Які стилі вирішення конфліктів Ви вважаєте найбільш ефективними і чому?

Розділ 6. ПРАВОВА СВІДОМІСТЬ І ПРАВОВА КУЛЬТУРА ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

6.1. Правова свідомість поліцейського.

6.2. Правова культура поліцейського.

6.3. Професійна деформація правосвідомості поліцейського: причини, форми прояву та профілактика.

Основні поняття, терміни та категорії, що підлягають засвоєнню: правова свідомість поліцейського, правова культура поліцейського, професійна деформація правосвідомості поліцейського, честь, гідність та неупередженість поліцейського, правовий інфантилізм, правовий дилетантизм, правовий ідеалізм, правовий догматизм, правова демагогія, переродження правосвідомості, правовий нігілізм

6.1. Правова свідомість поліцейського

Одним з факторів проведення в 2014 році реформи правоохоронної системи був неналежний рівень її діяльності, невідповідність досягнутому рівню розвитку суспільства та проголошеним цінностям, зокрема, верховенству права, правам людини та ін. У свою чергу такий стан правоохоронної системи багато в чому був викликаний низьким рівнем правової свідомості та правової культури співробітників цих органів.

«Початок реформи системи МВС припав на 2014 рік, першою зазнав змін підрозділ патрульної поліції – це та частина системи, роботу якої пересічні українці бачать щодня і можуть оцінити ефективність цієї роботи. Один з результатів реформи – створення патрульної служби, якій на сьогодні довіряє більше від половини українців та яка перебрала на себе функції охорони громадського порядку та дорожньої поліції.

Самі патрульні, серед яких чимало учасників Революції гідності та (або) ветеранів АТО, вважають вкрай важливим реформування не лише Національної поліції, а всієї системи МВС, оскільки це є цілісний комплекс. «Кіборг», нині офіцер патрульної поліції Борисполя Віталій Горкун особистим прикладом вирішив підтримати реформу

правоохоронної системи, щоб зсередини долати корупцію, притаманну старій системі внутрішніх органів»¹ – наголошується у засобах масової інформації.

Відтак, правова свідомість має важливе значення у діяльності працівників Національної поліції та потребує комплексного висвітлення. Високий рівень правової свідомості та правової культури є запорукою ефективного виконання покладених на поліцію завдань

Перед тим як безпосередньо перейти до висвітлення правової свідомості поліцейського варто згадати, що являє собою правова свідомість.

І. Яков'юк вважає, що **правосвідомість** являє собою *сукупність суб'єктивних елементів правового регулювання: ідей, теорій, емоцій, почуттів та правових установок, за посередництвом яких відображається правова дійсність, формується ставлення до права та юридичної практики, ціннісна орієнтація щодо правової поведінки, бачення перспектив і напрямків розвитку правової системи з погляду забезпечення гідного існування людини, справедливості у міжлюдських стосунках, ефективної організації життєдіяльності держави і суспільства.*

Можна виокремити такі *суттєві ознаки* поняття «правосвідомість»:

- 1) є однією з форм суспільної свідомості;
- 2) відображає правову дійсність у формі юридичних знань, уявлень та поглядів щодо права та практики його реалізації, правових настанов та ціннісних орієнтацій, що регулюють поведінку людей у юридично значущих ситуаціях;
- 3) обумовлюється економічним та політичним ладом суспільства;
- 4) носіями правосвідомості є різні суб'єкти права;
- 5) об'єктом пізнання правосвідомості зазвичай є чинне право в усій багатоманітності його виявів;
- 6) правосвідомість є одним із найважливіших чинників розвитку праворозуміння;
- 7) правосвідомість можна розглядати як своєрідний механізм саморегуляції поведінки людей².

Водночас, слід відзначити особливості правової свідомості поліцейського. У преамбулі Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979) «Про Декларацію про поліцію» зазначається таке:

¹ Костюк Б. «Реформа поліції – це заміна системи, де все вирішували гроші» – патрульний Горкун. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/28864853.html>.

² Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю. А. Ведерніков. 3-є вид. перероб. і доп. Дніпро, 2016.

«1) беручи до уваги, що для повного здійснення прав людини та основних свобод, гарантованих Європейською конвенцією з прав людини та іншими національними та міжнародними документами, основною умовою є наявність мирного суспільства, що користується перевагами порядку та громадської безпеки;

2) беручи до уваги, що у зв'язку з цим у всіх державах-членах поліція відіграє життєво важливу роль, що вона змушена діяти в умовах, пов'язаних з ризиком для співробітників, і що виконання ними своїх обов'язків ще більше ускладнено, коли немає чітко визначених правил поведінки;

3) вважаючи, що на посаді поліцейського не можуть працювати особи, які, перебуваючи на службі в поліції, порушили права особи, або особи, які працювали в підрозділах поліції, розформованих у зв'язку з антигуманною практикою;

4) вважаючи, що повсюдне прийняття правил професійної етики поліції з урахуванням прав людини та основних свобод буде сприяти вдосконаленню європейської системи захисту прав та основних свобод людини;

5) вважаючи, що **співробітникам поліції необхідна активна моральна та фізична підтримка суспільства, якому вони служать;**

6) вважаючи, що співробітники поліції повинні користуватися тим самим статусом та правами, що й працівники державної цивільної служби»¹.

Положення цієї Декларації відображають зміст правосвідомості поліцейського. Тому у подальшому ми зосередимо увагу саме на приписах цього акту.

Поліцейський повинен діяти чесно, неупереджено та почуттям власної гідності. Зокрема, він має утримуватися від усіх проявів корупції та рішуче протидіяти їм.

Дисциплінарні стягнення, тортури та інші форми негуманного або принижуючого звернення або покарання забороняються за будь-яких обставин. Співробітник поліції не повинен коритися або виконувати будь-який наказ чи інструкцію, що наказують подібні заходи.

Поліцейський повинен виконувати вказівки, видані належним його вищим начальником, але він повинен утримуватися від виконання вказівок, якщо йому відомо чи має бути відомо про те, що вони є незаконними.

¹ Резолюція № 690 (1979) Парламентської асамблеї Ради Європи «Декларація про поліцію». URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803#Text.

Поліцейський повинен протидіяти фактам порушення закону. У разі коли правопорушення може безпосередньо спричинити непоправну і серйозну шкоду, він повинен негайно вжити всіх можливих заходів щодо запобігання такого правопорушення.

Жодні кримінальні та дисциплінарні заходи покарання не можуть бути застосовні щодо поліцейського, який відмовився виконувати незаконний наказ.

Поліцейський не повинен сприяти розшуку, арешту, охорони або конвоювання осіб, які, не будучи підозрюваними у вчиненні незаконних дій, проте розшукуються, затримуються або переслідуються у зв'язку з їх расовою, релігійною чи політичною приналежністю.

Поліцейський має нести особисту відповідальність за свої власні дії та за незаконні дії чи бездіяльність, скоєні за його вказівкою.

Законодавство має передбачати систему правових гарантій та заходів, спрямованих на захист від шкоди, яка може бути викликаний діями поліції.

Під час виконання своїх обов'язків поліцейський повинен діяти рішуче для досягнення мети, запропонованої або допущеною законом, але при цьому застосовувати силу лише в розумних межах.

Поліцейські повинні отримувати ясні та чіткі вказівки щодо порядку та обставин застосування зброї.

Поліцейський, який охороняє особу, яка потребує медичного догляду, повинен забезпечити такий догляд з боку медперсоналу та у разі необхідності вжити заходів щодо врятування життя та здоров'я цієї особи. Він повинен слідувати приписам лікарів та інших компетентних медичних працівників під час передачі затриманого під медичний нагляд.

Поліцейський повинен зберігати таємницю всіх секретних матеріалів, що потрапляють у поле його уваги, якщо виконання обов'язків чи правові норми не наказують іншого.

Поліцейський, який виконує положення цієї Декларації, має право на активну моральну та фізичну підтримку суспільства, якому він служить.

Будь-який громадянин, який відповідає певним вимогам, може вступити на роботу до поліції.

Поліцейський повинен пройти у повному обсязі загальну підготовку, професійну та службову підготовку, а також отримати відповідний інструктаж із соціальних проблем, демократичних свобод, прав людини і, зокрема, Європейської конвенції з прав людини

Професійні, психологічні та матеріальні умови, в яких поліцейський повинен виконувати свої обов'язки, у свою чергу повинні захищати його честь, гідність та неупередженість.

Поліцейський має право на підвищену заробітну плату з з урахуванням особливих факторів несення служби, таких як підвищений ризик та ненормований робочий графік.

Поліцейські повинні мати право створення професійних організацій, а також вступу до них та активної участі в них діяльності. Вони, крім того, можуть брати активну участь у діяльність інших організацій.

Професійна організація поліції має гарантувати своїм представникам:

- брати участь у обговоренні питань, що стосуються професійного статусу співробітників поліції;
- звертатися до керівництва підрозділів поліції щодо отримання консультацій.

Членство у професійній поліцейській організації та активна участь у її діяльності не повинна завдавати шкоди будь-якому співробітнику поліції.

У разі дисциплінарного чи кримінального переслідування, порушеного щодо співробітника поліції, він має право висловитись на свій захист та скористатися послугами адвоката. Рішення має бути прийняте у розумні терміни. Він також повинен мати можливість скористатися допомогою професійної організації, до якої належить.

Поліцейський, щодо якого були застосовані дисциплінарні заходи або призначене покарання, повинен мати право оскарження їх у незалежному та неупередженому суді.

Ураховуючи означене в Україні особлива увага приділяється підготовці майбутніх поліцейських. Відповідно до Типової освітньої (професійної) програми «правоохоронна діяльність (поліцейські)», що розроблена з метою підготовки висококваліфікованих фахівців правоохоронної діяльності в ЗВО МВС, які мають оволодіти знаннями, уміннями, навичками у сферах: забезпечення охорони прав і свобод людини, охорони державного кордону, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; публічної безпеки і порядку застосування спеціальної техніки, спеціальних, оперативних та оперативно-технічних засобів, здійснення опсративно-розшукової діяльності, протидія діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань, організованих злочинних груп та організацій, протидія нелегальній (незаконній) міграції.

Серед спеціальних компетентностей, що мають бути сформовані у майбутніх правоохоронців слід виокремити наступні:

Здатність охороняти права і свободи громадян, конституційний лад України, права і законні інтереси підприємств, установ і організацій, встановлений правопорядок, зміцнювати законність, запобігати правопорушенням.

Здатність орієнтуватися в кримінально-правових нормах законів, що визначають підстави та принципи кримінальної відповідальності.

Здатність систематизувати закономірності злочинності, визначати особу злочинця, причини та умови злочинності та її окремих видів, реалізовувати напрями і заходи її запобігання.

Здатність застосовувати норми права у процесі організації та здійснення господарської діяльності суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання.

Здатність виявляти причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, у тому числі корупційних, вживати заходи для їх усунення.

Здатність регулювати суспільні відносини та визначати адміністративну відповідальність за різні.

Здатність регулювати суспільні відносини та визначати адміністративну відповідальність за різні правопорушення.

Здатність використовувати сукупність організаційних і технічних засобів для обробки та збереження інформації.

Здатність, у передбачених законом випадках, застосовувати засоби фізичного впливу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю.

Здатність здійснювати заходи з розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, ухиляються від виконання кримінального покарання, визнаних судом безвісно відсутніми особами та інших осіб у випадках, передбачених законом.

Здатність вживати заходів запобігання дитячій бездоглядності, правопорушенням серед дітей, а також соціального патронажу серед дітей, які відбували покарання у вигляді позбавлення волі.

Здатність здійснювати контроль за дотриманням фізичними та юридичними особами.

Таким чином, важливим завданням підготовки працівників поліції є розвиток у процесі освіти належного рівня правосвідомості. На посаді поліцейського не можуть працювати особи, які, перебуваючи на службі в поліції, порушили права особи, або особи, які працювали в підрозділах поліції, розформованих у зв'язку з антигуманною практикою. Прийняття

правил професійної етики поліції з урахуванням прав людини та основних свобод буде сприяти вдосконаленню європейської системи захисту прав та основних свобод людини.

6.2. Правова культура поліцейського

Відповідно до Закону України «Про культуру» «культура – сукупність матеріального і духовного надбання певної людської спільноти (етносу, нації), нагромадженого, закріпленого і збагаченого протягом тривалого періоду, що передається від покоління до покоління, включає всі види мистецтва, культурну спадщину, культурні цінності, науку, освіту та відображає рівень розвитку цієї спільноти»¹.

Щодо правової культури, то вдалою спробою поєднання різних підходів сприйняття правової культури є визначення цього поняття, запропоноване А. Семітком. На думку вченого, «**правова культура** – це обумовлений соціальним, духовним, політичним і економічним ладом якісний стан правового життя суспільства, що виражається в досягнутому рівні розвитку правової діяльності, юридичних актів, правосвідомості й у цілому в рівні правового розвитку суб'єкта (людини, різних груп, усього населення), а також у ступені гарантованості державою і громадянським суспільством свобод і прав людини»².

Як вдало відзначає Н. Федіна, «у сучасний період розвитку нашого суспільства правова культура правоохоронця є одним із видів групової професійної правової культури, яка формується в процесі реалізації права. Правова культура працівника поліції – це сукупність поглядів, оцінок, переконань, установок, що полягають у визнанні важливості, необхідності соціальної цінності права й забезпечують якісне дотримання, виконання та застосування адміністративно-правових норм у процесі охорони громадського порядку, попередження правопорушень, юрисдикційної діяльності, надання соціальної допомоги населенню на основі принципів законності, гуманізму, гласності, поваги до особи, соціальної справедливості, взаємодії з трудовими колективами та громадськими організаціями.

В умовах демократизації суспільства авторитет правоохоронних органів значною мірою залежить від тісного зв'язку з населенням,

¹ Про культуру : Закон України від 14.12.2010. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>.

² Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю. А. Ведерніков. 3-є вид. перероб. і доп. Дніпро, 2016.

реалізації принципу гласності в їх діяльності. Виходячи з цього, МВС змінює підходи до критеріїв оцінки роботи правоохоронних органів із кількісних (показники розкритих правопорушень) на якісні (оцінка діяльності поліції населенням, довіра з боку населення). Саме поліція для населення є уособленням авторитету держави, адже здебільшого через діяльність поліції в пересічних громадян складається уявлення про державу та державну владу, ставлення до держави, довіра чи недовіра до діяльності державних органів у цілому. Особливо негативно на правову свідомість людей впливають правопорушення, скоєні самими працівниками правоохоронних органів, – зловживання владою й використання службового становища в корисливих цілях; компрометуючі вчинки, наприклад, уживання алкоголю на роботі; порушення обліково-реєстраційної дисципліни, приховування від реєстрації інформації про правопорушення; необґрунтоване порушення кримінальної справи; належність до злочинних угруповань»¹.

Професійно-правова культура працівників Національної поліції передбачає глибоке знання системи права і законодавства, переконаність у необхідності їх додержання, уміння користуватися всією сукупністю правових засобів під час виконання службових обов'язків у межах компетенції, встановленої законом та іншими правовими актами. Правову культуру працівників органів внутрішніх справ убачають також у критичному творчому осмисленні правових норм, законів, правових явищ з погляду їх гуманістичного, демократичного і морального змісту².

Таким чином, правова культура працівника поліції – це сукупність поглядів, оцінок, переконань, установок, що полягають у визнанні важливості, необхідності соціальної цінності права й забезпечують якісне дотримання, виконання та застосування адміністративно-правових норм у процесі охорони громадського порядку, попередження правопорушень, юрисдикційної діяльності, надання соціальної допомоги населенню на основі принципів законності, гуманізму, гласності, поваги до особи, соціальної справедливості, взаємодії з трудовими колективами та громадськими організаціями

¹ Федіна Н. Професіоналізм як чинник регулювання ефективної діяльності поліції. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 4. С. 145-149.

² Цуркан О. Професійна правосвідомість працівника поліції як важлива складова його правової культури. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2017. Decembrie. P. 59-63.

6.3. Професійна деформація правосвідомості поліцейського: причини, форми прояву та профілактика

Оскільки діяльність поліцейського пов'язана з охороною правопорядку, то професійну деформацію необхідно розглядати саме як деформацією правосвідомості.

Як відомо, деформація правосвідомості – це негативне соціально-правове явище, що являє собою порушення всіх чи кількох компонентів структури правосвідомості (ідей, установок, переконань тощо), їх відхилення від встановленої норми (В. Коробка)¹.

При цьому зазвичай виокремлюються такі різновиди деформації правосвідомості:

1) *правовий інфантилізм* – несформованість, недостатній рівень правових знань при особистій впевненості у власній високій професійній юридичній підготовці;

2) *правовий дилетантизм* – вільне поводження з законами або з оцінкою юридичної ситуації не через корисливі мотиви, а через недбале ставлення до юридичних цінностей;

3) *правовий ідеалізм (романтизм або фетишизм)* – гіпертрофоване уявлення про роль юридичних засобів при вирішенні соціально-економічних, політичних та інших завдань;

4) *правовий догматизм* – деформована правосвідомість особи, суспільства, групи, що характеризується формальним прийняттям (без доказів, на віру) положень закону, ототожнення закону з правом, сліпим виконанням догми права;

5) *правова демагогія* – легковажне або свідоме здійснення такого впливу окремої особи або громадських організацій на свідомість людей, наслідком якого стає формування однобічного або викривленого уявлення про правову дійсність;

6) *«переродження» правосвідомості* – один із найнебезпечніших проявів деформації правосвідомості, якому притаманний максимальний ступінь викривлення правових ідеалів, свідченням чого стає свідоме вчинення людиною навмисних, переважно тяжких кримінальних злочинів, мотивами яких найчастіше стають хуліганство, користь тощо.

7) *Правовий нігілізм* – найбільш поширений вид деформації правосвідомості, що являє собою заперечення соціальної цінності права, свідоме ігнорування вимог закону, різко критичне ставлення до вимог

¹ Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю. А. Ведерніков. 3-є вид. перероб. і доп. Дніпро, 2016.

дотримання права та поваги до нього¹.

Об'єктивні причини професійної деформації

✓ специфіка професійної діяльності, постійні фізичні і психічні перевантаження, перевтома, негативні наслідки конфліктних і екстремальних ситуацій тощо;

✓ постійний контакт з представниками різних соціальних груп, з особами, в тому числі і з відсутньою правовою активністю, правовим нігілізмом;

✓ негативний «виховний» вплив злочинного середовища;

✓ ізоляваність, обмеженість спілкування з культурним середовищем;

✓ недоліки в організації і управлінні діяльністю;

✓ негативний вплив керівництва і колег;

✓ низька правова свідомість колег, правовий нігілізм;

✓ відсутність систематичного і ефективного контролю з боку керівництва за діяльністю підлеглих, низький рівень виховної роботи;

✓ несприятливі побутові умови і негаразди в сімейних відносинах;

✓ недоліки в підборі, розстановці і вихованні кадрів;

✓ низький соціальний захист;

✓ невідповідність кваліфікації займаній посаді;

✓ конфіденційний характер діяльності (обмеженість громадського контролю).

✓ кризи соціальних, ідеологічних і моральних цінностей;

✓ значна корумпованість в державі;

✓ правове свавілля в суспільстві, прагматичні установки, «війна законів», різне тлумачення юридичних норм, їх невиконання;

✓ негативне висвітлення діяльності юристів у засобах масової інформації.

Одним з факторів професійної деформації є втома (**втома** – занепад сил, викликаний напруженою працею, перевантаженнями тощо).

¹ Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю. А. Ведерніков. 3-є вид. перероб. і доп. Дніпро, 2016.

Показники	Втома			Перевтомленість
	компенсуєма	гостра	хронічна	
Причина виникнення (робоче навантаження)	короткочасне, помірної інтенсивності	короткочасне, інтенсивне	тривале, інтенсивне	тривале, надмірної інтенсивності
Симптоми: 1) професійні (ефективність і якість роботи) 2) функціональні — суб'єктивні — об'єктивні	без порушень почуття втомленості в кінці робочого дня ослабленість відчуття	без суттєвих порушень почуття втомленості після навантаження порушення функцій аналізаторів	суттєві порушення постійна втома, загальна слабкість, порушення сну, зниження інтересу до роботи Виражені і стійкі порушення функцій аналізаторів і органів чуття, погіршення психічних процесів і біохімічних показників	суттєві порушення, помилки постійна втома, загальна слабкість, порушення сну, безсоння, апатія, зниження інтересу до роботи Виражені і стійкі порушення функцій аналізаторів і органів чуття, погіршення психічних процесів
Заходи щодо відновлення сил	короткочасний відпочинок		тривалий відпочинок	лікування і реабілітація

Депресія – одне з найпоширеніших захворювань в світі, що характеризується станом пригніченості, безвиході, відчаю.

Класична депресія – це душевний стан, що переживається як засмучуй, пригніченість, тривога, ангедонія (втрата здатності отримувати задоволення від звичних справ). До обов'язкових симптомів депресії також відносяться зовнішнє безвілля, сповільненість рухів і уповільнення темпу мислення (депресивна триада).

Невротична депресія – результат тривалої психотравмуючої ситуації. Така депресія найчастіше зустрічається серед людей з певними особливостями особи, наприклад, прямолінійність, безкомпромісність у поєднанні з невпевненістю, нерішучість в певних ситуаціях.

Психогенна депресія розвивається в ситуації втрати життєво важливих для даної особи цінностей (втрата або смерть близького, сильний стрес на роботі і т.д.). Особи, страждаючі такою депресією, характеризуються підвищеною чутливістю і мінливістю настрою.

Циркулярна депресія – хворі описують світ як «неяскравий», нецікавий, оглядають його неначе через скло. Ранні пробудження, неможливість заснути, примушують таких хворих довго лежати в ліжку і роздумувати про нікчемність свого існування, безперспективність майбутнього. Подібні роздуми можуть закінчитися суїцидом (у уранішній годинник, поки ніхто не може перешкодити).

Суб'єктивні причини професійної деформації

✓ низький професійний рівень, небажання удосконалювати професійні якості (самозаспокоєність, зниження самокритичності, переоцінка свого професійного досвіду);

✓ розгубленість, психологічна невідповідність до роботи, відсутність навичок і умінь контролювати свою поведінку, бажання будь-яким способом зняти психічне навантаження (зловживання алкоголем);

✓ несприятливий морально-психологічний клімат у колективі, відсутність єдності інтересів особи і колективу;

✓ недостатня розвиненість морально-ділових якостей;

✓ невміння відокремлювати інтереси справи від професійних обов'язків, схильність до корпоративності, а часом і позиція власної винятковості;

✓ невміння раціонально організувати робочий час, знімати фізичний і психічний стреси.

Профілактика професійної деформації

У сфері організації професійної діяльності:

- підбір працівників з осіб, що бажають працювати і люблять роботу;
- постановка реальних завдань – прийняття всіх заходів для виконання їх у термін;
- створення здорового морально-психологічного клімату у колективі;
- заохочення в підлеглих творчого мислення, нестандартного підходу до кожної справи;
- психологічна підготовка до конфліктних і стресових ситуацій;
- належний соціальний захист працівників;
- психофізичний розвиток.

У сфері виховної роботи:

- формування у працівників науково світогляду, морально-правових переконань, ідейно-політичних і вольових якостей;
- виховання самокритики, сили волі та характеру;
- формування навичок вести цілеспрямовану роботу з людьми;
- виховання психологічного імунітету проти стороннього впливу, формування моральної стійкості;
- особистий приклад керівника;
- уміле поєднання в процесі виховного впливу на підлеглих примусових заходів і переконання;
- цілеспрямований і систематичний вплив на позаробочу діяльність працівників.

У сфері формування морально-психологічного клімату:

- систематичний збір і оцінка соціально-психологічної інформації про підлеглих (неформальне лідерство, психологічна атмосфера, чутки, плітки);
- удосконалення відносин між колегами;
- удосконалення системи інформування працівників про найближчі та перспективні цілі, завдання, що стоять перед колективом;
- ефективне використання громадської думки колективу;
- гласне і відкрите рішення питань матеріального і морального заохочення працівників;
- вивчення, закріплення і розвиток позитивних традицій в професійній діяльності;

➤ підбір, розстановка первинних колективів і груп з урахуванням індивідуальних особливостей і психологічної сумісності працівників

Індивідуальна профілактика професійної деформації

1. Психологічні заходи:

- наявність хобі;
- вміння відволікатися від робочих питань в родині;
- побудова нормальних психологічних відносин з колегами, клієнтами;
- нормальний ритм роботи.

2. Соціально-медичні заходи:

- правильний спосіб життя;
- регулярні зайняття спортом;
- своєчасне лікування хвороб.

3. Інтелектуальні заходи:

- постійне вдосконалення загальноосвітнього і професійного рівня;
- удосконалення інформаційної. Естетичної, політичної та ін. культури;
- обмін досвідом.

Таким чином, можна виокремити як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори професійної деформації правника. Одними з факторів професійної деформації є втома і депресія. Втома – занепад сил, викликаний напруженою працею, перевантаженнями тощо. Депресія – одне з найпоширеніших захворювань в світі, що характеризується станом пригніченості, безвиході, відчаю.

Отже, правосвідомість являє собою сукупність суб'єктивних елементів правового регулювання: ідей, теорій, емоцій, почуттів та правових установок, за посередництвом яких відображається правова дійсність, формується ставлення до права та юридичної практики, ціннісна орієнтація щодо правової поведінки, бачення перспектив і напрямків розвитку правової системи з погляду забезпечення гідного існування людини, справедливості у міжлюдських стосунках, ефективної організації життєдіяльності держави і суспільства

Правова культура – це обумовлений соціальним, духовним, політичним і економічним ладом якісний стан правового життя суспільства, що виражається в досягнутому рівні розвитку правової діяльності, юридичних актів, правосвідомості й у цілому в рівні правового розвитку суб'єкта (людини, різних груп, усього населення), а

також у ступені гарантованості державою і громадянським суспільством свобод і прав людини.

Правова свідомість та правова культура поліцейських ґрунтується на цінностях людських прав і основоположних свобод. Саме ці цінності мають лежати і в освітній діяльності з підготовки працівників поліції.

Професійна деформація – це процес, що детермінується сукупністю мікросередовищ них, макросоціальних і суб'єктивних (внутрішніх) факторів, які поступово призводять до зміни якостей особистості (стереотипів сприйняття, ціннісної орієнтації, характеру, способів взаємодії й поведінки), що з'являються під впливом професійної ролі.

Контрольні питання за розділом

1. Охарактеризуйте ознаки правової свідомості поліцейського.
2. Надайте характеристику основним причинам професійної деформації поліцейських.
3. Вкажіть основні різновиди деформації правосвідомості поліцейського.
4. Які причини виникнення депресії у службовій діяльності поліцейських Ви виокремлюєте?
5. Які заходи запобігання індивідуальної профілактики професійної деформації, на Вашу думку, є найбільш ефективними?

СПИСОК ОСНОВНОЇ РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Правові акти:

1. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини), прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

3. Генеральна Асамблея ООН. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. A/RES/21/2200 (16 грудня 1966 р.). URL : <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CCPR.aspx>.

4. Генеральна Асамблея ООН. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. A/RES/21/2200 (16 грудня 1966 р.). URL : <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx>.

5. Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб: прийнятий 23 липня 1996 р. ООН. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_788#Text.

6. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку. Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН 17 грудня 1979 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282#Text.

7. Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text.

8. Конвенція ООН проти корупції: Міжнародний документ від 31.10.2003. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.

9. Декларація про поліцію: міжнародний документ від 08.05.1979: Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803#Text.

10. Рекомендація Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам – учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики» (Ухвалена Комітетом міністрів 19 вересня 2001 на 765-му засіданні заступників міністрів). URL : <http://pravo.org.ua/files/>

Criminal%20justice/rec1.pdf.

11. Пояснювальний меморандум до Європейського кодексу поліцейської етики: міжнародний документ Рекомендація Rec. (2001)10. Прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 року. URL : <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf>.

12. Керівництво ОБСЄ із демократичних основ поліцейської діяльності, під редакцією Старшого поліцейського радника Генерального секретаря ОБСЄ. Вена, 2008. 82 с.

13. Права людини і забезпечення правопорядку під час публічних зібрань: Керівництво Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ. Варшава, 2017. 153 с.

14. Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку. Прийняті восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поведження з порушниками, Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 року. ООН. Принципи, Міжнародний документ від 07.09.1990. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_334.

15. Керівні принципи щодо ролі осіб, які здійснюють судове переслідування. Прийняті восьмим Конгресом Організації Об'єднаних Націй із запобігання злочинності та поведженню з правопорушниками, Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 р. URL : http://zakon.rada.gov.ua/go/995_859.

16. Європейська конвенція про попередження катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, поведження і покарання: Ради Європи, Міжнародний документ від 26.11.1987. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_068.

17. Основні принципи поведження з в'язнями. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 р. № 45/111. URL : http://zakon.rada.gov.ua/go/995_230.

18. Рекомендації з питань поліцейської діяльності у багатонаціональному суспільстві, Верховний комісар ОБСЄ у справах національних меншин, (HCNM). Вена, 2006. 48 с.

19. Найкраща практика побудови партнерства між поліцією і суспільством. Вена, 2008. 81 с. URL : <https://www.osce.org/ru/secretariat/32548?download=true>.

20. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР: URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

21. Основні засади професійної етики юристів України, Затверджені V з'їздом Спілки юристів України 16 травня 2001 р. *Юридичний вісник України*. 2001. № 23 (9-15 червня). С. 18-20.

22. Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: Наказ Національного агентства України з питань державної служби від 05.08.2016 № 158. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16#n13>.

23. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

24. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

25. Дисциплінарний статут Національної поліції України. Затверджений законом України від 15 березня 2018 року. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 29. Ст. 233. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19>.

26. Наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179 «Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16>.

27. Висновок Венеціанської Комісії щодо законопроекту «Про Національну поліцію» від 01.12.2014 (Висновок № GEN-UKR/260/2014 [AIC]) від 01.12.2014. URL : <https://www.osce.org/uk/odihr/131966?download=true>.

28. Закон України «Про Національну поліцію»: наук.-практ. комент. / О. І. Безпалова, К. Ю. Мельник, О. О. Юхно та ін.; передм. В. В. Сокурєнка; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка. Харків, 2016. 408 с.

29. Положення про Національну поліцію: Постанова Кабінету міністрів України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-%D0%BF#Text>.

Наукова та навчальна література

1. Бандурка О. М., Скакун О. Ф. Юридична деонтологія : підруч. Харків. Вид-во НУВС, 2002. 336 с.

2. Берендєєва А. І. Правова основа професійної етики працівників поліції. 2016. № 2. *Південноукраїнський правничий часопис*. С. 87-91.

3. Бєсчєстний В. М. Етична поведінка поліцейських: європейський і втчизняний досвід. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 4 (69). С. 176-182.

4. Біленчук П. Д., Сливка С. С. Правова деонтологія ; за ред. акад.

П. Д. Біленчука. Київ : АТІКА, 1999. 320 с.

5. Бралатан В. П., Гуцаленко Л. В., Здирко Н. Г. Професійна етика : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 252 с.

6. Василевська Т. Е., Саламатов В. О., Мурашевський Г. Б. Етика державного управління : підруч. ; за ред. Т. Е. Василевської. Київ : НАДУ, 2015. 204 с.

7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. 1728 с.

8. Гіда Є. О. Деонтологічні засади діяльності поліції та їх закріплення у міжнародно-правових документах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2014. Вип. 25. С. 20-23.

9. Гіда Є. О. Концепція деонтологічної охорони правопорядку. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/21298/1.pdf>.

10. Гребеньков Г. В., Фіолевський Д. П. Юридична етика : навч. посібник. Київ : Алерта, 2004. 200 с.

11. Гусарєв С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності : навч. посібник. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. 495 с.

12. Зарубіжний досвід ефективної комунікації поліцейських (Аналітичний огляд). URL : <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream.pdf>.

13. Кривов'яз О. В. Характеристика деонтологічних стандартів забезпечення правопорядку у Кодексі поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку. URL : http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=573%3A260613-10&catid=72%3A1-0613&Itemid=89&lang.

14. Лазуренко О. О. Емоційність як особливий психологічний феномен і предмет сучасних досліджень. URL : <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v6/i9/25.pdf>.

15. Лозовой В. О. Професійна етика юриста. Харків : Право, 2004. 176 с.

16. Маськовіта М. М. Деонтологічні кодекси як морально-правова основа підвищення ефективності реалізації присяги. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки.* 2016. № 837. С. 287-291.

17. Мачинська Н. І., Лагутін В. Б. Психологічна культура як складник професіоналізму викладача. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2011. № 2. С. 229-241.

18. Мельник М. І. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання

правопорядку. URL : https://leksika.com.ua/14900125/legal/kodeks_povedinki_posadovih_osib_z_pidtrimannya_pravororyadku.

19. Михайлова Ю. О. Організація ефективної комунікації як ключового елементу підвищення авторитету працівників міліції (поліції) та налагодження взаємодії з населенням. *Форум права*. 2015. №1. С. 178-181.

20. Ульянов О., Ніколаєв О., Бахчеван Є. Комунікативна компетентність поліцейського як необхідна умова ефективної діяльності. URL : https://elib.institutemvd.by/bitstream/MVD_NAM/5649/1/Ulianov.pdf.

21. Мирошникова М. Сутність та функції естетичної культури офіцерів національної поліції України. *Молодь і ринок*. 2018. № 1 (156). С. 164-171.

22. Основи медичної психології: навч.-метод. посібник для студ. вищ. мед. навч. закл. IV рів. акред. та лік.-інтерн. / Ждан В. М., Скрипніков А. М., Животовська Л. В. та ін. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2014. 255 с.

23. Пищик О. Розвиток комунікативної культури керівників закладів професійної освіти в сучасних умовах. URL : <https://www.researchgate.net/publication/329510623>.

24. Поліцейська деонтологія : навч. посібник / за заг. ред. В. Я. Марковського. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 316 с.

25. Пендюра М. М., Старицька О. О. Поліцейська деонтологія : навч. посібник. Київ : ФОП Маслаков, 2020. 276 с.

26. Бандурка О. М. Професійна етика поліцейського: науково-практ. посібник. Харків : Золота миля, 2017. 294 с.

27. Психолого-педагогічна сутність поняття комунікативної культури майбутніх фахівців. URL : https://lib.iitta.gov.ua/5871/1/%D0%9A%D0%BE%D0%BB_%D0%BC_%D0%BF%D1%81_3.pdf.

28. Римаренко Ю. Деонтологічні кодекси поліції. *Міжнародна поліцейська енциклопедія* : у 10-и т., відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ : Концерн Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. Т. 2. Права людини у контексті поліцейської діяльності. 1223 с.

29. Сливка С. С. Юридична деонтологія : підруч. 6-е вид. Київ : Атіка ; Харків : Право, 2015. 296 с.

30. Стаднік І. В. Поняття «комунікативної мовленнєвої культури» у роботі працівників Національної поліції України. URL : <https://www.inforum.in.ua/conferences/16/27/182>.

31. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю. А. Ведерніков. 3-є вид. перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД. 2016. 480 с.

32. Трофименко В. А. Нормативні акти етичної поведінки поліцейських як необхідна частина законодавчого забезпечення їхньої співпраці з суспільством. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2017. № 4 (35). С. 175-185.

33. Федіна Н. Професіоналізм як чинник регулювання ефективної діяльності поліції. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 4. С. 145-149.

34. Цільмак О. М. Складові комунікативної компетентності слідчих органів досудового розслідування Національної поліції України. *Причорноморські психологічні студії*. 2017. № 2. С. 85-90.

35. Цуркан О. Професійна правосвідомість працівника поліції як важлива складова його правової культури. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2017. Decembrie. P. 59-63.

36. Юридична деонтологія : підруч / С. П. Погребняк, О. О. Уварова, Г. О. Христова та ін. ; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2014. 248 с.

37. Пендюра М. М., Дручек О. В. Юридична деонтологія : навч. посібник. Київ : НАВС, 2015. 304 с.

38. Молдован А. В., Добкіна К. Р., Ключова Є. М. Юридична деонтологія : навч. посібник. Київ : Алерта, 2016. 224 с.

39. Гапотій В. Д., Мінкова О. Г. Юридична деонтологія : навч. посібник. Мелітополь : ФОП Однорог Т. В., 2018. 146 с.

40. Юридична деонтологія. Від навчання до практики : навч. посібник / Л. В. Радовецька, С. П. Лясковська, О. О. Тихомиров та ін. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2019. 296 с.

Для нотаток

Навчальне видання

ПОЛІЦЕЙСЬКА ДЕОНТОЛОГІЯ

Навчальний посібник

Колектив авторів

Редактори, оригінал-макет:
*Є. В. Коваленко-Марченкова,
А. В. Самотуга, С. В. Лобань*

Редактор *Л. М. Котик*

Підп. до друку 16.11.2022. Формат 60x84/16. Гарнітура – Times.
Друк трафаретний (RISO), цифровий. Папір офісний. Ум.-друк. арк. 8,40 Обл.-вид. арк. 9,00.
Тираж 45 прим. Зам. № 23/22-нп.

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49000, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, rvv_vonr@dduvs.in.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6054 від 28.02.2018